

TAMPEREEN YLIOPISTO

JOHTAMISKORKEAKOULU

LAURI LINNAINMAA

OSUUSKUNTIEN JÄSENHINNOITTELUN JA YLIJÄÄMÄNJAON
SUHDE PEITELLYN OSINGONJAON JA
SIIRTOHINNOITTELUOIKAISUN SÄÄNNÖKSIIN

PRO GRADU -TUTKIELMA

VERO-OIKEUS

TAMPERE 3/2017

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

LINNAINMAA, LAURI : Osuuskuntien jäsenhinnoittelun ja ylijäämänjaon suhde peiteltyyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluvoikaisun säännöksiin.

Pro Gradu -tutkielma, IX + 76 s.

Vero-oikeus

Maaliskuu 2017

Tämän tutkielman aiheena on osuuskuntien jäsenhinnoittelun ja ylijäämänjaon suhde peiteltyyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluvoikaisun säännöksiin. Osuuskuntien toimintaperiaatteet eroavat merkittävästi osakeyhtiöiden toiminnasta. Osuuskuntien toiminnan tarkoituksena ei pääsääntöisesti ole voiton tavoittelu sijoitetulle pääomalle, vaan niiden toiminnan tarkoituksena on jäsenten toiminnan tukemiseksi harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet käyttävät osuuskunnan palveluja. Näin jäsenten osuuskunnasta saama hyöty syntyy esimerkiksi palveluina.

Verotusmenettelylain 29 §:n peitelty osinkoa ja 31 § siirtohinnoittelua koskevia säännöksiä ei ole oikeuskäytännössä sovellettu osuuskuntiin. Tutkimuksen tulosten perusteella osuuskuntien poikkeavaa verotusasemaa on perusteltu erityisesti osuuskunnille aikaisemmin sallitulla ylijäämän laajalla vähennysoikeudella. Osuuskunnat saivat vuoteen 2015 asti vähentää verotettavasta tuloksestaan ylijäämän, joka jaettiin jäsenille näiden osuuskunnan kanssa käymien ostojen ja myyntien suhteessa. Tämän periaatteen mukaan osuuskuntiin on katsottu kohdistuvan yhdenkertainen verotus, eli osuuskunnan toiminnan tuloksesta verotetaan vain jäsenen tasolla. Myös osuuskuntien yleisten toimintaperiaatteiden, sekä osuustoiminnan arvojen on katsottu olevan syynä osuuskuntien poikkeavaan verotusasemaan.

Uusi osuuskuntalaki astui voimaan vuoden 2014 alussa ja osuuskuntia koskeva verouudistus vuoden 2015 alussa. Osuuskuntalain uudistuksessa mahdollistettiin, että osuuskunta voi säännöillään määrätä toimintansa tarkoituksesta vapaasti ja toimia esimerkiksi voittoa sijoitetulle pääomalle tavoittelevasti. Osuuskuntien verouudistuksessa ylijäämän vähennysoikeutta rajattiin merkittävästi ja se koskettaa nykyisin vain hyvin pientä osaa osuuskunnista.

Peiteltyyn osingonjaon säännösten soveltumattomuutta osuuskuntiin on perusteltu osuuskuntien ylijäämän vähennysoikeudella sekä toiminnan tarkoituksella. Koska perusteluja koskeva lainsäädäntö on muuttunut, tiukan tulkinnan mukaan peiteltyyn osingonjaon säännöksiä tulisi jatkossa soveltaa osuuskuntiin yhtä herkästi kuin osakeyhtiöihin. Lakiuudistuksen perustelut, kuten valtioneuvoston sääntely sekä aggressiivisen verosuunnittelun ehkäisy puoltavat tätä näkemystä.

Peiteltyyn osingonjaon soveltaminen osuuskuntiin ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista, ellei kyseessä voida katsoa olevan osuuskuntamallin hyödyntäminen tarkoituksen vastaisella tavalla. Lakiuudistuksissa on haluttu säilyttää osuuskuntien erityispiirteet, joten erityispiirteet tulisi ottaa huomioon myös peiteltyyn osingonjaon säännöksiä sovellettaessa. Peiteltyyn osingon soveltaminen osuuskuntiin on perusteltua tilanteessa, jossa loukataan myös osuustoiminnallisia periaatteita, eli kyseessä ovat poikkeukselliset edut.

Kiitokset

Tämän tutkimuksen tukemisesta haluan kiittää Pellervo-Seura ry:tä ja Hannes Gebhardin rahastoa tutkimusta varten myönnetystä apurahasta, Pirkanmaan Ekonomeja pro gradu -apurahasta, Pellervo-Seuran ry:tä aiheen valintaa tukevista keskusteluista sekä työnantajani Ernst & Young Oy:tä joustavuudesta ja työtiloista tutkimusta kirjoittaessani.

Lisäksi haluan kiittää vanhempiani Risto ja Tiina Linnainmaata kannustuksesta opiskeluun, äitiäni Tiinaa kannustuksesta osuustoimintatutkimuksen pariin sekä tyttöystävääni Nina Mikkolaa tuesta tutkielmaa kirjoittaessani.

-Lauri Linnainmaa

Sisällys

Lähteet	IV
Lyhenteet	X
1. Johdanto	1
1.1 Aiheen tausta ja esittely.....	1
1.2 Tutkimusongelmat ja aiheen rajaus	5
1.3 Tutkimuksen metodi ja lähdeaineisto	8
1.4 Tutkimuksen rakenne	9
2. Osuustoiminnan erityispiirteet	12
2.1 Osuustoiminnan historia	12
2.2 Osuuskuntia koskevan lainsäädännön kehitys	13
2.3 Osuustoiminnan arvot ja periaatteet	16
2.4 Osuuskuntien toimintaperiaatteet ja osuuskuntatypit	18
2.5 Osuuskunnan ja osakeyhtiön eroista	22
3. Osuuskuntien ylijäämänjako	25
3.1 Osuuskuntien ylijäämänjako yhtiöoikeudessa	25
3.2 Osuuskuntien ylijäämänjakotavat toimintaperiaatteiden valossa	28
4. Peitelty osingonjako ja siirtohinnoitteluoikaisu	33
4.1 Peitelty osingonjako yleisesti.....	33
4.2 Yleistä siirtohinnoitteluoikaisusta.....	34
4.3 Peitetyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun eroista	37
5. Peitelty osinko ja osuuskunnat	39
5.1 Lain sanamuoto ja esityöt	39
5.2 Osuuskunnat ja peitelty osinko oikeuskäytännössä	43
5.3 Mankala-periaate ja markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu.....	47
6. Osuuskuntia koskevan lainsäädännön uudistus	50
6.1 Osuuskuntalain uudistus	50
6.2 Osuuskuntien verouudistus.....	52
6.3 Osuuskuntakonsernien verokohtelu	57
6.4 Kielletty valtiontuki ja verosuunnittelu	60
7. Osuuskuntaverotus lakiuudistusten jälkeen	65
7.1 Vaikutus osuuskuntaverotuksen perusteluihin	65
7.2 Peitetyn osingon soveltaminen erilaisiin osuuskuntiin	69
8. Johtopäätökset	74

Lähteet

ANDERSSON – IKKALA 2000

Andersson, Edward – Ikkala, Jarmo: Elinkeinoverolainsäädännön kommentaari. Kauppakaari (Lakimiesliiton kustannus), 2000.

ANDERSSON – IKKALA – PENTTILÄ 2009

Andersson, Edward – Ikkala, Jarmo – Penttilä, Seppo: Elinkeinoverolain kommentaari. Talentum, 2009.

ANDERSSON – PENTTILÄ 2014

Andersson, Edward – Penttilä, Seppo: Elinkeinoverolain kommentaari. Talentum, 2014.

BLÅFIELD 2012

Blåfield, Eero: Osuuskunta yritysmuotona silmälläpitäen erityisesti verotusta. Pro Gradu, Helsingin yliopisto, 2012.

EUROOPAN KOMISSIO 1998

Euroopan Unionin komissio: Komission tiedonanto valtioneuvoston päätösten soveltamisesta yritysten välittömään verotukseen. Euroopan komission virallinen lehti nro C 384, 10.12.1998.

HE 130/2014

Hallituksen esitys eduskunnalle osuuskunnan ylijäämänjaon verotusta koskevien säännösten muuttamiseksi, 2014.

HE 185/2012

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi tuloverolain, elinkeinotulon verottamisesta annetun lain sekä eräiden muiden verolakien muuttamisesta, 2012.

HE 107/2006

Hallituksen esitys Eduskunnalle tuloverotuksen siirtohinnoittelua koskevaksi lainsäädännöksi, 2006.

HE 92/2004

Hallituksen esitys Eduskunnalle yritys- ja pääomaverouudistukseksi, 2004.

HE176/201

Hallituksen esitys Eduskunnalle osuuskuntalaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, 2001.

HEINONEN 2015

Heinonen, Visa: Osuustoiminnan pitkä linja ja kestävän kehityksen haasteet. Teoksessa: Osuuskunnat ja kestävä kehitys. *Tenaw Shimelles – Heinonen Visa – Karhu Sami – Ollila Petri.* Pellervo-Seura / Kirjapaino Fram, 2015.

HELMINEN 2005

Helminen, Marjaana.: Kansainvälinen tuloverotus. WSOY, 2005.

HIRVONEN 2011

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit - Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17, 2011.

IKKALA – ANDERSSON – NUORVALA 1973

Ikkala Olli – Andersson Edward – Nuoravala Erkki: Uusi elinkeinoverolainsäädäntö. Suomen lakimiesliiton kustannus Oy, 1973.

IMMONEN – OSSA – VILLA 2015

Immonen Raimo – Ossa Jaakko – Villa Seppo: Osuuskunnan pääoman hallinta: Osuuskunta-, kirjanpito- ja verolainsäädännön rajapinta muodostettaessa ja järjestettäessä osuuskunnan omaa pääomaa sekä jaettaessa osuuskunnan varoja. Talentum, 2015.

INKINEN – KARJALAINEN 2012

Inkinen, Kari – Karjalainen, Mauno: Osuustoiminnan juurilla. Pellervo-Seura ry, 2012.

JUSSILA 2015

Jussila, Iiro: Tiedolla, taidolla, intohimolla - Liiketoiminnan ja omistajayhteisön johtaminen. Pellervo-seura / Saarijärven Offset, 2015.

KILPI 1962

Kilpi, Lassi: Yhteisön ja sen jäsenen kahdenkertainen verotus. WSOY, 1962.

KNUUTINEN 2012

Knuutinen, Reijo: Verosuunnittelua vai veron kiertämistä. Sanoma Pro Oy, 2012.

KOLA 2015

Kola, Jukka: Osuustoiminnan merkitys ja tavoite Helsingin yliopiston näkökulmasta.. Teoksessa: Osuuskunnat ja kestävä kehitys. *Tenaw Shimelles – Heinonen Visa – Karhu Sami – Ollila Petri*. Pellervo-Seura / Kirjapaino Fram, 2015.

KONTKANEN 2013

Kontkanen, Anne: Osuuskuntalain muutoksia. Pellervo, 31.3.2014. Saatavilla osoitteessa: <https://www.slideshare.net/pellervo/osuuskuntalainmuutoksia>.

KOSKI – af SHULTÉN 2000

Koski Pauli – Gerhard af Shultén: Osakeyhtiölaki selityksin II. Kauppa-kaari Oyj (lakimiesliiton kustannus), 2000.

KUISMA YM. 1999

Kuisma Markku – Henttinen Annastiina – Karhu Sami – Pohls Maritta: Kansan talous - Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899-1999. Pellervo-seura Kirjayhtymä Oy, 1999.

LAURINKARI 2004

Laurinkari, Juhani: Osuustoiminta - Utopiasta kansainvälisen yrittämisen muodoksi. Suomen graafiset palvelut Oy, 2004.

LUNDÉN 2012

Lundén, Kimmo: Päätös tuli - omakustannussähkö saa virrata Suomessa. Artikkel, Talouselämä-lehti, 12.11.2012.

MANNIO 2005

Mannio, Lauri: Osuuskuntien verotus ja sen kehittäminen. Edita Publishing Oy, 2005.

MANNIO 2004

Mannio, Lauri: Osuuskunnat ja verotus. Edita Publishing, 2004.

MATTILA 2016

Mattila, Pauli K.: Peitelty osinko ja voitonjako, yritysverotuksen erityiskysymyksiä –luennot. Aalto yliopisto, Kauppakorkeakoulu, 2016.
Noudettu osoitteesta:
<https://mycourses.aalto.fi/mod/resource/view.php?id=83697>

MATTILA 2014

Mattila, Pauli K.: Osuuskuntien ja niiden jäsenten muuttuva verotus. Suomen Verotarkastajat SVT ry:n Vero-opintopäivät, Helsinki 27.–28.2014.
Aikakausjulkaisu Verotus, 2014.

MYRSKY – LINNAKANGAS 2010

Myrsky, Matti – Linnakangas Esko: Elinkeinotulon verotus. Talentum, 2010.

MYRSKY – LINNAKANGAS 2010

Myrsky, Matti – Linnakangas Esko: Verotusmenettely ja muutoksenhaku. Talentum, 2009.

MYRSKY – MALMGREN 2014

Myrsky, Matti – Malmgren, Marianne: Elinkeinotulon verotus. Talentum, 2014.

MÄHÖNEN – VILLA 2014

Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: Osuuskunta. Sanoma Pro, 2014.

MÄKINEN 2014

Mäkinen, Lauri: Yrittäjän ja kirjanpitäjän vero-opas. Yrityskirjat Oy, 2014.

MÄÄTTÄ 2014

Määttä, Kalle: Verolakien tulkinta. Edita Publishing Oy, 2014

NISKAKANGAS – KNUUTINEN 2016

Niskakangas, Heikki – Knuutinen, Reijo: Henkilöverotus. Talentum, jatkuvatäydenteinen, 2016.

NISKANEN 2016

Niskanen, Timo: EU-sääntely ja osuuskunnan itsemääräämisoikeus - Paikallisosuuspankit yhteistyöryhmästä yhteenliittymiin. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto. Pellervo-seura / Kirjapaino Fram, 2016.

OLLILA 2015

Ollila, Petri: Tuottajaosuuskuntien kilpailuedut ja kehittymisen ongelmat taloustieteen näkökulmasta. Teoksessa: Osuuskunnat ja kestävä kehitys. *Tenaw Shimelles – Heinonen Visa – Karhu Sami – Ollila Petri*. Pellervo-Seura / Kirjapaino Fram, 2015.

PAASIKIVI 1902

Paasikivi, Juho Kusti: Osuustoimintalain pääkohdat. Pellervo-Seura, 1902.

PENTILÄ – VAHTERA 2015

Penttilä, Seppo – Vahtera, Veikko: Osuuskunta yhteisömuotona ja sen ylijäämänjaon verotuksen uudistaminen. Defensor Legis N:o 3/2015, 2015.

PELLERVO 2014

Pellervo-Seura ry:n rahoitustyöryhmä: Tuottajaosuuskuntien rahoitus. Raportti. Pellervo-Seura ry., 2014.

POHJOLAN VOIMA OY

Pohjolan Voima Oy: Omakustannushintainen manakalatoimintamalli lisää kilpailua sähköntuotannossa. Tiedote. Noudettu osoitteesta:
<http://www.pohjolanvoima.fi/filebank/24403-Mankalatoimintamalli.pdf>.

PÖYHÖNEN 2011

Pöyhönen, Seppo: *Omistajaoikeudet ja omistaja-arvo osuuskunnissa*. Talentum, 2011.

SIMOLA 2015

Simola, Leevi: Osuuskuntien uudistuva voitonjaon verotus osinkoverotukseen verraten. OTM-tutkielma, Helsingin yliopisto, 2015.

SINERVO 2013

Sinervo, Pasi: Valtion tuet ja osuussähkö (*Mankala-periaate*). Artikkel, Verotus-lehti 5/2013, 2013.

SKURNIK 2005

Skurnik, Samuli: Suomalaisen talousmallin murros - Suljetusta sääntelytaloudesta kaksinapaiseen globaalitalouteen. Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2005.

TIKKA YM. 2016

Tikka, Kari S. – Nykänen Olli – Juusela Janne – Viitala Tomi:. Yritysverotus. Talentum, jatkuvatäydenteinen, 2016.

TROBERG 2015

Troberg, Elisa: Osuustoiminnan merkitys Suomessa. Teoksessa: Osuuskunnat ja kestävä kehitys. *Tenaw Shimelles – Heinonen Visa – Karhu Sami – Ollila Petri.* Pellervo-Seura / Kirjapaino Fram, 2015.

VALIO OY 2013

Valio Oy: Valiolaiset osuuskunnat maksavat 3,5- 4 senttiä jälkitiliä vuodelta 2013. Tiedote 26.11.2013. <https://www.valio.fi/yritys/media/uutiset/valiolaiset-osuuskunnat-maksavat-35---4-senttia-jalkitilia-vuodelta2013/>. Viitattu 2.1.2017.

VALTIONEUVOSTON KANSLIA 2014

Valtioneuvoston kanslian raporttisarja (2014), Omistus, omistajaohjaus ja määräysvalta suurissa suomalaisyrityksissä, 2014.

VaVM 12/2004

Valtiovarainvaliokunta: Valtiovarainvaliokunnan mietintö 12/2004: Hallituksen esitys yritys- ja pääomaverouudistukseksi HE 92/2004, 2004.

VaVM 22/2006

Valtiovarainvaliokunta: Valtiovarainvaliokunnan mietintö 22/2006: Hallituksen esitys tuloverotuksen siirtohinnoittelua koskevaksi lainsäädännöksi, 2006.

VaVM 13/1998

Valtiovarainvaliokunta: Valtiovarainvaliokunnan mietintö 13/1998: Hallituksen esitys peitellyn osingon verotusta koskevien säännösten uudistamisesta, 1998.

VEROHALLINTO 2016

Verohallinto: Syventävät ohjeet: Peitelty osinko (diaarinumero A61/200/2016). Antopäivä 12.10.2016.

VIRTANEN 2012

Virtanen, Ville: Osuustoiminnan yhteiskunnallinen merkitys Suomessa - Tarkastelu liiketaloudellisesta näkökulmasta. Pro Gradu, Tampereen Yliopisto, 2012.

VOIPIO 1979

Voipio, Jaakko: Elinkeinoverolain tausta, synty ja kehittyminen. Suomen lakimiesliiton kirjasarja, 1979.

Lyhenteet

EU	Euroopan Unioni
EVL	Elinkeinoverolaki
HE	Hallituksen esitys
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KVL	Keskusverolautakunta
OECD	Organisation for Economic and Development
OKL	Osuuskuntalaki
OYL	Osakeyhtiölaki
RÅ	Regeringsrättens Årsbok Ruotsin hallinto-oikeuden vuosikirja
SEUT	Sopimus Euroopan unionin toiminnasta
TVL	Tuloverolaki
VaVM	Valtiovarainvaliokunnan mietintö
VML	Verotusmenettelylaki
VOVA	Veronsaajien oikeudenvilvontayksikkö

1. Johdanto

1.1 Aiheen tausta ja esittely

Osuuskunnilla on merkittävä rooli suomalaisessa talouselämässä, sillä Suomessa on noin 7 miljoonaa osuuskuntien jäsentä. Suomea on myös kutsuttu maailman osuustoiminnallisimmaksi maaksi.¹ Osuuskunnat toimivat merkittävässä roolissa erityisesti maa- ja metsätaloudessa, sähkö- ja vesihuollossa, päivittäistavarakaupassa sekä pankki- ja vakuutus-alalla. Suurimpia osuuskuntia ovat mm. osuuspankit, maa- ja metsätaloudessa toimivat tuottajaosuuskunnat (esimerkiksi Länsi-Maito ja Metsäliitto) sekä päivittäistavarakaupassa toimivat osuuskaupat (esimerkiksi Pirkanmaan osuuskauppa). Suuret tuottajaosuuskunnat toimivat usein konserneissa, joihin kuuluu myös osuuskuntien kokonaan tai osittain omistamia osakeyhtiöitä. Osuustoiminnallisissa yrityksissä korostuvat ääripäät, sillä suurten osuuskuntien lisäksi osuuskunta on yleinen yritysmuoto esimerkiksi pienissä asiantuntijaorganisaatioissa, markkinointiorganisaatioissa sekä taiteilijoiden yhteistöiminnassa.²

Osuuskuntien yhteisö- ja verolainsäädäntö on viimeisten vuosien aikana kokenut merkittäviä muutoksia. Muutoksilla ei ole välttämätöntä merkitystä osuuskuntien toimintaan, mutta periaatteellisella tasolla muutokset aiheuttavat avoimia kysymyksiä erityisesti osuuskuntien verotukselliseen kohteluun.

Ensimmäinen osuuskuntalaki säädettiin vuonna 1901, jonka jälkeen lakiin on tehty kaksi kokonaisuudistusta. Voimassa olevan osuuskuntalain mukaan osuuskunta on täydellisen oikeushenkilöllisyyden omaava yhteisö, jolla on siten oikeus tehdä oikeustoimia omissa nimissään. Lisäksi osuuskunnan varallisuus on oikeudellisesti erillään osuuskunnan jäsenten varallisuudesta ja siten jäsenillä on vain rajoitettu vastuu osuuskunnan veloista. Muita osuuskuntien yhteisöoikeudellisia piirteitä ovat jäsenyyden luovuttamattomuus, pääoman nimellisarovottomuus ja vaihtuvapääomaisuus, sekä nettovarallisuuden kuuluminen osuuskunnalle itselleen.³

Osuuskunnat eroavat merkittävästi osakeyhtiöistä niiden toiminnan tarkoituksen osalta. OKL 1:5 mukaan osuuskunnan toiminnan tarkoituksena on ”*jäsenten taloudenpidon tai*

¹ Jussila 2015, s. 21.

² HE 130/2014, s. 9.

³ Mähönen – Villa 2014, s. 1.

elinkeinon tukemiseksi harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan tarjoamia palveluita, taikka palveluita, jotka osuuskunta järjestää tytäryhteisönsä avulla tai muulla tavalla.” Osuuskunta voi myös säännöillään määrätä toimintansa tarkoituksesta toisin. Osakeyhtiön toiminnan tarkoituksena puolestaan on voiton tuottaminen osakkeenomistajille ja voitonjaon perusteena on omistettujen osakkeiden, eli sijoitetun pääoman määrä. Osuuskuntalain pääsäännön mukaan osuuskunta voi jakaa ylijäämäänsä jäsenilleen vain, jos siitä on osuuskunnan säännöissä määrätty. Mikäli osuuskunnan säännöissä ei ole määräystä ylijäämänjaon perusteesta, jako toimitetaan sen mukaisesti kun osuuskunnan jäsenet ovat käyttäneet osuuskunnan palveluja.

Osakeyhtiöiden verotus on nykyisen verolainsäädännön mukaan pääsääntöisesti kaksinkertaista. Osuuskuntia on kuitenkin niiden toiminnan tarkoituksesta ja osuustoiminnan periaatteista johtuen kohdeltu verotuksessa osittain osakeyhtiöistä poikkeavalla tavalla. Osuuskuntien verotuksen erityispiirteistä käytetään termiä osuuskuntaverotus. Osuuskuntaverotuksen ominaispiirteenä on, että osuuskunnan ja sen jäsenen välisissä transaktioissa syntyneeseen ylijäämään kohdistuu yhdenkertainen verotus. Osuuskuntaverotus voidaan toteuttaa joko siten, että osuuskunta saa vähentää verotettavasta tulostaan jäsenilleen jakaman ylijäämänpalautuksen, tai sallimalla osuuskunnille markkinaehtoisesta poikkeava omakustannehinnoittelu jäsentensä kanssa käydyssä kaupassa.⁴ Osuuskuntaverotus ei ole virallinen lainsäädännöllinen termi, vaan se on muovautunut osuuskuntien toimintaperiaatteiden ja vakiintuneen verotuskäytännön myötä. Osuuskuntaverotuksen edellytyksenä on, osuuskunnan toimiminen pääosin perinteisten osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti. Tällaisen osuuskunnan toiminnan tarkoituksena ei ole voitontavoittelu, vaan se toimii OKL 1:5 mukaisen pääsäännön mukaan jäsentensä elinkeinon tukemiseksi. Perinteisiä osuustoiminnallisia periaatteita tulkiten osuuskunnassa ei tulisi olla ulkopuolisia sijoittajia, jotka tavoittelevat sijoitukselleen rahallista arvonnousua. Osuuskunnan tulee palauttaa ylijäämä jäsenilleen heidän käyttämiensä palveluiden suhteessa, eikä ylijäämää jaeta sijoitetulle pääomalle.

Osuuskuntien jäsenkaupalla tarkoitetaan osuuskunnan jäsentensä kanssa käymää kauppaa siten, että osuuskunta myy hyödykkeitä tai palveluja jäsenilleen tai ostaa niitä jäseniltä edelleen jalostettavaksi ja myytäväksi muille kuin jäsenilleen. Osuuskunnan muiden kuin

⁴ Mannio 2005, s. 13.

jäsentensä käymästä kaupasta puolestaan käytetään termiä vieraskauppa.⁵ Osuustoiminnallisten periaatteiden mukaan toimivan osuuskunnan ei tulisi käydä kauppaa muiden kuin jäsentensä kanssa, tai tällaisen kaupan osuuden tulisi olla hyvin vähäistä.

Peitelystä osingosta säädetään VML 29 §:ssä ja sillä tarkoitetaan osingonjaon muotovaatimukset sivuuttaen tapahtuvaa osakeyhtiön varojen siirtämistä osakastaholle tavalla, joka todelliselta luonteeltaan on voitonjakoa. Osuuskuntien tapauksessa voidaankin pääsääntöisesti puhua peitelystä ylijäämänjaosta. Peitellyllä osingolla käsitetään yleensä tilanteet, joissa yhtiö siirtää varallisuutta omistajilleen tai jäsenilleen markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun avulla. Transaktioissa siis käytetään hintaa, joka ei tulisi sovellettavaksi riippumattomien osapuolten välillä. Vastaavien järjestelyiden verotuksellisen hyödyntämisen torjumiseksi voidaan käyttää myös VML 31 §:n mukaista siirtohinnoitteluoikaisua sekä yleistä veronkiertopykälää VML 28 §:ää. Peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun eroja käsitellään tämän tutkimuksen luvussa 4.

VML 29.5 §:ssä peitellyn osingonjaon todetaan soveltuvan myös muihin yhteisömuotoihin kuin osakeyhtiöihin, joten on kiistatonta, että peitellyn osingonjaon säännöksiä voidaan soveltaa osuuskuntiin. Vakiintuneen verotus- ja oikeuskäytännön mukaisesti näin ei ole kuitenkaan tehty, vaan osuuskunnat on käytännössä vapautettu peitellyn osingonjaon säännöksistä. Toisin sanoen osuuskuntien ja niiden jäsenten välisissä transaktioissa on sallittu markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu. Tässä tutkimuksessa tutkitaan, mitkä syyt ovat vaikuttaneet oikeuskäytännön muovautumiseen. Osuuskunnat on yleisesti nähty osakeyhtiöihin verrattuna ”pehmeämpiä” arvoja toteuttavina, millä on voinut olla vaikutusta oikeuskäytännön muodostumiseen. Toisaalta oikeuskäytännössä osuuskuntien asemaa on perusteltu myös tarkoilla lainkohdilla.

Osuuskunnat harjoittivat alkuaikoinaan toimintaansa pääasiallisesti vain jäsentensä kanssa siten, että ne eivät harjoittaneet lainkaan vieraskauppaa. Osuuskunta siis toimi puhtaasti jäsentensä apuorganisaationa. Näin ollen ei myöskään ollut perusteltua verottaa osuuskuntia niiden tuottamasta tulosta.⁶ Osuuskuntia koskevaa lainsäädäntöä on kuitenkin uudistettu merkittävästi 2010-luvulla. Osuuskuntalain kokonaisuudistus tuli voimaan vuoden 2014 alussa ja osuuskuntien verotusta koskeva uudistus vuoden 2015 alusta. Osuuskuntalain uudistuksessa osuuskuntien toimintaedellytyksiä pyrittiin parantamaan

⁵ HE 130/2014, s. 21.

⁶ Mannio 2004, s. 69–70.

saattamalla ne vastaamaan nykyisen liiketoimintaympäristön vaatimuksia. Lakiuudistuksella lisättiin osuuskuntalain tahdonvaltaisuutta sekä pyrittiin parantamaan osuuskuntien pääomien hankintaa sallimalla laajemmat mahdollisuudet erilaisten pääomainstrumenttien käyttämiseen. Tahdonvaltaisuuden lisääntyminen näkyy erityisesti siinä, että osuuskunnat voivat nykyisin määrätä toimintansa tarkoituksesta säännöillään. Osuuskuntien toiminnan tarkoituksena voi olla nykyisin myös voiton tavoittelu. Lainsäätäjän tavoitteena oli parantaa osuuskuntien toimintaedellytyksiä osakeyhtiöihin nähden ja vähentää tarvetta muuntaa osuuskuntia osakeyhtiöiksi⁷. Osuuskuntien lainsäädännöllinen kehittyminen entistä tahdonvaltaisempaan suuntaan on myös aiheuttanut myös vastustusta osuustoimintapiireissä, sillä lainsäädännön on nähty aiheuttavan osuuskuntien eriytymisen osuustoiminnallisista periaatteista⁸.

Osuuskuntien vuoden 2015 verouudistus oli osittain seurausta osuuskuntalaissa tehdyistä muutoksista, mutta sillä haluttiin myös saattaa osuuskunnat muiden yritysmuotojen kanssa verotuksellisesti samaan asemaan. Verouudistuksessa on selvästi nähtävissä osuuskuntien muuttuneen toimintaympäristön ja mahdollisten toimintaperiaatteellisten muutosten vaikutus. Lisäksi lainsäätäjän halusi jo ennakkoon puuttua mahdollisuuteen, että osuuskuntia käytettäisiin verosuunnittelullisiin tarkoituksiin. Merkittävä muutos verouudistuksessa oli aikaisemmin osuuskunnille myönnetyn laajan ylijäämän vähennysoikeuden rajaaminen koskemaan vain tietyt edellytykset täyttäviä osuuskuntia. Ylijäämän vähennysoikeuden edellytyksiä voidaan nykyisin pitää hyvin tiukkoina ja osittain epätaroituksenmukaisina. Ylijäämän vähennysoikeuden rajaaminen aiheuttaa kuitenkin periaatteellisen muutoksen osuuskuntien toimintaan, sillä sen myötä osuuskuntaverotuksen yhdenkertaisen verotuksen periaatetta sovelletaan vain harvoihin osuuskuntiin, elleivät osuuskunnat toimi markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun avulla.

Peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun soveltamattomuus osuuskuntiin on ollut vallitseva oikeuskäytäntö hyvin pitkään. Syynä oikeuskäytännön muovautumiseen ovat olleet osuustoiminnalliset periaatteet ja niistä johtunut osuuskuntia koskeva yhteisö- ja erityisesti vero-oikeudellinen erityissääntely. Osuuskuntien toimintaympäristö on kuitenkin muuttunut merkittävästi, eivätkä osuuskunnat voi enää toimia puhtaasti perinteisten osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti. Osuuskuntien on tullut sopeutua muut-

⁷ HE 185/2012, s. 1.

⁸ Virtanen 2012, s. 44–45.

tuvaan toimintaympäristönsä. Esimerkiksi päivittäistavarakaupassa toimivan osuuskunnan olisi vaikea toimia, jos se ei harjoittaisi kauppaa muiden kuin jäsentensä kanssa. Tuotajaosuuskunnan taas olisi vaikea toimia suuria pääomia vaativalla alalla, ellei se hankkisi oman pääoman ehtoista rahoitusta jäseniltään ja myös ulkopuolisilta sijoittajilla. Osuuskunnat käyttävät usein apunaan myös osakeyhtiömuotoisia tytäryhtiöitä.⁹

Osuuskuntien muuttunut toimintaympäristö ja myös muuttuneet toimintaperiaatteet ovat vaikuttaneet lainsäädännön kehittymiseen. Lainsäädännön tarkoituksena on ollut parantaa osuuskuntien toimintaedellytyksiä erityisesti tahdonvaltaisuuden lisäämisen kautta. Samalla osuustoiminnallisten toimintaperiaatteiden vaikutus on vähentynyt. Toimintaperiaatteiden ja lainsäädännön muutoksella voi olla vaikutuksia myös osuuskuntien tietyllä tapaa turvattuun verotukselliseen erityisasemaan. Tahdonvaltaisuuden lisääminen mahdollistaa osuuskuntien toimimisen täysin osuustoiminnallisten periaatteiden vastaisesti, mutta erityisesti tietynlaiset välimuodot ovat yleistyneet merkittävästi. Lakiuudistuksen myötä osuuskuntaverotuksen ala on kaventunut ja näin ollen on todennäköistä, että osuuskuntien yleisesti tunnustettu verotuksellinen asema kokee muutoksia. Tässä tutkimuksessa tutkitaan, millaisia vaikutuksia toimintaperiaatteiden ja lainsäädännön kehittymisellä voi olla osuuskuntiin ja erityisesti niiden suhteeseen peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun säännöksiin.

1.2 Tutkimusongelmat ja aiheen raja

Tässä tutkimuksessa tutkitaan osuuskuntien jäsenhinnoittelun ja ylijäämänjaon suhdetta peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun säännöksiin. Tutkimus on ajankohtainen, sillä osuuskuntalain kokonaisuudistuksen ja osuuskuntien verotusta koskevan uudistuksen jälkeen osuuskuntien verotuksellinen asema ei ole yhtä selkeä kuin aikaisemmin, eikä lakiuudistusten jälkeiseltä ajalta ole muodostunut oikeuskäytäntöä.

Huolimatta peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun lain sanamuodoista osuuskunnat ovat oikeuskäytännössä olleet näiden säännösten soveltamisalan ulkopuolella. Osuuskuntien harjoittama jäsenhinnoittelua ei todennäköisesti olisi hyväksyttävää, mikäli vastaava järjestely toteutettaisiin osakeyhtiömuodossa. Ensimmäisenä tutkimusongelmana tutkitaan perusteluja osuuskuntien muista yhtiömuodoista poikkeavalle verotusasemalle. Tämän tutkimusongelman tutkimisessa apuna käytetään erityisesti KHO 2011:103 –ratkaisua, joka osaltaan vahvisti pitkään vakiintuneen verotusmenettelyn varassa olleen

⁹ Mannio 2004, s. 71.

osuuskuntien verotusaseman peitellyn osingonjaon säännösten ulkopuolella. Osuuskuntaverotuksen muotoutumisen ja aikaisempien perusteluiden selvittäminen on tarpeen tutkittaessa osuuskuntien asemaa viimeaikaisten lakiuudistusten jälkeen. Ensimmäisessä tutkimusongelmassa tutkitaan myös osuuskuntien arvojen ja periaatteiden vaikutusta muodostuneen verotuskäytännön perusteluihin, sekä tuodaan esiin osuuskuntien monimuotoisuutta. Tutkimusongelmalla pohjustetaan kahden seuraavan ongelman tutkimista.

Toisessa tutkimusongelmassa tutkitaan lakiuudistusten perusteluja pääasiassa lain esitöiden kautta. Lisäksi pyritään luomaan kattava kuva vaikutuksista, joita näillä lakiuudistuksilla on osuuskuntien toimintaan. Vuonna 2014 voimaan tullut uusi osuuskuntalaki ja vuonna 2015 muuttunut osuuskuntien verotus aiheuttivat merkittäviä muutoksia osuuskuntia koskevaan lainsäädäntöön. Lakiuudistuksilla ei lain esitöiden mukaan ole juuriakaan välttämättömiä muutoksia osuuskuntien toimintaan, mutta periaatteellisella tasolla ne voivat olla merkittäviä. Osuuskuntalain uudistuksella osuuskuntien tahdonvaltaisuutta on lisätty ja osuuskunnat voivat entistä vapaammin säännöillään määrätä esimerkiksi toiminnan tarkoituksesta ja ylijäämänjaosta. Tämän myötä osuuskunnilla on mahdollisuus etäännyttää osuustoiminnallisista perusperiaatteita. Lisäksi osuuskunnilla on entistä vapaamat mahdollisuudet hankkia sijoittajia ja pääomia myös jäsenkunnan ulkopuolelta. Osuuskuntien verouudistuksella puolestaan kiristettiin osuuskuntien ylijäämän vähennysoikeutta. Vähennysoikeus oli vuoteen 2015 asti hyvinkin laaja, mutta lakiuudistuksen myötä edellytyksiä on kiristetty ja ylijäämän vähennysoikeuden mahdollisuus koskee entistä pienempää osaa osuuskunnista.

Kolmantena tutkimusongelmana tutkitaan osuuskuntien toimintaperiaatteiden ja erityisesti jäsenhinnoittelun suhdetta peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoittelun säännöksiin osuuskuntien muuttuneessa oikeusympäristössä. Lisäksi huomioidaan yleinen osuuskuntien kehittyminen etäämmäksi osuustoiminnallisista periaatteista. Tutkimusongelmaan vastaamisen tavoitteena on hahmottaa niitä tilanteita joissa peitellyn osingonjaon säännökset ovat sovellettavissa osuuskuntiin. Lisäksi tutkitaan seikkoja, joiden nojalla peitellyn osingonjaon säännökset eivät ole sovellettavissa osuuskuntiin, eli tuodaan esiin perusteluja osuuskuntien erityisasemalle.

Kokonaisuutena tutkimuksella pyritään osuuskuntien verotusaseman perusteluita ja lainsäädännössä tapahtuneita muutoksia tutkimalla luomaan kuva osuuskuntien nykyisestä

asemasta suhteessa peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluajaksiin. Tutkimusongelmien ratkaisussa huomioidaan osuuskuntien toimintaperiaatteet, lain sanamuodot ja niiden esitöiden vaikutus, oikeuskäytännössä esillä olleet perustelut sekä yritysmuotoneutraliteetti.

Tutkimus on rajattu koskemaan vain suomalaisia osuuskuntia sekä Suomen lainsäädäntöä. Tutkimuksessa kuitenkin tuodaan esiin EU-oikeuden ja kansainvälisen verosuunnittelun vaikutus siltä osin kun se koskettaa käsiteltävää aihetta. Suomen osuuskuntia koskettavaa lainsäädäntöä ei tässä tutkimuksessa verrata muiden maiden lainsäädäntöön.

Juridiselta yhteisömuodoltaan osuuskuntina toimivat yritykset ovat hyvin monimuotoinen ryhmä, jossa korostuvat ääripäät. Osuuskuntia toimii erittäin suurina tuottaja- ja kuluttajaosuuskuntina, sekä osuuspankkeina. Suuret osuuskunnat käyttävät usein konsernirakenteessaan osakeyhtiömuotoisia tytäryhtiöitä. Osuuskunnalla voi olla jäsenenä oikeushenkilöitä, elinkeinotoimintaa harjoittavia luonnollisia henkilöitä tai ei-elinkeinotoimintaa harjoittavia henkilöitä. Toisaalta monet osuuskunnat ovat niin jäsenmäärältään kuin liikevaihdoltaankin pieniä, esimerkiksi työosuuskuntia. Tässä tutkimuksessa osuuskuntien verotusasemaa tutkitaan niiden toimintaperiaatteiden valossa, eikä tutkimuksessa keskitytä suoraan tietyn tyyppisiin osuuskuntiin. Tutkimuksella pyritään löytämään yleisiä rajoja osuuskuntaverotuksen sovellettavuudelle. Osuuskuntakonsernit on osuuskuntien tutkimuksessa tuotu esiin verotuksellisesti epävarmana alana, minkä vuoksi niiden erityisasemaa lakimuutosten jälkeen tutkitaan erikseen omana alalukunaan¹⁰. Julkisesti noteeratut osuuskunnat sekä eurooppaosuuskunnat on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle siitä syystä että niitä ei toistaiseksi ole Suomessa yhtäkään.

Osuuskuntien toimintaperiaatteiden ja lainsäädännön kehityksen kannalta tutkimuksessa tuodaan esiin vain tutkimusongelmien kannalta relevantit osat. Tutkimuskohteena on osuuskuntien jäsenhinnoittelun ja ylijäämänjaon suhde peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluajaksiin, minkä vuoksi esimerkiksi osuustoiminnan aatteita sivutaan vain lyhyesti. Osuuskuntien kehittyneet pääomainsinstrumentit sen sijaan kuvastavat osuuskuntien muutosta kohti osakeyhtiöitä, minkä vuoksi niiden käsittely on tämän tutkimuksen kannalta relevanttia.

¹⁰ Mannio 2004, s. 6.

1.3 Tutkimuksen metodi ja lähdeaineisto

Tutkimuksen pääasiallisena metodina käytetään oikeusdogmatiikkaa eli lainoppia. Lainoppia voidaan pitää oikeustieteellisen tutkimuksen ydinoppina, joka tutkii voimassaolevaa oikeutta.¹¹ Lainoppi tutkii laista löytyvän materiaalin merkitystä, mutta huomioi myös lain esityöt, EU-oikeuden ja oikeuskäytännön ratkaisut. Lainopilla pyritään esittämään tulkintakannanotto siitä, mitä kyseisellä oikeusnormilla on säädetty ja mikä sen merkitys on. Toisaalta lainoppiin sisältyy myös normikannanotto, jolla todetaan että kyseinen normi sisältyy voimassaolevaan oikeuteen.¹² Verolainsäädännön ja oikeuskäytännön nopean kehittymisen vuoksi ja erityisesti osuuskuntia koskeneiden lakien viimeaikaiset suuret muutokset asettavat haasteita lain tulkinalle. Lainopin avulla pyritään selvittämään osuuskuntia koskevan nykyisen sääntelyn sisältö ja sen merkitys osuuskuntien asemalle oikeusjärjestelmässä.¹³ Lainopin tehtävänä on myös systematisoida voimassaolevaa oikeutta, jotta se voidaan muodostaa yhtenäinen ja johdonmukainen oikeusjärjestelmä.¹⁴ Tämän tutkimuksen kannalta yhtenäisyys ja johdonmukaisuus ovat mielenkiintoisia, sillä erityisesti yritysneutraliteetin valossa verotuksen tulisi olla yhtenäistä eri yhteisömuotojen välillä, mutta osuuskunnat ovat nauttineet tietynlaisia veroetuja. Toisaalta osuuskuntien verotuksen tulisi olla johdonmukaista ja samalla myös niiden toimintaperiaatteita ilmentävää.

Tutkimusmetodinakin käytetään myös oikeushistoriaa, kun pyritään selvittämään osuuskuntien verotuksellisen aseman perusteluja. Oikeushistoria palvelee myös nykyisen oikeuskäytännön jäsentelyä, sillä tuntemalla aikaisemman sääntelyn ja sen kehityksen, voidaan tulkita lainsäätäjän perusteluiden johdonmukaisuutta sekä uuden sääntelyn vaikutusta oikeustilaan. Oikeushistoriassa oikeutta peilataan kulloiseenkin kontekstiin, joten sen avulla voidaan yhdistää osuuskuntien kulloisenkin toimintaympäristön vaikutusta oikeuskäytännön syntymiseen.

Oikeustaloustiede on yksi oikeuden yleistieteistä ja se tutkii oikeuden vaikutusta talouden toimintaan sekä erityisesti talouden tehokkuuteen.¹⁵ Tässä tutkimuksessa oikeustaloustieteellisen metodin avulla pyritään hahmottamaan osuuskuntien oikeudellisen sääntelyn vaikutusta erityisesti osuuskuntien toiminnan tehokkuuteen. Sääntely ei aina välttämättä

¹¹ Hirvonen 2011, s. 22.

¹² Hirvonen 2011, s. 24.

¹³ Blåfield 2012, s. 4.

¹⁴ Hirvonen 2011, s. 25.

¹⁵ Hirvonen 2011, s. 27–28.

ole taloudellisesti tehokasta ja lainsäätäjät voi säätää lakiin tarpeettomia ehtoja, jotka eivät vastaa tarkoitustaan ainakaan taloudellisen tehokkuuden näkökulmasta. Tutkimuksen metodina toimii myös oikeusvertaileva tutkimus, jolla pyritään vertailemaan osuuskuntia ja yleisesti eri yhteisömuotoja koskevaa sääntelyä osuuskuntien toimintaperiaatteisiin ja toiminnan tarkoitukseen. Vertailua tehdään esimerkiksi vertaamalla voimassaolevaa lakia osuustoiminnan periaatteisiin ja niistä johdettavissa oleviin sääntöihin.

Lähdeaineistona verolainsäädäntöä koskevan oikeuskirjallisuuden osalta toimivat erityisesti perusteokset *Elinkeinoverolain kommentaari* (Andersson & Penttilä) sekä *Elinkeinotulon verotus* (Myrsky & Linnakangas). Oikeushistoriallisen näkökulman vuoksi Elinkeinoverolain kommentaarin osalta lähteenä toimivat myös kirjan vanhemmat painokset, joissa tuodaan esiin lain säätämisen aikana vallinneet näkemykset. Osuuskuntien erityispiirteinä käsittelevät teokset *Osuuskunta* (Mähönen & Villa) sekä *Osuuskunnan pääoman hallinta* (Immonen, Ossa & Villa) antavat hyvän kokonaiskuvan osuuskuntien yhtiöoikeudellisesta ja osittain myös vero-oikeudellisesta sääntelystä. Nämä teokset huomioivat osuuskuntien viimeaikaisimmat lakimuutokset ja toimivat siten hyvinä perusteoksina. Viimeaikaisia osuuskuntia koskevia lakimuutoksia käsitellään tarkasti Penttilän ja Vahteran artikkelissa *Osuuskunta yhteisömuotona ja sen ylijäämänjaon verotuksen uudistaminen*.

Osuuskunnat ja verotus (Mannio) on hyvin kattava osuuskuntien verotukseen keskittynyt teos. Yli kymmenen vuotta vanhana teoksena se on tietyiltä osin vanhentunut, mutta kuvastaa hyvin osuuskuntien verotuksen ominaispiirteitä. Osuuskuntien yleisten ominaispiirteiden osalta lähdemateriaalina toimivat erilaiset osuuskuntia käsittelevät väitöskirjat sekä osuuskuntien historiaa käsittelevät teokset. Osuustoiminnan rooli liiketaloustieteellisissä oppikirjoissa on ollut vähäinen¹⁶, minkä vuoksi tämä tutkimus pyrkii täydentämään osuuskuntien tutkimusta vastaamalla tarkkarajaiseen verotukselliseen kysymykseen.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Käsiteltävät tutkimusongelmat linkittyvät toisiinsa siten, että ne muodostavat tutkimuksesta johdonmukaisen kokonaisuuden. Ensimmäistä tutkimusongelmaa lähdetään lähestymään osuuskuntien historian ja erityispiirteiden kautta. Toisessa luvussa käydään läpi osuustoiminnan historiaa, jotta saadaan käsitys siitä, millaiseen tarpeeseen osuustoiminta

¹⁶ Kola 2015, s. 16.

on aikanaan muodostunut. Samalla käydään läpi osuuskuntia koskevan lainsäädännön kehitystä osuuskuntalain olemassaolon ajalta eli vuodesta 1901 alkaen. 2010-luvun lakiuudistuksia käsitellään niiden merkityksellisyyden vuoksi myöhemmin laajasti. Osuuskuntien arvot ja periaatteet vaikuttavat osuustoiminnallisten yritysten taustalla, minkä vuoksi ensimmäistä tutkimusongelmaa lähestytään myös tutkimalla osuustoiminnan arvoja ja periaatteita, sekä niistä johdettuja osuuskuntien toimintaperiaatteita. Osuuskuntakenttä on nykyisin melko hajanainen, sillä osuuskuntia toimii monilla eri aloilla ja monin erilaisin periaatein. Tämän vuoksi käydään läpi erilaisia osuuskuntatyyppejä, sillä niiden erojen takia myös verotuksellisessa kohtelussa tulisi olla eroja. Lainsäädännöllä on pyritty lähentämään osuuskuntien ja osakeyhtiöiden sääntelyä, mutta nämä yhtiömuodot eroavat edelleen merkittävästi toisistaan. Toisen luvun lopuksi käsitelläänkin osuuskunnan ja osakeyhtiön eroja yhteisölainsäädännön olettasäännösten valossa.

Osuuskuntien ylijäämänjako on tutkimuksen kannalta merkittävässä roolissa. Koko tutkielman tutkimusongelmien pohjustamiseksi kolmannessa luvussa tutkitaan osuuskuntien ylijäämänjaon yhtiöoikeudellista sääntelyä ja lisäksi käydään läpi osuuskuntien ylijäämänjakotavat niiden toimintaperiaatteiden valossa.

Neljännessä luvussa tutkitaan peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun säännöksiä yleisesti, sekä selvitetään näiden säännösten välillä olevia eroja. Näin pyritään tutkimaan mikä voisi olla relevantti säännös tutkimuksen myöhempää osiota varten, jossa tutkitaan osuuskuntien jäsenhinnoittelun hyväksyttävyyttä. Tässä luvussa käydään myös läpi, miten osuuskunnat on huomioitu lakien esitöissä.

Tutkielman alkuvaiheessa tutkittujen osuuskuntien erityispiirteiden sekä peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun säännösten jälkeen viidennessä luvussa pyritään vastaamaan ensimmäiseen tutkimusongelmaan tutkimalla niitä perusteita, joilla osuuskunnat on vapautettu peitellyn osingonjaon säännöksistä. Luvussa käydään tarkasti läpi KHO 2011:103 –ratkaisun perustelut, lain sanamuoto ja esityöt sekä nostetaan esiin osuuskuntien kohteluun rinnasteinen Mankala-periaate.

Kuudennessa luvussa tutkitaan osuuskuntien lakiuudistusten yksityiskohtia ja niiden perusteluita. Luvussa pyritään tuomaan esiin osuuskuntaverotuksessa vallinneet epäkohdat, joiden myötä osuuskuntien verotusta koskevaa lainsäädäntöä oli tarpeellista muuttaa. Luvussa otetaan kantaa myös lainsäätäjän verosuunnittelumahdollisuuksien heikentämistä koskeviin perusteluihin koskien ylijäämän vähennysoikeuden rajaamista.

Seitsemännessä luvussa vastataan kolmanteen tutkimusongelmaan tutkimalla osuuskuntien toiminnan ja peitellyn osingonjaon suhdetta nykyisen lainsäädännön valossa. Luvussa käydään läpi erityisesti KHO 2011:103 –ratkaisun perusteluiden pätevyyttä nykyisen lainsäädännön valossa, sekä tutkitaan peitellyn osingon soveltamista erilaisiin tilanteisiin ja osuuskuntiin.

Johtopäätöksissä vedetään tutkimuksen löydökset yhteen ja esitetään niitä seikkoja, joiden perusteella osuuskuntien jäsenhinnoitteluun tulisi tai ei tulisi verotuksessa puuttua. Lisäksi nostetaan esiin seikkoja, jotka osuuskuntien tulisi toiminnassaan huomioida, jotta ne säilyisivät peitellyn osingonjaon säännösten ulkopuolella.

2. Osuustoiminnan erityispiirteet

2.1 Osuustoiminnan historia

Osuustoiminnan voidaan katsoa juontavan juurensa aina 1500-luvulle, jolloin esimerkiksi Suomessa erilaiset talkoot, nuottakunnat, myllyt ja osuussahat edustivat esiosuustoiminnan erilaisia ilmenemismuotoja.¹⁷ Esiosuustoiminnan kaltaisia yhteenliittymiä on harjoitettu läpi ihmiskunnan historian, mutta 1500-luvulla toiminta alkoi muodostua organisoidummaksi.

Nykyaikaisen osuustoiminnan on kuitenkin katsottu saaneen alkunsa 1800-luvun Englannista, joka oli teollistumisen aikakauden johtava valtio. 1800-luvulla feodaalinen sääty-yhteiskunta alkoi murentua ja teollistuminen muutti maailmaa merkittävästi. Teollistuminen aiheutti taloudellisia epäkohtia, joiden vuoksi pääomakeskeisten yritysten rinnalle tarvittiin myös muilla periaatteilla toimivia yrityksiä parantamaan maanviljelijöiden, työntekijöiden ja käsityöläisten heikkoa asemaa. Tehtaanomistaja Robert Owenia on pidetty nykyaikaisen osuustoiminnan idean isänä, sillä hän alkoi perustaa työntekijöilleen osuuskauppoja, joiden voitto käytettiin yhteisen hyvän rakentamiseen.¹⁸

1800-luvulla osuustoiminta rakentui kuitenkin melko itsenäisesti Euroopan eri maissa. Osuustoiminta kehittyi 1800-luvulla kolmessa eri haarassa: Englannissa kuluttajaosuuskuntien muodossa, Ranskassa työosuuskuntina ja Saksassa luotto-osuuskuntina.¹⁹ Ensimmäisenä osuuskuntana on pidetty Roshdalen kaupungissa vuonna 1844 avattua osuuskauppaa²⁰. Erilaisia osuuskauppoja oli avattu jo aikaisemminkin, mutta Roshdalen osuuskauppa on jäänyt historiaan ensimmäisenä onnistuneena osuuskuntana. Roshdalen osuuskauppa ilmensi osuustoiminnallisia peruseriaatteita esimerkiksi siten, että ylijäämä käytettiin jäsenten valistamiseen, minkä vuoksi osuustoiminnan aate alkoi kehittyä²¹.

Ranskassa osuuskunnat ilmenivät 1800-luvulla työosuuskuntina. Työosuuskunnissa työntekijät hallitsivat itse tuotantovälineitään ja saivat näin taloudellista etua yhteenliittymästään. Saksassa osuuskassat ja tuottajaosuuskunnat saivat myöskin alkunsa 1800-

¹⁷ Esim. Troberg 2014, s. 87. Ks. myös Blåfield 2012, s. 7.

¹⁸ Blåfield 2012, s. 6.

¹⁹ Laurinkari 2004, s. 15–18.

²⁰ Troberg 2014, s. 90.

²¹ Blåfield 2012, s. 9.

luvulla. Nämä varhaiset osuuskunnat keskittyivät erityisesti maatalousväestön ja käsityöläisten olojen ja elinkeinon parantamiseen.²² Saksalainen osuustoimintaliike vaikutti merkittävästi myös Suomen osuustoimintaliikkeen syntyyn, sillä Suomen osuustoiminnan isänä tunnettu Hannes Gebhard tutustui 1800-luvun lopussa erityisesti saksalaiseen osuustoimintaan ja toi vaikutteita Suomeen.²³

Suomessa perustettiin ensimmäisiä osuustoiminnallisten periaatteiden mukaan toimivia yhteiskauppoja jo 1800-luvun loppupuolella²⁴. Osuustoiminta sai kuitenkin varsinaisen alkusysäyksen vuonna 1889, jolloin Gebhard luennoi osuustoiminnasta Helsingin yliopistossa ja Pellervo-seura perustettiin²⁵. Gebhard halusi luoda Suomeen osuustoimintaliikkeen, jossa yhdistyisivät liberalismiin yrittämisen ja oman taloudellisen aseman parantamisen arvot, sekä sosialismiin yhteistyön ja yhteisvastuun arvot. Erityisesti Gebhard halusi osuustoiminnalla parantaa maanviljelijöiden ja talonpoikien asemaa, mutta pyrki myksenä oli tehdä osuustoimintaliikkeestä koko kansakunnan asemaa parantava liike, joka myös kehittäisi yhteiskuntaa. Suomalainen osuustoimintaliike poikkesi muiden Euroopan maiden varhaisesta osuustoiminnasta siten, että Suomessa osuustoiminta-ajatuksen omaksuivat ensin sivistyneistö, joka jakoi oppejaan esimerkiksi maanviljelijöille. Myöhemmin myös maanviljelijät ja työläisväestö alkoivat perustaa osuuskuntia oma-aloitteisesti.²⁶

Ensimmäinen osuuskuntalaki säädettiin vuonna 1901, jonka jälkeen osuuskuntien perustaminen kiihtyi. Alkuvaiheessa perustettiin erityisesti maanviljelijöitä tukevia meijeri-, hankinta- ja maatalousosuuskuntia, osuuskauppoja ja –kassoja sekä työosuuskuntia.²⁷ 1900-luvun alun merkittäviä osuuskuntia olivat mm. Osuuskassojen keskuslainarahasto (1902), SOK (1904), Hankkija (1905), Valio (1905) ja Kuluttajaosuuskuntien keskusliitto (1916).²⁸

2.2 Osuuskuntia koskevan lainsäädännön kehitys

Ensimmäinen osuuskuntalaki säädettiin vuonna 1901 osuustoimintalain nimellä. Osuustoiminnallisten periaatteiden mukaan toimivia yrityksiä oli perustettu aikaisemminkin,

²² Blåfield 2012, s. 7.

²³ Troberg 2014, s. 92.

²⁴ Blåfield 2014, s. 23.

²⁵ Troberg 2014, s. 92.

²⁶ Blåfield 2014, s. 24–25.

²⁷ Troberg 2015, s. 147.

²⁸ Heinonen 2015, s. 42.

mutta nyt myös juridiselta termiltään osuuskuntana toimivan yrityksen perustaminen tehtiin mahdolliseksi. Ensimmäinen osuuskuntalaki oli melko suppea ja siinä viitattiin monessa kohdin osakeyhtiölakiin.²⁹ Vuoden 1901 osuuskuntalaissa ei vielä suoraan määritely ylijäämänjaon perusteita, vaan ne jätettiin osuuskunnan sääntöjen varaan. Paasikivi määritteli vuonna 1902 lain tarkoituksen perusteella, että voitonjaon tulisi tapahtua sen mukaisesti kuin jokainen on taloudellisella toiminnallaan hyödyttänyt osuuskuntaa.³⁰ Nykyisen osuustoimintalain tunnustamat osuustoiminnan peruseriaatteet olivat siis vahvasti nähtävillä jo vuoden 1901 osuustoimintalaissa ja oikeuskirjallisuudessa.

Osuuskuntalain ensimmäinen kokonaisuudistus säädettiin vasta vuonna 1954. Tuolloin osuuskuntalaki säädettiin täysin itsenäiseen muotoon, eli se ei ollut enää juurikaan riippuvainen osakeyhtiölaista. Vuoden 1954 osuuskuntalaissa osuuskunnan määritelmää tarkennettiin aikaisemmasta laista ja se vastasi pitkälti nykyisen osuuskuntalain pykäläistä johdettavissa olevaa osuuskunnan määritelmää. Lisäksi lakiin säädettiin, että osuuskunnan ylijäämä kuuluu osuuskunnalle, ellei säännöissä muuta määrätä. Ylijäämänjaon osalta lakiin otettiin säännös, jonka mukaan ylijäämänjako tapahtuu palvelujen käytön suhteessa, ellei säännöissä toisin määrätä.³¹

Vuonna 1981 osuuskuntalakiin otettiin mukaan osuuskuntien pääomien hankinnan helpottamiseksi lisäosuusmaksut, jotka toimivat vapaaehtoisina sijoitustyypeissä maksuina. Säännöillä voitiin lisäksi määrätä, että lisäosuuksille maksetaan parempaa korkoa kuin normaaleille osuusmaksuille.³² Vuonna 1989 osuuskuntalakia uudistettiin pääomien hankinnan kannalta edelleen ottamalla käyttöön osuuskunnan sijoitusosuus. Tavoitteena oli parantaa osuuskuntien rahoitusmahdollisuuksia ottamalla käyttöön osakkeen kaltainen osuuskunnan omaan pääomaan tehtävästä annettava arvopaperi, joka olisi julkisen vaihdannan kohteena.³³ Lisäksi vuoden 1989 lakimuutoksella tehtiin mahdolliseksi muuntaa osuuskunta osakeyhtiöksi ilman purkautumista. Näiden muutosten voidaan nähdä mahdollistaneen tiettyjen osuuskuntien etääntymisen osuustoiminnallisista peruseriaateista, sillä pääomille annettiin enemmän merkitystä osuuskuntalaissa. Osuuskuntalain peruseriaatteet pidettiin kuitenkin ennallaan.

²⁹ Pöyhönen 2011, s. 146.

³⁰ Paasikivi 1902, s.11.

³¹ Osuuskuntalaki 247/1954.

³² Pöyhönen 2011, s. 161.

³³ Pöyhönen 2011, s. 168–169.

Toinen osuuskuntalain kokonaisuudistus tuli voimaan vuonna 2001. Kokonaisuudistuksessa helpotettiin edelleen osuuskunnan pääomien hankkimista, mutta myös osuuskunnan toiminnan tarkoitukseen tehtiin muutoksia. Osuuskuntalakiin lisättiin mahdollisuus järjestää osuuskunnan palvelut tytäryhteisön avulla, eli käytännössä osakeyhtiömuotoisen tytäryhtiön avulla. Tämä ei kuitenkaan muuttanut kovastikaan käytäntöä, sillä monet suuret osuuskunnat olivat jo toimineet näin³⁴. Lisäksi määrättiin, että osuuskunta voi määrätä toimintansa tarkoitukseksi pääsäännöstä poiketen myös aatteellisen tarkoituksen. Osuuskuntien peruseriaatteista poikettiin laissa edelleen mahdollistamalla jäsenten erisuuruinen äänimäärä. Osuuskunnan ylijäämänjakoa tarkennettiin ja uuden lain mukaan osuuskunnan ylijäämiä voitiin jakaa osuuspääoman korkona, palveluiden käytön mukaan tai muulla säännöissä määrättyllä tavalla.

Viimeisin osuuskuntalain kokonaisuudistus tuli voimaan vuonna 2014. Lakiuudistuksen tavoitteena oli saattaa osuuskuntien toimintaedellytykset nykyaikaisen yritystoiminnan vaatimuksia vastaavalle tasolle. Lisäksi uudistuksella haluttiin yhdenmukaistaa yhteisömuotojen lainsäädäntöä ja osuuskuntalaki kirjoitettiin yhdenmukaiseen muotoon vuoden 2006 osakeyhtiölain kanssa. Lakiuudistuksella lisättiin huomattavasti osuuskuntien tahdonvaltaisuutta, sillä nykyisen lain myötä osuuskunnat voivat entistä vapaammin määrätä asioista säännöillään. Näin ollen nykyinen osuuskuntalaki mahdollistaa entistä vahvemmin osuustoiminnallisista peruseriaatteista poikkeamisen, sillä osuuskunta voi säännöillään määrätä toiminnan tarkoitukseksi muun, kuin jäsentensä taloudenpidon tai elinkeinon tukemiseksi toimimisen, eli esimerkiksi voiton tavoittelun. Merkittävä muutos periaatteisiin oli myös, että osuuskunnan voi nykyisen lainsäädännön myötä perustaa myös yksin. Tämä pienentää osuuskunnan merkitystä jäsentensä taloudellisena yhteistoimintana. Uuden osuuskuntalain vaikutuksia osuuskuntien verotukseen käsitellään tässä tutkielman luvussa 6. ja 7.

Osuuskuntien verotuksesta säädetään erityisesti elinkeinoverolaisissa. Osuuskuntien verotusta vahvimmin määrittävä periaate säädettiin vuonna 1968 voimaan tulleesta elinkeinoverolaista. Tuolloin elinkeinoverolain 18.1 §:ssä säädettiin, että osuuskunnan ostojen tai myyntien tai niihin rinnastettavien suoritusten perusteella jaettava ylijäämä on kokonaisuudessaan osuuskunnan verotuksessa vähennyskelpoinen erä. Elinkeino-
verolain sää-

³⁴ Pöyhönen 2011, s. 182–183.

tämisvaiheessa oli esillä ylijäämän vähennysoikeuden rajaaminen koskemaan vain osuuskunnan jäsenkaupassa syntyneitä voittoja, mutta loppujen lopuksi ylijäämän vähennysoikeus laajennettiin koskemaan kaikkea osuuskunnan ylijäämää.³⁵ Osuuskuntien saama veroetu ylijäämien vähennysoikeudesta oli merkittävä, sillä vuoden 1943 tulo- ja omaisuusverolaissa ylijäämän vähennysoikeutta ei oltu rajattu koskemaan kaikkia yhtiömuotoja, mutta nyt rajaus tehtiin vain osuuskuntia koskevaksi.³⁶ Tämä uudistus on saanut oikeuskirjallisuudessa paljon kritiikkiä ja esimerkiksi Ikkala & Nuovalan mukaan ”*asiallisia, objektiivisesti hyväksyttäviä perusteita*” ylijäämän vähennysoikeuden rajoittamiselle vain osuuskuntia koskevaksi ei ole olemassa³⁷. Osuuskunnille myönnetyn ylijäämän vähennysoikeuden on katsottu olleen osuustoimintaliikkeen vahvan lobbaamisen tulos ja sen olevan yritysmuotoneutraliteetin valossa tietyissä tapauksissa kohtuuton³⁸. Osuuskuntien ylijäämän vähennysoikeuden laajuuteen ei kuitenkaan tehty muutoksia ennen vuotta 2015, jolloin sitä kiristettiin muun muassa rajaamalla se koskemaan vain jäsenkaupan osuutta sekä edellyttämällä että ylijäämänjako liittyy jäsenen elinkeinotoimintaan.

2.3 Osuustoiminnan arvot ja periaatteet

Osuustoiminnan arvojen ja periaatteiden osalta merkittävin julistus on Kansainvälisen Osuustoimintaliitto ICA:n (International Co-operative Alliance) osuustoiminnan identiteettiä koskeva kannanotto. Tuorein ICA:n julistus on vuodelta 1995³⁹ ja siinä määritellään kattavasti, mutta melko laveasti osuustoiminnan arvot ja periaatteet. Kannanoton mukaisesti osuuskuntien identiteetti koostuu kolmesta osasta: osuuskunnan määritelmästä, osuuskuntien arvoista sekä osuustoiminnallisista periaatteista.⁴⁰ ICA:n julistuksen osalta tulee kuitenkin huomioida, että sen kannanotoilla ei ole yhteisöoikeudellista statusta ja osuuskuntien toiminta perustuu kulloinkin voimassa olevaan kansalliseen lainsäädäntöön. Suomen osuuskuntalaissa on kuitenkin nähtävissä ICA:n kannanoton vaikutuk-

³⁵ Mannio 2004, s. 136–137 ja Simola 2015, s. 33.

³⁶ Simola 2015, s. 33.

³⁷ Andersson – Ikkala 1973, s. 170.

³⁸ Voipio 1979, s. 94–97.

³⁹ Julistus kokonaisuudessaan kommentein suomeksi ks. Mannio 2004, s. 16–18 ja Pöyhönen 2011, s. 48–58.

⁴⁰ Pöyhönen 2011, s. 47.

set, vaikkakin tahdonvaltaisuuden myötä osuuskunta voi etäännyä periaatteista merkittävästikin.⁴¹ Niskasen mukaan osuustoiminnan yleiset periaatteet ovat nähtävissä osuuskuntalaissa kansainvälisellä tasolla ja ne ovat toimintaa ohjaavia periaatteita myös Suomen uudessa osuuskuntalaissa.⁴²

ICA:n julistuksessa osuuskunta määritellään seuraavasti: *Osuuskunta on itsenäinen henkilöyhteisö, johon jäsenet liittyvät vapaaehtoisesti toteuttaakseen yhteisesti omistamansa ja demokraattisesti hallitsemansa yrityksen avulla taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tarpeitaan ja tavoitteitaan.* Itsenäisyydellä ICA tarkoittaa, että osuuskunnan tulisi olla mahdollisimman riippumaton julkisesta vallasta ja yksityisistä yrityksistä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että osuuskunta ei voisi olla yhteiskunnan suorien avustusten tai verohelpotusten kohteena, tai että se ei voisi toimia yhteistyössä muiden kuin osuuskuntamuotoisten yritysten kanssa.⁴³ Verrattaessa ICA:n osuuskunnan määritelmää OKL 1. luvun määritelmiin, huomataan että OKL:n määritelmä on huomattavasti rajatumpi, mutta siinä todetaan myös että ”*toiminnan tarkoituksesta voi säännöissä määrätä toisin*”.

ICA:n osuustoiminnallisten periaatteiden määritelmässä osuuskunnan jäsenyys on avoin ja vapaaehtoinen. Käytännössä jäsenyys on kuitenkin rajattu niihin, jotka voivat käyttää osuuskunnan palveluita. Esimerkiksi tuottajaosuuskunnissa jäseneksi voi päästä vain osuuskunnan toimintaan liittyvän elinkeinon harjoittaja.⁴⁴ Osuuskunnan avoimen jäsenyyden periaatetta voidaankin siten pitää harvoin toteutuvana periaatteena, koska useissa osuuskunnissa on käytännön rajoituksia jäsenyydelle.

Tämän tutkimuksen kannalta erityisen mielenkiintoinen osa ICA:n periaatejulistuksesta on jäsenten taloudellista osallistumista koskeva periaate. ICA:n julistuksen mukaan ainakin osa osuuskunnan pääomasta on yleensä osuuskunnan omaisuutta. Lisäksi julistuksessa todetaan: ”*Jäsenyyden edellyttämälle osuusmaksulle jäsenet saavat yleensä vain rajoitettua korkoa tai eivät korkoa lainkaan.*” Kyseistä periaatetta koskevassa tausta-asiakirjassa todetaan, että korkoa maksetaan vain harvoissa tapauksissa.⁴⁵ Vastaava periaate ei käy ilmi OKL:n säännöksistä ja nykyisin osuuskunnat jakavatkin melko säännöllisesti

⁴¹ Pöyhönen 2011, s. 48.

⁴² Niskanen 2016, s. 51.

⁴³ Mannio 2004, s. 16.

⁴⁴ Pöyhönen 2011, s. 51; Mannio 2004, s. 16–17.

⁴⁵ Pöyhönen 2011, s. 54–56.

korkea osuusmaksuille sekä muille mahdollisille pääomainstrumenteille. Osuustoiminnan periaate ylijäämän jakamisesta jäsenien palvelujen käytön suhteessa tulee esiin sekä ICA:n kannanotossa, että OKL 16:1 pykälässä.

Yhdenvertaisuus on ICA:n julistuksen keskeinen periaate. Sen mukaisesti yhdenvertaisuus vallitsee erityisesti jäsenten välillä ja periaatteen voidaan nähdä olevan merkittävä tekijä erotettaessa osuuskuntia puhtaista pääomayhtiöistä.⁴⁶ Yhdenvertaisuuden toteutuminen on erityisen tärkeää erityisesti varojen jakamisessa. Yhdenvertaisuusperiaate tulee nykyisessä osuuskuntalaissa esiin erityisesti OKL 1:7:ssä, jonka mukaan ”*Kaikilla jäsenillä on osuuskunnissa yhtäläiset oikeudet, jollei tässä laissa säädetä tai säännöissä määrätä toisin. Kaikki osuudet ja osakkeet tuottavat osuuskunnassa yhtäläiset oikeudet, jollei tässä säädetä tai säännöissä määrätä toisin.*”

Osuustoiminnan yleiset periaatteet vaikuttavat osuuskuntalakiin vahvasti osuuskuntalain melko laajan tahdonvaltaisuuden myötä. Osuuskuntalaki jättää paljon tilaa tahdonvaltaisuudelle, eikä laki tarjoa kaikkiin tilanteisiin tarkkoja toimintaohjeita. Tällaisten tilanteiden ratkaisemisessa tulisi tapausta tulkita osuuskuntien yleisten periaatteiden avulla.⁴⁷ Tulee kuitenkin edelleen huomioida, että ICA:n julistus ei ole yhteisöoikeudellisesti sitova ja se eroaa tietyin osin merkittävästi osuuskuntalaista. Näin ollen ICA:n julistusta ja muita osuustoiminnallisia periaatteita voidaan käyttää vain laintulkinnan tukena.

2.4 Osuuskuntien toimintaperiaatteet ja osuuskuntatyypit

Osuuskuntien toimintaperiaatteet ilmenevät hyvin OKL 1:5 pykälästä:” *Osuuskunnan toiminnan tarkoituksena on jäsenten taloudenpidon tai elinkeinon tukemiseksi harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan tarjoamia palveluita taikka palveluita, jotka osuuskunta järjestää tytäryhteisönsä avulla tai muulla tavalla. Toiminnan tarkoituksesta voi säännöissä määrätä toisin.*” Pääsäännön mukainen osuuskunnan toiminnan tarkoitus on erityisesti jäsenten etujen vaaliminen. Osuuskunta ei lähtökohtaisesti ole osakeyhtiön kaltainen pääomayhtiö, joka tavoittelee voittoa sijoitetulle pääomalle. Osuuskunnassa jäsenten ”voitto” syntyy yhteenliittymästä, johon kuulumalla jäsen saa osakseen etuja. Edut voivat olla jäsenen kannalta edullisempaa hinnoittelua, mutta myös esimerkiksi edunvalvontaa, yhteisöllisyyttä tai muita sosiaalisia etuja. Jäsenten hyvinvointi syntyy myös esimerkiksi toiminnan jatkuvuuden, turvallisuuden ja

⁴⁶ Mannio 2004, s. 17.

⁴⁷ Mähönen – Villa 2015, s. 9.

varmuuden kannalta. Tämä tulee esiin esimerkiksi meijeriosuuskuntien kohdalla, jotka heikentyneestä markkinatilanteesta huolimatta ovat sitoutuneet ostamaan tuottajaomistajensa maidon tiettyyn hintaan, jotta tuottajat eivät menettäisi elinkeinoaan.

Osuuskuntien toimintaperiaatteisiin kuuluu voittovarojen eli ylijäämän pidättäminen osuuskunnassa. Osuuskunnan katsotaan palvelevan jäseniään parhaiten, kun syntyvä ylijäämä käytetään osuuskunnan toiminnan kehittämiseen ja investointeihin. Tämän perusteella osuuskuntien toiminta on ainakin teoriassa pitkäjänteisempää kuin osakeyhtiöiden, joissa sijoittajat voivat vaatia tuottoja itselleen investointeihin panostamisen kustannuksella. Pöyhösen kattavan tutkimuksen mukaan suurin osa osuuskuntien ylijäämästä on pidätetty osuuskuntiin ja jäsenten omistaja-arvo syntyy osuuskuntien kehittyneen toiminnan myötä.⁴⁸

Osuuskuntien toimintaperiaatteita voidaan yksinkertaistaen ilmentää Trobergin osuuskuntatyypin luokittelun avulla. Troberg kuitenkin toteaa, että osuuskuntien tyypittely on haastavaa, sillä osuuskunnat toimivat monesti useassa eri roolissa ja osuuskuntatyypin sisällä osuuskunnat eroavat toisistaan esimerkiksi sen osalta, millaisin tarpein ja odotuksin jäsenet ja omistajat ovat osuuskunnassa mukana.⁴⁹ Tämän mahdollistaa myös nykyinen osuuskuntalaki.

Troberg⁵⁰ tyypittelee osuuskunnat seuraavasti:

1. Tuottajaosuuskunta

Tuottajaosuuskunnan omistavat yleensä jäsenet, jotka myyvät tuottamiaan raaka-aineita ja muita tuotteita osuuskunnalle. Osuuskunta jalostaa ja myy näitä tuotteita edelleen markkinoilla. Tuottajaosuuskuntia ovat esimerkiksi osuusmeijerit (esim. Länsi-Maito) ja lihantuottajaosuuskunta LSO. Pöyhösen tutkimuksen mukaan esimerkiksi Valio-ryhmän osuusmeijerit jättivät tuloksestaan osuuskunnalle tai niiden konserniyhtiöille 53.6 % ja loput jaettiin jäsenille / omistajille⁵¹. Tuottajaosuuskunnassa jäsenen panos muodostuu osuuskunnalle toimitetuista raaka-aineista ja jäsenet saavat hyötynsä osuuskunnasta pääasiassa parempina tuottajahintoina.⁵²

⁴⁸ Pöyhönen 2011, s. XVII.

⁴⁹ Troberg 2015, s. 21.

⁵⁰ Troberg 2015, s. 21–24.

⁵¹ Pöyhönen 2011, s. 260.

⁵² Mannio 2004, s. 3.

2. Kuluttajaosuuskunta

Kuluttajaosuuskunnissa jäseninä ovat kuluttajat, jotka ostavat päivittäistavaransa pääasiassa osuuskuntansa liikkeistä. Kuluttajaosuuskunnat toimivat yleensä paikallisesti ja esimerkiksi S-ryhmä koostuu alueosuuskaupoista ja paikallisosuuskaupoista. Troberg lukee kuluttajaosuuskuntiin kuuluviksi myös sähkö-, puhelin- ja vesiosuuskunnat. Osuuskaupoista jäsenet saavat hyödyn pääsääntöisesti ostoihinsa perustuvina bonuksina, jotka eivät muodollisesti ole voitonjakoa. Esimerkiksi puhelin- ja vesiosuuskunnat eivät pääsääntöisesti tuota lainkaan jaettavaa ylijäämää, vaan toimivat omakustanneperiaatteella tai varautuvat tuleviin investointeihin jättämällä ylijäämän osuuskuntaan S-ryhmän osuuskaupat jakoivat vuosina 2004–2009 varsinaisesta tuloksestaan jäsenilleen osuusmaksun korkona 24 % ja 76 % jätettiin osuuskunnille. Jos jäsenille maksetut bonukset luettaisiin voitonjakoon, nousisi jäsenille maksettu osuus yli 60 %:iin.⁵³

3. Palveluostustoiminta

Palveluostustoimintaan kuuluviksi Troberg lukee osuuspankit sekä keskinäiset vakuutusyhtiöt. Osuuspankit ja keskinäiset vakuutusyhtiöt toimivat pitkälti samoin periaattein kuin kuluttajaosuuskunnat, eli jäsenet saavat hyödyn osittain alentuneina hintoina, mutta pääosin erilaisten bonusten muodossa.

4. Pienosuostustoiminta

Pienosuuskuntiin lukeutuvat esimerkiksi pienet hankinta- ja markkinointiosuuskunnat. Esimerkiksi taiteilijat voivat perustaa osuuskunnan, jonka avulla he voivat vuokrata tiloja pienentääkseen yksittäiselle taiteilijalle tulevia kuluja. Pienosuuskuntiin lukeutuvat myös ns. työosuuskunnat, jotka pyrkivät parantamaan jäsentensä työllistymismahdollisuuksia. Tällaisten osuuskuntien tarkoituksena ei yleensä ole lainkaan voiton tuottaminen, vaan jäsenet saavat hyödyn esimerkiksi parempina työllistymismahdollisuuksina.

Mannio⁵⁴ puolestaan luokittelee osuuskunnat niiden toimintaperiaatteen ja pääomavaltaisuuden perusteella seuraavasti:

1. Perinteinen osuustoimintamalli

Perinteisessä osuustoimintamallissa toimivan osuuskunnan konsernirakenteeseen ei kuulu muita yhtiömuotoja ja sen jäsenyys on täysin avoin. Jäsenet eivät erotessaan

⁵³ Pöyhönen 2011, s. 255–257.

⁵⁴ Mannio 2004, s. 30–34.

pääse hyötymään osuuskunnan arvonnoususta, eikä sijoitettu pääoma ole ylijäämänjaon perusteena lainkaan. Ylijäämät jaetaan palvelujen käytön suhteessa.

2. Pääomaosuuksia sisältävä osuuskunta (participation co-operative model)

Pääomaosuuksia sisältävä osuuskunta poikkeaa perinteisestä osuustoimintamallista siten, että osuuskuntiin on mahdollista tehdä myös osuusmaksusta poikkeavia pääomasijoituksia ja niitä voivat tehdä myös muut kuin jäsenet. Pääomaosuudet ovat luovutettavissa ja niille voidaan määrittää arvo. Osuuskunnan ylijäämänjako voi tapahtua jäsenille palvelujen käytön suhteessa ja sijoittajille tuottona sijoitetulle pääomalle. Vuoden 2014 alusta voimaan tullut osuuskuntalaki tarjoaa entistä joustavimmat mahdollisuudet pääomaosuuksia sisältävän osuuskunnan toiminnalle.

3. Tytäryhtiöitä käyttävä osuuskuntamalli

Erityisesti suuret tuottajaosuuskunnat (esimerkiksi Valio, LSO ja Metsäliitto) käyttävät konsernirakenteessa osakeyhtiömuotoista tytäryhtiötä. Tällaisissa konsernirakenteissa osakeyhtiömuotoinen tytäryhtiö harjoittaa varsinaista tuotantoa ja myös myy tuotteet markkinoille. Osuuskunnat omistavat osakeyhtiön ja tuottajat puolestaan osuuskunnan. Osakeyhtiö kuuluu rakenteeseen yleensä pääomien saannin helpottamiseksi paljon pääomia vaativilla toimialoilla. Osakeyhtiössä on usein ulkopuolisia omistajia, mutta määräysvalta kuuluu edelleen osuuskunnille ja siten niiden tuottajajäsenille. Osakeyhtiön mukaantulo ei kuitenkaan aina tarkoita ulkopuolisten sijoittajien osallistumista, sillä esimerkiksi maidontuottajaosuuskunta Valion toiminta muutettiin osakeyhtiömuotoiseksi, mutta tämä toteutettiin siten että osakeomistus säilyi kokonaan osuuskunnilla⁵⁵. Suomessa lähes kaikki merkittävää liiketoimintaa harjoittavat osuuskunnat kuuluvat tytäryhtiöitä käyttävään osuuskuntamalliin.⁵⁶ Osakeyhtiötä voi käyttää osuuskuntakonsernissa kuitenkin moni eri tavoin. Osuuskunta voi toimia osakeyhtiöiden holding-yhtiönä tai vastaavasti osakeyhtiöt palvelevat omistuksen järjestelmistä osuuskuntakonsernin sisällä. Lisäksi osa osakeyhtiön omistuksesta voi olla ulkopuolisilla sijoittajilla tai osakeyhtiö voi olla jopa pörssilistattu. Erityisesti pörssilistatun osakeyhtiön tapauksessa eri omistajatahojen intressit voivat olla erilaiset, mikä asettaa haasteita osuustoiminnallisten periaatteiden toteutumiselle.⁵⁷

⁵⁵ Skurnik 2005, s. 432.

⁵⁶ Pöyhönen 2011, s. 85.

⁵⁷ Pöyhönen 2011, s. 32–33.

4. Uuden sukupolven osuuskunnat (New generation co-operatives)

Uuden sukupolven osuuskunnat poikkeavat muista osuuskuntatyypeistä siten, että niiden jäsenyys ei ole avoin. Uuden sukupolven osuuskunnat vastaavat muilta osin pitkälti tuottajaosuuskuntia ja ne ovat pääasiassa amerikkalainen ilmiö. Uuden sukupolven osuuskuntiin ei tässä tutkimuksessa syvennyttä tarkemmin.

Edellä esitetyt listaukset kuvaavat hyvin osuustoimintakentän monimuotoisuutta. Osuustoiminnalliset periaatteet toteutuvat erilaisissa osuuskunnissa eri tavoin, minkä vuoksi niiden verotuksellisessa kohtelussakin on eroja. Osuuskuntien verotusta koskeva oikeuskäytäntö on kuitenkin melko vähäistä, minkä vuoksi osuuskuntien erilaisten toimintamallien vaikutusta verotukselliseen kohteluun ei ole juurikaan käsitelty.

2.5 Osuuskunnan ja osakeyhtiön eroista

Osuuskuntien pääomarakenne eroaa osakeyhtiöiden pääomarakenteesta merkittävästi sen osalta, että osuuskuntien pääoma on vaihtuva. Osuuskuntiin sovelletaan pääsäännön mukaisesti nimellisarvotonta pääomajärjestelmä. Tämä tarkoittaa että pääoman määrää riippuu pääsääntöisesti osuuskuntien jäsenten määrästä ja osuuksia ja osakkeita voidaan antaa ilman että suoritetaan osuuspääoman tai osakepääoman korotusta.⁵⁸

Osuuskuntien pääomainstrumenteista voidaan määrätä melko vapaasti osuuskunnan säännöillä. Osuuskunta voi antaa erilaisia ja erilajisia osuuksia, jotka voivat olla perusosuuksia, lisäosuuksia tai vapaaehtoisia osuuksia. Pelkkä omistusosuus ei kuitenkaan lain olettasäännöksen mukaan tuota äänioikeutta osuuskunnassa, vaan se kuuluu ainoastaan jäsenille.⁵⁹ Jäsenen on kuitenkin aina otettava vähintään yksi osuus (OKL 9:1). Lain olettasäännöksen (OKL 4:1.1) mukaisesti kaikki osuudet tuottavat yhtäläiset oikeudet, ellei säännöissä määrätä toisin.

Vuoden 2014 alusta voimaan tullut uusi osuuskuntalaki mahdollistaa osuuskuntien antamat osakkeet. Käytännössä lakiuudistus ei kuitenkin tuonut merkittävää uudistusta, sillä osuuskunnan osake vain korvasi osuuskunnan sijoitusosuudet.⁶⁰ Osuuskuntalain olettasäännöksen mukaiset osuuskunnan osakkeet eroavat merkittävästi osakeyhtiön osakkeista. Osuuskunnan osakkeet eivät esimerkiksi lähtökohtaisesti tuota äänioikeutta osuus-

⁵⁸ Immonen – Ossa – Villa 2015, s. 27; Mähönen – Villa 2014, s. 48–49.

⁵⁹ Mähönen – Villa 2014, s. 120.

⁶⁰ ks. HE 185/2012, s. 23.

kunnassa. Lain nojalla osakkeet tuottavat ainoastaan oikeuden merkintähinnan palautukseen osuuskunnan purkautuessa ja osuuskunnan toiminnan aikana ainoastaan oikeuden merkintähinnan palautukseen. Osuuskunnan osakkeet vastaavat siis enemmänkin osuuskunnan osuuksia kuin osakeyhtiön osakkeita. Osuuskunnan osakkeiden tuottamista oikeuksista voidaan kuitenkin määrätä säännöillä toisin. Osuuskunnan sijoitusosuuksien, eli myöhempien osakkeiden taustalla oli ajatus luoda osuuskunnille osakkeen kaltainen vaihdantakelpoinen pääomainstrumentti, jonka tuotto riippuisi osuuskunnan tuloksesta. Osuuskunnan sijoitusosuudella ja osakkeella haluttiin luoda väline, jonka avulla osuuskunnan jäsenet ja myös muut halukkaat sijoittajat voisivat hyödyntää myös osuuskunnan tuottoisan toiminnan aikaansaaman arvonnousun.⁶¹

Osuuskuntalaki mahdollistaa nykyisin myös pörssiosuuskunnat, mutta niitä ei toistaiseksi ole Suomessa yhtäkään. Osuuskuntien erilaisilla osuuksilla ja osakkeilla ei ole toimivia jälkimarkkinoita, mikä osaltaan heikentää niiden houkuttelevuutta sijoituskohteena. Penttilän & Vahteran näkemyksen mukaan suurten kuluttaja- ja tuottajaosuuskuntien tuotto- ja sijoitusosuuksilla voi olla ominaisuuksia, jotka tekevät niistä hieman pörssiyhtiöiden osakkeiden kaltaisia sijoitustuotteita.⁶²

Merkittävä ero osuuskuntien ja osakeyhtiöiden pääomainstrumenttien välillä on, että osuuskunnan osuudet ja osakkeet eivät tuota oikeutta osuuskunnan varallisuuteen. Osakeyhtiössä yhtiöön jätetyt voittovarot nostavat osakkeen arvoa, mutta osuuskuntalain oletamasäännöksen mukaan osuuskunnan osuudet ja osakkeet eivät tuota jako-osaisia oikeuksia osuuskunnassa. Osuuskunnan osuuden irtisanominen tuottaa oikeuden ainoastaan osuudesta maksetun merkintähinnan palautukseen. Osuuskunnan osuuden tai osakkeenhaltijalla ei siis lähtökohtaisesti ole mahdollisuutta hyötyä osuuskunnan nettovarallisuuden kasvusta realisoimalla osuus tai osake.⁶³ Osuuskunnan osuuden ei-residuaalisia oikeuksia antavan luonteen voidaan nähdä ilmentävän osuustoiminnallisia periaatteita siten, että osuuskunnan jäsenellä ei ole oikeutta osuuskunnan arvonnousuun rahallisesti, vaan hyöty osuuskunnan arvonnoususta tulee jäsenen hyväksi parantuneiden palveluiden ja osuuskunnan yleisen kehittämisen kautta.⁶⁴

⁶¹ Kuisma ym. 1999, s. 419.

⁶² Penttilä – Vahtera 2015, s. 473.

⁶³ Mähönen – Villa 2014, s. 120–121.

⁶⁴ ks. Pöyhönen 2011, s.67.

Osuuskunnan ja osakeyhtiön merkittävimmät erot on esitetty seuraavassa taulukossa. Taulukossa on esitetty osuuskunta- ja osakeyhtiölain pääsäännön mukaan toteutuvat erot.

	Osuuskunta	Osakeyhtiö
Toiminnan tarkoitus	Osuuskunnan toiminnan tarkoituksena on jäsenten taloudenpidon tai elinkeinon tukemiseksi harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan tarjoamia palveluita taikka palveluita, jotka osuuskunta järjestää tytäryhteisönsä avulla tai muulla tavalla. Toiminnan tarkoituksesta voi säännöissä määrätä toisin. (OKL 1:5)	Yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille, jollei yhtiöjärjestyksessä määrätä toisin. (OYL 1:5)
Äänivalta	Jäsen per ääni -periaate	Äänivalta jakautuu omistusosuuksien suhteessa.
Pääoma	Pääoma on vaihtuva.	Pääoma on kiinteä.
Voitonjako	Vain jos säännöissä määrätään. Jos pääomaa on määrätty jaettavan, se tapahtuu jäsenten käyttämien palvelujen suhteessa, ellei toisin määrätä.	Omistettujen osakkeiden suhteessa.
Residuaaliasema	Ei yksilöllistä taloudellista residuaalioikeutta. Osuuskunnan jäsenellä ei mahdollista hyötyä osuuden arvonnoususta.	Residuaalikontrolli sekä oikeus residuaalivoittoon. Osakkeenomistajalla mahdollisuus hyötyä osakkeen arvonnoususta.
Verotus	Kahdenkertainen tai yhdenkertainen verotus, mikäli ylijäämän vähennysoikeuden edellytykset täyttyvät.	Pääsääntöisesti kahdenkertainen verotus.

3. Osuuskuntien ylijäämänjako

3.1 Osuuskuntien ylijäämänjako yhtiöoikeudessa

Voimassa olevan osuuskuntalain mukaan (OKL 16:1) osuuskunta voi jakaa varoja jäsenille ja osuuksien ja osuuksien omistajille vain siten kuin osuuskuntalaissa säädetään:

- 1) *ylijäämän jakamisesta ja varojen jakamisesta vapaan oman pääoman rahastosta*
- 2) *OKL 17 luvussa osuuden palautuksesta*
- 3) *OKL 18 luvussa osuus- ja osakepääoman sekä vararahaston alentamisesta*
- 4) *OKL 4:6 ja 19 luvussa omien osuuksien ja osakkeiden hankkimisesta ja lunastuksesta; sekä*
- 5) *OKL 23 luvussa osuuskunnan purkamisesta ja rekisteristä poistamisesta*

Osuuskuntien erityispiirteenä osakeyhtiöihin nähden on ylijäämän kuuluminen osuuskunnalle itselleen, kun puolestaan osakeyhtiön toimintaperiaatteiden mukaan osakeyhtiön voitto kuuluu osakeyhtiön osakkeenomistajille.⁶⁵ Osuuskuntien varojen kuulumista osuuskunnalle kuvastaa osuuskuntalain ylijäämän jakamista koskeva pääsääntö (OKL 16:5), jonka mukaan ”Ylijäämää saa jakaa jäsenille ja osuuden ja osakkeen omistajille vain, jos säännöissä niin määrätään”. Pääsäännön (OKL 16:5) mukaisesti osuuskunnan mahdollinen ylijäämänjako, elleivät säännöt muuta määrää, ”toimitetaan sen mukaan kuin jäsenet ovat käyttäneet hyväkseen osuuskunnan palveluita”. Osuuskuntalain lähtökohtana siis on, että osuuskunnan varoja jaetaan vain, mikäli säännöissä on niin määrätty ja pääsääntöisenä ylijäämänjaon perusteena on jäsenten osallistuminen osuuskunnan toimintaan. Pääsääntö ilmentää osuustoiminnan perinteisiä arvoja, joiden mukaan osuuskuntien tulisi toimia voittoa tavoittelemattomina yrityksinä ja mahdollinen ylijäämä tulisi pääosin käyttää osuuskunnan toiminnan kehittämiseen. Perinteisten arvojen mukaan osa ylijäämästä voidaan myös jakaa jäsenille, mutta perusteena tulisi tällöin olla jäsenten osallistuminen osuuskunnan toimintaan.

OKL 1:5 osuuskuntien toiminnan tarkoitusta koskevasta pääsäännöstä voidaan osuuskunnan säännöillä poiketa. OKL 16:10.2 mukaan ”Jos sääntöjen mukaan osuuskunnan tarkoitus on voiton tuottaminen, voiton jakamiseen sovelletaan, mitä tässä luvussa säädetään ylijäämän jakamisesta”. OKL 8:1 oman pääoman lajeja ja käyttöä koskevan pykälän toisen momentin mukaisesti ”Jos sääntöjen mukaan osuuskunnan tarkoitus on voiton

⁶⁵ Mähönen – Villa 2014 s. 6 ja HE 176/2001, s. 99.

tuottaminen, omassa pääomassa ylijäämän voi nimetä voitoksi ja alijäämän tappioksi.” Voimassaolevan osuuskuntalain mukaisesti osuuskunnan säännöissä voidaan määrätä ylijäämänjaon perusteista vapaasti. Hallituksen esityksen mukaisesti ”*Osuuskuntalaissa ei rajoiteta sitä, että osuuskunnan varoja jaetaan ylijäämänä jäsenille ja voittona osuuden ja osakkeen omistajille*”.⁶⁶ Osuuskunnat voivatkin nykyisen yhteisöainsäädännön mukaan toimia ylijäämänjaon perusteiden osalta melko vapaasti. Osuuskuntalain pääsääntön mukaisesti toimivat osuuskunnat tunnustavat osuustoiminnan peruseriaatteita, sillä ne joko eivät jaa ylijäämää lainkaan tai jakavat sen jäsenten käyttämien palvelujen suhteessa. Säännöillään osuuskunta voi määrätä toimintansa myös voittoa tavoittelevaksi, jolloin myös ylijäämänjaosta käytetään nimitystä voitto ja sen jakoperusteena voi olla muu kuin jäsenten käyttämien palvelujen määrä.⁶⁷ Osuuskunta voi toimia myös ”hybridinä”, jolloin sen voitonjakomääräykset yhdistelevät edellä mainittuja muotoja. Hallituksen esityksessä on erikseen esimerkinomaisesti mainittu, että ”*laissa ei rajoiteta sitä, että osuuskunnan varoja jaetaan ylijäämänä jäsenille ja voittona osuuden ja osakkeen omistajille*”.⁶⁸ Koska osuuskuntalaki tarjoaa laajat mahdollisuudet ylijäämänjako koskeviksi säännöiksi, osuuskunta voi jakaa ylijäämiään jäsenille sekä osuuksien ja osakkeiden omistajille myös esimerkiksi pääluvun, pääoman tai osuuskunnan nettovarallisuuden mukaan.⁶⁹

Osuuskuntalain sisältämä laaja tahdonvaltaisuus mahdollistaa osuuskuntien etäännyttämisen osuuskuntien peruseriaatteista. Koska osuuskunta voi säännöillään tehdä itsestään puhtaasti osakeyhtiön toimintaperiaatteita tunnustavan yhteisön, myös peitellyn osingonjaon säännöksiä voidaan soveltaa vahvemmin yhteisöihin, jotka juridiselta muodoltaan ovat osuuskuntia. Peitellyn osingonjaon soveltaminen osuuskuntiin monimutkaistuu entisestään ns. hybridinä toimivien osuuskuntien kohdalla.

Osuuskunnan laittomalla varojen jaolla tarkoitetaan OKL 16:1 mukaisesti *muuta liiketapahtumaa, joka vähentää osuuskunnan varoja tai lisää sen velkoja ilman liiketaloudellista perustetta*. Käytännössä osuuskunnan laitton varojenjako käsittää seuraavat tilanteet:⁷⁰

⁶⁶ HE 185/2012, s. 105.

⁶⁷ Penttilä – Vahtera 2015, s. 472 ja Jussila 2011, s.62.

⁶⁸ HE 185/2012, s. 105.

⁶⁹ Mannio 2004, s. 177.

⁷⁰ Immonen – Ossa – Villa 2015, s. 125–126.

- a) Varojen jakaminen, vaikka varojenjaon perusteena olevassa taseessa ei ole jakokelpoisia varoja
- b) Varojen jakaminen, vaikka varojenjako vaarantaa yhtiön maksukyvyyn
- c) Varojenjako muussa kuin lain edellyttämässä järjestyksessä
- d) Varojenjako ilman liiketaloudellista perustetta

Edellä esitetyn luettelon kolmen ensimmäisen kohdan tulkinnanvaraisuudet ovat rajallisia, sillä ne perustuvat joko tase- ja maksukykyisyystesteihin sekä lakiin. Varojen jako ilman liiketaloudellista perustetta sen sijaan on mielenkiintoinen sen tulkinnanvaraisuuden ja osuuskuntien toiminnan luonteen vuoksi. Tällaisia voisivat olla tilanteet, joissa osuuskunnan toteuttamat transaktiot poikkeavat käyvästä hinnasta. Osuuskunta voi esimerkiksi myydä palveluja tai ostaa hyödykkeitä markkinahintaa alempaan tai korkeampaan hintaan.⁷¹ Osakeyhtiön tapauksessa tilanteet, joissa yhtiö luovuttaa osakkeenomistajilleen tuotteita alihintaan tai ostaa niitä osakkeenomistajilta ylihintaan, tunnetaan peitellynä osingonjakona⁷². Osuuskuntien kohdalla voitaisiin puhua peitellystä ylijäämänjakoista⁷³.

Vaikka markkinaehtoisesta poikkeavalla hinnoittelulla on usein pyritty verotuksellisten etujen saavuttamiseen, yhtiöoikeudellisesti tulee myös huomioida osakkeenomistajien yhdenvertaisuusperiaate. Peitellyn osingon tapauksessa voitonjako ei välttämättä jakaudu osakkeenomistajille osakeyhtiön periaatteiden mukaisesti heidän omistusosuksiensa suhteessa.⁷⁴ Tämä periaate ei sovellu perinteisten toimintaperiaatteiden mukaan toimiviin osuuskuntiin, sillä tällaisten osuuskuntien mahdollinen ylijäämänjako tapahtuu palvelujen käytön suhteessa, jolloin yli- tai alihinnoittelulla saatu etu jakautuu toimintaperiaatteisiin nähden oikeudenmukaisesti. Laittoman varojenjaon soveltamista osuuskuntiin markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun vuoksi voidaan pitää epätavallisena, sillä osuuskunnan toiminnan tarkoituksena pääsäännön mukaisesti on toimia jäsentensä elinkeinotoiminnan hyväksi. Tämän vuoksi markkinaehtoista hinnoittelua ei lähtökohtaisesti kuulukaan edellyttää ainakaan jäsenkaupassa.⁷⁵ Osuuskuntien toimintaperiaatteet voivat kuitenkin nykyisin poiketa perinteisestä osuustoiminnallisesta mallista, jolloin laitton varojenjako markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun vuoksi voi tulla sovellettavaksi

⁷¹ Immonen – Ossa – Villa 2015, s. 126.

⁷² Koski – af Schultén 2000, s. 330.

⁷³ Mähönen – Villa 2015, s. 215.

⁷⁴ Koski – af Schultén 2000, s. 330.

⁷⁵ Immonen – Ossa – Villa 2015, s. 127.

erityisesti voittoa tavoittelevien osuuskuntien kohdalla. Myös osuuskuntien jäsenet voivat olla mukana osuuskunnan toiminnassa erilaisten periaatteiden mukaisesti, jolloin laitonta varojenjakoja tulee tutkia jäsenen tai osakkaan intressien valossa. Koska osuuskunnat voivat jakaa varoja ylijäämänä jäsenille ja voittona osuuden ja osakkeen omistajille, laitton varojenjaon sekä peiteltyyn osingon ja ylijäämänjaon kohdalla tulisi tutkia myös jäsenten ja omistajien yhdenvertaisuuden toteutumista.

3.2 Osuuskuntien ylijäämänjakotavat toimintaperiaatteiden valossa

Puhtaasti osuustoiminnallisten periaatteiden mukaan toimivan osuuskunnan periaatteisiin ei kuulu ylijäämänjako sijoitetulle pääomalle.⁷⁶ Vastaava näkemys on otettu myös osuuskuntien verotusta koskevassa hallituksen esityksessä, jossa todetaan, että *perinteisen osuustoiminnan tarkoituksena ei ole voiton tuottaminen, vaan jäsenten harjoittaman elinkeinotoiminnan tai maatalouden tukeminen edullisella hinnoittelulla.*⁷⁷ Tätä periaatetta tukee myös nykyisen osuuskuntalain olettasäännös, jonka mukaan ilman erillistä ylijäämänjakotapaa koskevaa sääntömääräystä ylijäämä jaetaan palvelujen käytön suhteessa. Edellisessä alaluvussa esitetyn OKL 16. luvun mukaiseen ylijäämänjakoon ei sisälly säännöksiä osuuskuntien ylijäämänjaosta markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun avulla tilikauden aikana. Osuuskuntalaki käsittää periaatteessa vain vahvistettuun taaseeseen perustuvat ylijäämänjakotavat.

Osakeyhtiöissä voiton- eli ylijäämänjako tapahtuu pääsäännön mukaan omistettujen osakkeiden suhteessa. Osingonjaon perusteeksi voidaan kuitenkin määrätä myös osakkeenomistajan työpanos, jolloin verotuksellisesti puhutaan työpanososingosta. Pääsäännön mukaisesti toimiessa osuuskuntiin verraten osakeyhtiöiden ylijäämänjaon tavat ovat kuitenkin rajalliset. Osuuskuntien yhtiöoikeudellinen sääntely ja toimintaperiaatteiden monimuotoisuus tarjoaa osuuskunnille enemmän mahdollisuuksia ylijäämän jakamiseen. Osuuskuntien käyttämä markkinaehtoisesta poikkeava jäsenhinnoittelu voidaan rinnastaa osuuskuntien ylijäämänjakoon, sillä molemmat tavat perustuvat osuustoiminnan periaatteille. Näiden tapojen erona on, että jäsenhinnoittelu tapahtuu jatkuvasti tilikauden aikana, kun taas ylijäämänjako tapahtuu tilikauden päättymisen jälkeen. Osuuskunnat jakavat ylijäämiä myös sijoitetulle pääomalle ja usein osuuskuntien ylijäämänjakotavat yhdistelevät useita eri tapoja.

⁷⁶ Mannio 2004, s. 19.

⁷⁷ HE 130/2014, s. 13.

Osuuskuntien ylijäämänjakotavat voidaan luokitella kolmeen kategoriaan:

1. Jäsenhinnoittelu

Osuuskuntien jäsenet voivat ostaa osuuskunnan tuotteita ja palveluja markkinaehtoista halvemmalla hinnalla tai osuuskunta ostaa jäsenten tuottamia tuotteita ja palveluja markkinaehtoista korkeampaan hintaan. Markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu perustuu osuuskunnan jäsenyyteen eikä se muodollisesti ole voitonjakoa.

2. Ylijäämänpalautus

Ylijäämänpalautus on muodollisesti voitonjakoa, joka perustuu vahvistettuun tilinpäätökseen ja osuuskunnan kokouksen tai valtuutetun hallituksen päätökseen. Ylijäämänpalautuksella edellisen tilikauden aikana osuuskunnan jäseniltä peritty hinta tai jäsenille maksettu hinta oikaistaan jäsenelle edullisemmaksi.

3. Ylijäämänjako sijoitetulle pääomalle

Osuuskunta voi maksaa korkoa osuuskuntaan sijoitetulle osuuspääomalle tai osuuskuntaan sijoitetulle muulle pääomalle. Maksettava korko voi olla esimerkiksi prosenttimääräinen osuus osuuskunnan tilikauden voitosta tai kiinteä vuotuinen korko, joka ei ole riippuvainen tilikauden tuloksesta. Osuuskunta voi myös laskea liikkeelle osakkeita, joille se maksetaan osinkoina osuus ylijäämästä.

Jäsenhinnoittelu määritetään osuuskuntien markkinaehtoisesta poikkeavaksi hinnoitteluksi, jonka avulla jäsenet hyötyvät osuuskunnan jäsenyydestä. Puhtaasti voittoa jakamattomana toimiva osuuskunta hinnoittelee jäsenten kanssa toteutetut transaktiot siten, että jaettavaa ylijäämää eikä myöskään tappioita synny. Hyöty osuuskunnan jäsenyydestä tulee siten välittömästi osuuskunnan jäsenen hyväksi.⁷⁸ Osuuskunta voi pyrkiä toimimaan omakustannehintaan, jolloin niiden voidaan nähdä toimivan puhtaasti jäsentensä apuorganisaationa, jonka avulla jäsenet pyrkivät maksimoimaan etujaan.⁷⁹

Omakustannehinnan määrittäminen tilikauden aikana ei yleensä ole mahdollista, minkä vuoksi osuuskunnat oikaisevat hintojaan tilikauden päättymisen jälkeen. Esimerkiksi tuottajaosuuskuntien omistama Valio Oy tilittää osuuskuntien kautta jäsenilleen (tuottajille) ns. maidon jälkitilin.⁸⁰ Jäsenille palautettava jälkitili voidaan palauttaa esimerkiksi

⁷⁸ Mannio 2004, s. 457.

⁷⁹ Blåfield 2012, s. 24.

⁸⁰ Ollila 2015, s. 84–85 ja Valio Oy 2013.

tuotettujen maitolitrojen määrän suhteessa, jolloin toimitaan osuustoiminnan ylijäämänjaon pääsäännön mukaan. Jälkitilillä tuottajien osuuskunnalle luovuttamista hyödykkeistä saamaa hintaa oikaistaan korkeammaksi, jolloin se on lähempänä sitä hintaa, minkä maksaessaan osuuskunta toimisi puhtaasti omakustannehinnoittelulla. Jälkitilijärjestelmä vastaa pitkälti ylijäämänpalautusta ja tuottajaosuuskunnat nimittävät sitä tuloksenjakoeräksi. Erona on kuitenkin se, että ylijäämänpalautus on taloudelliselta luonteeltaan voitonjakoa, kun taas jälkitili käsitetään hinnanoikaisuksi.⁸¹ Ero näiden osuuskunnan ylijäämänjakotapojen välillä onkin lähinnä muodollinen. Anderssonin & Penttilän mukaan ylijäämänpalautus on luontevampaa käsittää voitonjakona eikä oikaisueränä sen perusteella, että ylijäämänpalautusta käsittelevässä EVL 18 §:ssä se erotetaan selvästi oikaisueristä.⁸² Myös Mäkinen on ottanut kannan, että osuuskuntien jäsenhinnoittelua ei tulisi ylijäämänpalautuksesta poiketen käsitellä ylijäämänjakokeinona.⁸³ Pääsääntöisesti osuuskunnat pyrkivät hinnoittelemaan jäsenten kanssa toteutetut transaktiot siten että ylijäämää syntyy, jotta se voidaan käyttää investointeihin, toiminnan kehittämiseen ja osuuskunnan jatkuvuuden turvaamiseen.

Ylijäämänpalautus määritellään osuuskunnan jäsenten palvelujen käytön suhteessa jaetuksi ylijäämäksi. Ylijäämänpalautus poikkeaa jäsenhinnoittelusta siten, että se käsitetään luonteeltaan voitonjaksi. Ylijäämänpalautuksen jakamisesta voidaan päättää vasta, kun edellisen tilikauden tilinpäätös on vahvistettu ja sen perusteella todettu että osuuskunnalla on voitonjakokelpoisia varoja ylijäämänpalautuksen antamiseksi.⁸⁴ Ylijäämänpalautusta on esimerkiksi lihantuottajaosuuskunnan tilinpäätöksen vahvistamisen jälkeen päätösvaltaisen toimielimen palautettavaksi päättämä ylijäämä, joka palautetaan siinä jäsenille siinä suhteessa, kun ne ovat toimittaneet teuraseläimiä osuuskunnalle. Ylijäämänpalautus palvelujen käytön suhteessa kuvastaa perinteisiä osuustoiminnan periaatteita, joiden mukaan osuuskunta toimii jäsentensä apuorganisaationa ja elinkeinon harjoittamisen mahdollistajana.

Ylijäämää voi jakaa myös muilla perusteilla kuin palvelujen suhteessa. Osuuskunta voi jakaa ylijäämiään esimerkiksi jäsenten pääluvun mukaan tai osuuksina nettovarallisuudesta. Esi-

⁸¹ Ks. Mannio 2004, s. 81.

⁸² Andersson – Penttilä 2014, s. 103.

⁸³ Mäkinen 2014, s. 124.

⁸⁴ Andersson – Ikkala 2000, s. 256.

merkiksi pääluvun mukaan jaettu ylijäämä ei kuitenkaan täytä osuuskuntaverotuksen edellytyksiä, eikä se siten ollut osuuskunnan verotuksessa vähennyskelpoista edes ennen vuonna 2015 voimaan astuneita ylijäämän vähennysoikeuden rajoituksia.

Osuuskunnan jäsenhinnoittelu ja ylijäämänpalautus on huomattava erottaa asiakkaille annettavista alennuksista. Asiakkaille annettavat alennukset ja ostojen määrään perustuvat paljousalennukset vastaavat pitkälti osuuskunnan jäsenten saamia jäsenhinnoittelun etuja sekä vahvistetun taseen perusteella maksettavia ylijäämänpalautuksia, sillä ne kaikki ovat luonteeltaan hinnanoikaisuerinä. Jäsenille halvempina hintoina tai ylijäämänpalautuksena annettavat edut perustuvat kuitenkin osuuskunnan jäsenyyteen, kun puolestaan asiakkaille annettavat paljousalennukset annetaan riippumatta siitä, onko asiakas jäsen vai ei.⁸⁵ Jäsenhinnoittelun ja osuuskunnan ulkopuolisille asiakkaille annettavat paljousalennukset ovat hyvinkin lähellä toisiaan ja ne ovat erotettavissa lähinnä sen seikan nojalla, että jäsenyyden ansiosta osuuskunnan jäsenet ovat oikeutettuja muita asiakkaita edullisempaan hinnoitteluun. Ylijäämänpalautus on selkeämmin erotettavissa jäsenhinnoittelusta ja asiakasalennuksista sen nojalla, että ylijäämänpalautuksen suorittaminen edellyttää vahvistettua tasetta ja ylijäämänjakokelpoisia varoja.⁸⁶ Lisäksi jäsenhinnoittelu ja asiakasalennukset ovat pääsäännön mukaan vähennyskelpoisia eriä tuloslaskelmalla. Edullisemman hinnoittelun ja ylijäämänpalautuksen merkittävänä erona on myös se, että hinnoittelueta sitoudutaan yleensä antamaan jo ennen kaupan tai transaktion tekoa, eikä se ole riippuvainen osuuskunnan tuloksesta.⁸⁷

Jäsenhinnoittelu ja asiakasalennukset voidaan Pöyhösen esittämän näkemyksen mukaan nähdä samanlaisina palveluihin liittyvinä välittöminä taloudellisina etuina sen seikan nojalla, että niiden asema jäsenen oikeutena on heikko. Toisin kuin ylijäämäjaosta palvelujen suhteessa, jäsenhinnoittelusta ei pääsääntöisesti ole nimenomaista säännöstä osuuskunnan säännöissä.⁸⁸ Lisäksi jäsenhinnoitteluun ei liity jäsenen residuaaliasemaa, eli viimekätistä oikeutta osuuskunnan tuottamaan voittoon⁸⁹. Toisaalta jäsenhinnoittelun voi-

⁸⁵ Mannio 2004, s. 58.

⁸⁶ Simola 2015, s. 31

⁸⁷ Andersson – Ikkala 2000, s. 256.

⁸⁸ Pöyhönen 2011, s. 125.

⁸⁹ Pöyhönen 2011, s. 122.

daan nähdä tarjoavan jäsenelle ylijäämänpalautusta paremman residuaaliaseman, sillä jäsenhinnoittelun tarjoama taloudellinen etu tulee jäsenen hyväksi ennen kun osuuskunnan muut velvoitteet on täytetty.⁹⁰

Osuuskunta voi jakaa ylijäämäänsä myös sijoitetulle pääomalle. On huomattava, että vuoden 2015 osuuskuntien verouudistuksen jälkeen aikaisemmin käytössä ollutta termiä osuuspääoman korko ei enää tunneta osuuskuntien verotusta säätelevässä lainsäädännössä. Hallituksen esityksen mukaan osuuskunnasta saadun ylijäämän verotusta koskevaa sääntelyä sovelletaan osuuskunnan jäsenen sijoittamalle osuuspääomalle, sijoitusosuudelle ja lisäosuudelle maksettuihin korkoon sekä osakkeenomistajalle maksettuihin osinkoon sekä muuhun tuottoon.⁹¹ Osuuskuntien osakeyhtiöistä poikkeavien toimintaperiaatteiden vuoksi on kuitenkin relevanttia eritellä osuuskunnan pääomalle maksettu tuotto muista ylijäämänjakotavoista. Vaikka vuodesta 2015 osuuskunnan voittoa (ylijäämää) ja osuuskuntaan sijoitetulle pääomalle maksettua tuottoa kutsutaan ylijäämäksi, on edelleen huomattava että pääsäännön mukaisesti sijoitetun pääoman perusteella jaettava tuotto on viimesijainen voitonjakotapa.

Osuuspääomalle maksettu korko poikkeaa kahdesta edellä esitetystä ylijäämänjakotavasta siten, että sen ei katsota perustuvan osuuskunnan palvelujen käyttöön. Jäsenelle saatetaan maksetaan osuuspääoman korko riippumatta siitä, onko hän käyttänyt osuuskunnan palveluja lainkaan. Osuuspääomalle maksettu korko voidaan kuitenkin tietyissä tapauksissa nähdä palvelujen käyttöön perustuvaksi, sillä osuusmaksu määräytyy erityisesti tuottajaosuuskunnissa palvelujen käytön mukaan. Esimerkiksi meijeriosuuskunnissa osuusmaksu määräytyy tuotettujen maitolitrojen mukaisesti, jolloin myös osuuspääoman koron perusteena oleva osuusmaksu kasvaa palvelujen käytön kasvaessa. Tästä huolimatta osuuskuntaan sijoitetulle pääomalle maksettuihin ylijäämään ei sovelleta osuuskuntaverotuksen periaatteita.⁹²

⁹⁰ Pöyhönen 2011, s. 125.

⁹¹ HE 130/2014, s. 14.

⁹² Mannio 2004, s. 139–140.

4. Peitelty osingonjako ja siirtohinnoitteluoikaisu

4.1 Peitelty osingonjako yleisesti

VML 29.1 §:n mukaisesti ”*Peiteltyllä osingolla tarkoitetaan rahanarvoista etuutta, jonka osakeyhtiö antaa osakkaansa tai tämän omaisen hyväksi osakkuusaseman perusteella tavallisesta olennaisesti poikkeavan hinnoittelun johdosta tai vastikkeetta.*” Hallituksen esityksessä peitelty osinko määritetään erityisesti osingon- eli voitonjaon peittelyksi: ”*Peiteltyllä osingolla tarkoitetaan osingonjaon muotovaatimukset sivuuttaen tapahtuvaa osakeyhtiön varojen siirtämistä osakastaholle tavalla, joka todelliselta luonteeltaan on voitonjakoa. Verojärjestelmän kannalta varojen peitelty jakaminen merkitsee yleensä samalla myös välttymistä osingonjaon veroseuraamuksilta.*”⁹³

Osakeyhtiön tapauksessa kannustimena peitellyn osingonjaon jakamiseen toimii avoimen osingonjaon lähtökohtana oleva kahdenkertainen verotus. Kahdenkertaisen verotuksen välttämiseksi yhtiö voi tehdä järjestelyjä, joilla osinkoon rinnastettava etu siirtyy osakkaalle poikkeavan hinnoittelun avulla.⁹⁴ Peiteltyllä osingonjaolla voidaan välttyä voitonjaon kahdenkertaiselta verotukselta tai verotukselta kokonaan.

Peitellyn osingonjaon suhde yhtiöoikeuteen voidaan johtaa OKL 16.1. ja OYL 13.1. kolmannesta momentista. Pykälien mukaan ”*Muu liiketapahtuma, joka vähentää osuuskunnan (yhtiön) varoja tai lisää sen velkoja ilman liiketaloudellista perustetta, on laitonta varojenjako*”. Laiton varojenjako ja peitelty osinko liittyvät yhteen erityisesti liiketaloudellisen perusteen vaatimuksen kohdalla. Kiistattomissa ja vilpillisessä mielessä toteutetuissa peitellyn osingonjaon tapauksissa ei pääsääntöisesti ole löydettävissä todellista liiketaloudellista perustetta toteutetulle järjestelylle.

Peiteltyä osinkoa koskevan hallituksen esityksen perusteluiden mukaan peitellyn osingon verottaminen ei kuitenkaan edellytä vilpillistä mieltä, vaan peitellyn osingon säännöksiä voidaan soveltaa myös esimerkiksi tahattomiin hinnoitteluvirheisiin riippumatta siitä, mikä on ollut osapuolten tarkoitus.⁹⁵ Toisaalta peiteltyinä osinkona verotettava järjestely saattaa pitää sisällään piirteitä, jotka viittaavat veron kiertämiseen ja näin ollen VML 29 §:n yhteydessä voidaan soveltaa myös veron kiertämistä koskevaa VML 28 §:ää. Pää-

⁹³ HE 26/1998.

⁹⁴ Tikka ym. 2016, luku 26.

⁹⁵ HE 26/1998.

sääntöisesti peiteltyyn osingonjaon soveltaminen ei kuitenkaan edellytä veronkiertotarkoitusta ja osakeyhtiön osakkeenomistajilleen virheellisen hinnoittelun muodossa antamaan etuun sovelletaan pääsääntöisesti VML 29 §:ää. Verovelvollisen toimiessa ilmeisen villillisessä mielessä tai järjestelyn ollessa erityisen monimutkainen, voidaan järjestelyyn soveltaa sekä VML 28 §:ää että VML 29 §:ää.⁹⁶ Näin veronkiertopykälää voidaan käyttää perustelevaan toteutetun järjestelyn veron välttämistarkoitukseen.

Peiteltyyn osingonjaon soveltaminen edellyttää, että hinnoittelu on poikennut olennaisesti käyvästä hinnasta ja on ilmeistä että yhtiö on jakanut peiteltyä osinkoa.⁹⁷ Näyttövelvollisuus on näin ollen veronsaajalla, mutta mikäli on todistettavissa että hinnoittelu on objektiivisesti poikennut siitä, mitä riippumattomien osapuolten välillä olisi sovittu, on verovelvollisen tehtävänä esittää perustelut miksi sovellettu hinnoittelu tai järjestely on ollut liiketaloudellisesti perusteltu ja hyväksyttävä.⁹⁸ TVL 33 d §:n mukaisesti peitellystä osingosta veronalaista tuloa on 75 % ja 25 % on verovapaata tuloa. Luonnollisella henkilöllä peitelty osinko verotetaan ansiotulona ja yhteisöllä veronalaisena tulona. Yritys- ja pääomaverotusta koskevan vuoden 2005 kokonaisuudistuksen hallituksen esityksessä ehdotettiin, että peitelty osinko säädettäisiin kokonaan veronalaiseksi tuloksi.⁹⁹ Valtiovarainvaliokunta esitti mietinnössään, että peiteltyä osinkoa tulisi verottaa avoimen osingon tavoin. Tämä olisi ollut perusteltua erityisesti tilanteissa, joissa avoin olisi verovapaata tuloa, kuten on esimerkiksi EVL 6 a §:n mukaisessa tytäryhtiöosinkojen tapauksessa.¹⁰⁰ Valtiovarainvaliokunnan mietinnön mukaan peiteltyyn osingon verotus muodostuisi esityksen mukaisena liian raskaaksi. Lopulta valtiovarainvaliokunnan lausunnosta huolimatta peitelty osinko säädettiin aluksi 70 %:sesti veronalaiseksi tuloksi ja vuoden 2015 alusta alkaen veronalaisen tulon osuus nostettiin 75 %:iin.

4.2 Yleistä siirtohinnoitteluvoikaisusta

Tyypillisimpiä peiteltyyn osingonjakoon tilanteita ovat ylihyvitys- ja aliveloitustilanteet. Näissä tilanteissa yhtiö ostaa osakkailtaan hyödykkeitä ylihintaan, jolloin osakas saa transaktiosta suuremman edun kuin riippumattomien osapuolten välillä olisi syntynyt. Vastaavasti yhtiön verotuksessa vähennyskelpoinen meno muodostuu suuremmaksi,

⁹⁶ Andersson – Ikkala – Penttilä 2009, s. 94.

⁹⁷ Tikka ym. 2016, luku 26.

⁹⁸ Tikka ym. 2016, luku 26.

⁹⁹ HE 92/2004, s. 47.

¹⁰⁰ VaVM 12/2005, s. 33.

mikä pienentää yhtiön verotettavaa tuloa. Aliveloitustilanteessa osakas saa edun maksamalla markkinaehtoista hintaa alemman hinnan ja yhtiön verotettava tulos vastaavasti pienenee.

VML 31 §:n siirtohinnoitteluoikaisu voidaan katsoa peitellyn osingon erityistapaukseksi, kun peitelty osinko suuntautuu osakastaholle¹⁰¹. VML 31 §:n mukaan: ”*Jos verovelvollisen ja häneen etuyhteydessä olevan osapuolen välisessä liiketoimessa on sovittu ehdoista tai määrätty ehtoja, jotka poikkeavat siitä, mitä toisistaan riippumattomien osapuolten välillä olisi sovittu, ja verovelvollisen elinkeinotoiminnan tai muun toiminnan verotettava tulo on tämän johdosta jäänyt pienemmäksi tai tappio on muodostunut suuremmaksi kuin se muutoin olisi ollut, lisätään tuloon määrä, joka olisi kertynyt ehtojen vastatessa sitä, mitä toisistaan riippumattomien osapuolten välillä olisi sovittu.* Koska siirtohinnoitteluoikaisu koskee nykyisin myös kotimaisten yhtiöiden välisiä transaktioita¹⁰², sekä peitellyn osingon että siirtohinnoitteluoikaisun säännökset käsittelevät periaatteessa samankaltaisia tilanteita, joihin osuuskunnat jäsenhinnoittelullaan päätyvät.

Siirtohinnoitteluoikaisun yleiset soveltamisedellytykset ovat¹⁰³:

- 1) Liiketoimen osapuolet ovat toistensa kanssa etuyhteydessä. Etuyhteydessä olevilla osapuolilla tarkoitetaan tilannetta, jossa toinen osapuoli välittömästi tai välillisesti omistaa yli puolet toisen osapuolen pääomasta tai osakkeiden tuottamasta äänimäärästä, sillä on oikeus nimittää yli puolet jäsenistä toisen osapuolen hallitukseen tai vastaavaan toimielimeen tai osapuolia johdetaan yhteisesti toisen osapuolen kanssa tai osapuoli voi muutoin tosiasiallisesti käyttää määräysvaltaa toisessa osapuolessa
- 2) Liiketoimen sovitut ehdot poikkeavat siitä mitä riippumattomien osapuolten välillä olisi sovittu
- 3) Tämän hinnoittelun vuoksi verovelvollisen tulo on jäänyt pienemmäksi tai tappio muodostunut suuremmaksi kuin se muutoin olisi ollut.

Siirtohinnoitteluoikaisun yleisten edellytysten perusteella siirtohinnoitteluoikaisu olisi sovellettavissa osuuskuntien harjoittamaan markkinaehtoisesta poikkeavaan hinnoitte-

¹⁰¹ Andersson – Ikkala – Penttilä 2009, s. 169–170.

¹⁰² HE 107/2006, s.11 ja 20; Andersson – Ikkala – Penttilä 2009, s. 171.

¹⁰³ Andersson – Ikkala – Penttilä 2009, s. 97 ja VML 31 §.

luun, edellyttäen että omistusosuus tai määräysvaltasuhteiden edellytys täytyy. Siirtohinnoittelun vaatima määräysvaltasuhde voisi täytyä esimerkiksi osakeyhtiömuotoista tuotantoyhtiötä käyttävän osuuskunnan tapauksessa, mutta usein osakeyhtiö on useamman osuuskunnan yhteisesti omistama. Pörssilistattujen tytäryhtiöiden tapauksessa osuuskunta voi omistaa alle 50 % sen osakkeista, mutta yli 50 % määräysvalta silti pidetty osuuskunnalla esimerkiksi erilajisten osakkeiden avulla.

Siirtohinnoitteluun puuttuminen on ymmärrettävästi veronsaajien intressissä rajat ylittävien tapausten osalta, sillä markkinaehtoisesta poikkeavalla hinnoittelulle konserniyritykset voisivat kanavoida tulonsa verotettavaksi pois Suomen verotusvallan piiristä. Nykyisessä muodossaan siirtohinnoittelu-oikaisu on kuitenkin mahdollista myös kahden suomalaisen yrityksen välisissä transaktioissa. Kansallisissa tapauksissa siirtohintojen oikaisu ei kuitenkaan ole merkittävästi veronsaajan intressissä, sillä Suomessa verotettavan tulon määrä ei näissä tapauksissa kasva, vaan fiskaalisesti vaikutus rajoittuu jäännösveroille maksettaviin korkoihin ja veronkorotuksiin. Verosuunnittelun harjoittaminen suomalaisten yritysten siirtohinnoittelulla rajoittuukin lähinnä tapauksiin, joissa esimerkiksi tappioita pyritään hyödyntämään ohjaamalla tuloja vähennyskelpoisia tappioita omaavalle konserniyritykselle.¹⁰⁴

OECD:n siirtohinnan markkinaehtoisuuden periaatteen (englanniksi *arm's length principle*) määritelmässä todetaan, että periaatteen mukaisesti etuyhteydessä olevien yhtiöiden väliset transaktiot tulisi arvostaa siten, kuin ne arvostettaisiin toisistaan riippumattomien osapuolten välillä, jotka toimivat omaa etuaan tavoitellen.¹⁰⁵ Käyvän hinnan määrittäminen ei aina ole yksinkertaista ja sen vuoksi peiteltyyn osingon tai siirtohinnoittelu-oikaisun soveltaminen edellyttää olennaista poikkeamista tavanomaisesta hinnoittelusta¹⁰⁶. Käyvän hinnan määrittämiseksi veronsaajan tulisi pystyä osoittamaan, että verovelvollisen soveltama hinnoittelu poikkeaa siitä, mitä on sovellettu vastaavissa transaktioissa, jotka on toteutettu riippumattomien osapuolten välillä. Myrskyn & Linnakankaan mukaan käyvän arvon määrittämisessä tärkeä dokumentti on Verohallinnon ohje käyvän arvon määrittämiseksi perintö- ja lahjaverotuksessa¹⁰⁷. Ohje ei kuitenkaan ole kovin käyttökelpoinen yhtiöiden tavanomaisessa liiketoiminnassa suorittamien transaktioiden hinnoitteluun,

¹⁰⁴ Andersson – Ikkala – Penttilä 2009, s. 96.

¹⁰⁵ <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7245>, viitattu 3.1.2017.

¹⁰⁶ Myrsky – Linnakangas 2010, s. 442.

¹⁰⁷ Myrsky – Linnakangas 2010, s. 442.

vaan näiden transaktioiden markkinaehtoisuutta tulisi tutkia esimerkiksi OECD:n siirtohinnoittelumenetelmien avulla.¹⁰⁸

Peitelystä osingosta on säädetty jo vuoden 1943 tulo- ja omaisuusverolaissa. Näin ollen peitellyn osingon säännöksissä ei ole viime aikoina tapahtunut merkittäviä muutoksia lainsäädännössä tai oikeuskäytännössä.¹⁰⁹ Vuonna 2007 uudistettuna voimaan tullut VML 31 §:n siirtohinnoitteluoikaisu täydentää osaltaan VML 28 ja 29 §:n tarjoamia veronkiertoon puuttumisen mahdollisuuksia.

4.3 Peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoittelunoikaisun eroista

Merkittävimpänä erona peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoittelunoikaisun välillä osuuskuntien tapauksessa voidaan pitää sitä, että siirtohinnoittelunoikaisun soveltaminen edellyttää määräysvaltasuhdetta, eli käytännössä yli 50 % omistusosuutta pääomasta tai ääni-oikeuden tuottavasti osakkeista tai osuuksista. Peiteltyä osingonjakoa puolestaan voidaan soveltaa myös tapauksissa, joissa osapuolet eivät ole siirtohinnoittelunoikaisun edellyttämässä etuyhteyssuhteessa. Osuuskunnilla on pääsääntöisesti useita jäseniä tai omistajia, jolloin VML 31.2 §:n mukainen etuyhteystilanne ei toteudu. Siirtohinnoittelunoikaisua koskevan hallituksen esityksen mukaan säännöksen mukainen määräysvalta olisi olemassa, kun toista osapuolta johdetaan yhteisesti toisen osapuolen kanssa tai määräysvaltaa toisessa osapuolella voidaan muuten tosiasiallisesti käyttää.¹¹⁰ Osuuskunnissa pääsääntöisesti toteutuu jäsen ja ääni -periaate, joten etuyhteyssuhteen syntyminen on poikkeuksellista.

Siirtohinnoittelunoikaisun soveltamisala on rajattu liiketoimissa tapahtuneisiin hinnoittelupoikkeamiin.¹¹¹ Yhtiön ja sen henkilöosakkaan välisiin liiketoimiin sovelletaan pääsääntöisesti TVL:n säännöksiä, mikä rajaa siirtohinnoittelunoikaisun pois ja näihin hinnoittelupoikkeamiin tulisi puuttua VML 28 tai 29 §:n nojalla. Pauli K. Mattila on todennut, että markkinaehtoisesta hinnoittelusta poikkeaminen henkilöosakkaan hyväksi tulisi tulkita peitellyksi osingoksi ja yhteisöosakkaan hinnoittelupoikkeaman johdosta saamaan etuun tulisi puuttua siirtohinnoittelunoikaisulla.¹¹² Mattilan mukaan peitellyn osingon ja siirtohinnoittelunoikaisun säännöksiä tulee soveltaa omien tunnusmerkkiensä mukaisesti,

¹⁰⁸ ks. <http://www.oecd.org/ctp/transfer-pricing/45765701.pdf>, viitattu 3.1.2017.

¹⁰⁹ Andersson – Ikkala – Penttilä 2009, s.94–05.

¹¹⁰ HE 107/2006, s. 21.

¹¹¹ KVL 2008:36.

¹¹² Mattila 2016, s. 42.

eivätkä ne ole toisensa poissulkevia. Peitellyn osingon tapauksessa korostuu osingosta menevän veron välttäminen, kun taas siirtohinnoitteluoikaisulla puututaan tuloksen järjestelyyn.¹¹³

Peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun eroista voidaan nostaa esiin myös konserniavustuksen antamisen mahdollisuuden vaikutus. Mattilan mukaan peiteltyyn osinkoon tulisi suhtautua kriittisesti, mikäli osapuolilla olisi ollut mahdollisuus toteuttaa vastaava järjestely myös konserniavustuksen avulla ilman veroseuraamuksia.¹¹⁴ Myös Andersson ym. toteavat, että mikäli konserniavustuksen antamisen edellytykset täyttyvät, peitellyn osingon verotus ei olisi perusteltua.¹¹⁵ Siirtohinnoitteluoikaisua koskevassa hallituksen esityksessä todetaan puolestaan erikseen, että siirtohinnoitteluoikaisu on sovellettavissa myös tilanteissa, joissa järjestelyn toteuttaminen olisi ollut mahdollista konserniavustuksella. Hallituksen esityksessä perustellaan tätä kantaa sillä, että konserniavustuksen vähennyskelpoisuuden toteutumisen edellytyksenä on, että vastaavat meno- ja tulokirjaukset on tehty antajan ja saajan kirjanpidossa.¹¹⁶

Verolakien tarkkarajaisuuden määrittelyn osalta Määttä nostaa peitellyn osingonjaon säännöksen esiin joustavana veronormina, jossa on annettu paljon tulkintavaraa ja lainsäädäntövalta on tavallaan delegoitu lainsäätäjältä sen soveltajalle.¹¹⁷ Myös siirtohinnoitteluoikaisua voidaan pitää joustavana normina, sillä markkinaehtoisesta poikkeavien ehtojen määrittäminen on jätetty siirtohinnoitteluoikaisussa lain soveltajan vastuulle.¹¹⁸ Siirtohinnoitteluoikaisua voidaan kuitenkin pitää peiteltyä osinkoa tarkkarajaisempana normina, sillä peitellyn osingon säännökseen sisältyy maininta ”*tavallisesta olennaisesti poikkeavan hinnoittelun johdosta*”. Siirtohinnoitteluoikaisun osalta lain soveltajan tehtäväksi ei jää tulkita, milloin hinnoittelu on ollut olennaisesti poikkeavaa, vaan VML 31 §:n sanamuodon mukaan siirtohinnoitteluoikaisu soveltuu tilanteessa, jossa hinnoittelu on ollut markkinaehtoisesta poikkeavaa ja verotettava tulo on siten muodostunut pienemmäksi. Oikeustoimen oikeudellisen muodon sivuuttaminen VML 31 §:n nojalla vaatii usein myös yleisen veronkiertonormin (VML 28 §) soveltamista.¹¹⁹

¹¹³ Mattila 2016, s. 45.

¹¹⁴ Mattila 2016, s. 42.

¹¹⁵ Andersson ym. 2009, s.170.

¹¹⁶ HE 107/2006, s. 20.

¹¹⁷ Määttä 2014, s. 45.

¹¹⁸ Määttä 2014, s. 49.

¹¹⁹ Määttä 2014, s. 49.

5. Peitelty osinko ja osuuskunnat

5.1 Lain sanamuoto ja esityöt

Hinnoittelupoikkeamiin puuttumisen verotuksessa mahdollistavista peiteltyyn osingonjaon säännöksistä (VML 29 §) sekä siirtohinnoitteluoikaisua (VML 31 §) koskevia säännöksiä ei ole vakiintuneen verotuskäytännön mukaan sovellettu osuuskuntiin. Tässä luvussa tutkitaan, miksi osuuskunnat ovat olleet peiteltyyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun soveltamisalan ulkopuolella.

Peiteltyä osinkoa koskevan VML 29 §:n ensimmäisessä momentissa määritellään peitelty osinko nimenomaisesti osakeyhtiön osakkaalleen antamaksi rahanarvoiseksi eduksi. Lisäksi hallituksen esityksessä todetaan peiteltyyn osingonjaon säännösten erityisenä tavoitteena olevan osakeyhtiöiden kahdenkertaisen verotuksen turvaaminen¹²⁰. VML 29.1. §:ssä todetaan: ”*Peiteltyllä osingolla tarkoitetaan rahanarvoista etuutta, jonka osakeyhtiö antaa osakkaansa tai tämän omaisen hyväksi osakkuusaseman perusteella tavallisesta olennaisesti poikkeavan hinnoittelun johdosta tai vastikkeetta.*” 1. momentin mukaan kyseeseen tulisi siis vain osakeyhtiön osakkaalleen myöntämä etuus. Säännöksen pääasiallisen soveltamisalan keskittyminen osakeyhtiöihin ja niiden osakkaiden välisiin transaktioihin tulee esiin myös lain esitöissä: ”*Yhtiön varojen siirtäminen osakkaalle verotusmenettelylain 29 §:n 1. momentissa tarkoitettulla tavalla yli- tai alihintana voi tapahtua minkä hyvänsä oikeustoimen muodossa, jossa osakas voi saada tuloverotuksen piiriin kuuluvan etuuden ja jossa etuuden myöntäjänä voi tulla kyseeseen osakeyhtiö.*”¹²¹ Historiallisesti osuuskuntaverotuksen pääperiaatteena on ollut yhdenkertainen verotus, minkä vuoksi kahdenkertaisen verotuksen toteutumisen turvaaminen ei ole ollut relevanttia osuuskuntien kohdalla.

Peiteltyä osingonjakoa koskevan VML 29 § 5. momentissa säännös laajennetaan koskemaan myös muita yhtiömuotoja sekä niiden osakkaita ja jäseniä. Lisäksi peiteltyä osinkoa koskevassa hallituksen esityksessä todetaan lyhyesti, että ”*Oikeuskäytännössä peiteltyyn osingonjaon säännösten on katsottu soveltuvan ainakin osuuskuntaan ja sen jäseniin*”¹²². Näiden sanamuotojen valossa peiteltyä osingonjakoa voidaan soveltaa myös osuuskuntiin. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin esitetty, että peiteltyyn osingon sovelta-

¹²⁰ HE 26/1998, kohta 1.1.

¹²¹ HE 26/1998, luku 1.2.

¹²² HE 26/1998, yksityiskohtaiset perustelut.

minen osuuskuntiin tulee harvoin kysymykseen, sillä osuuskunnan jakama ylijäämänpalaus on kokonaisuudessaan vähennyskelpoinen¹²³. Tikka ym. toteavat, että peiteltyllä osingonjaolla on pääasiassa merkitystä osakeyhtiöiden tapauksessa, mutta sitä voidaan soveltaa myös osuuskunnan ja sen jäsenen verotukseen. Tikka ym. sekä Myrsky & Linnakangas toteavat, että vaikka osuuskuntien verotuksessa lähtökohtaisesti sovelletaan kahdenkertaista verotusta, ylijäämän vähennyskelpoisuuden ansiosta verotus toteutuu vain yhdenkertaisena.¹²⁴

Peiteltyyn osingon säännöksiä sovelletaan pääasiassa osakeyhtiöön ja sen henkilöosakkaaseen. Peitelty osinko tulee osakeyhtiöissä yleisimmin sovellettavaksi erityisesti pienissä perhe- ja sukuyhtiöissä¹²⁵. Peiteltyyn osingon saava osakas tai jäsen voi kuitenkin olla luonnollinen tai juridinen henkilö¹²⁶. Verohallinnon peiteltyä osinkoa koskevan ohjeen mukaan peiteltyyn osingon säännökset voivat tulla sovellettavaksi myös yhtiöiden välillä, mutta tämä ei ole ollut verotuskäytännössä yleistä. Ohjeen mukaan konserni- tai muussa etuyhteydessä olevien yritysten välisten transaktioiden markkinaehtoisesta poikkeavaan hinnoitteluun sovelletaan yleensä VML 31 § siirtohinnoitteluoikaisua¹²⁷. Tämän lisäksi peiteltyä osinkoa voidaan antaa vain yhtiöltä osakkaalle, mutta ei toisinpäin¹²⁸. Näin ollen esimerkiksi emoyhtiön antaessa markkinahinnasta poikkeavaa etua tytäryhtiölleen, VML 29 § ei voi tulla sovellettavaksi, vaan järjestelyyn puuttuttaessa tulee soveltaa VML 31 §:ää.

VML 29 §:n sanamuodoista sekä lain esitöistä voidaan päätellä, että säännöksellä ei ole tarkoitus puuttua osuuskuntien harjoittamaan markkinaehtoisesta poikkeavaan hinnoitteluun, vaan säännös koskee pääasiassa voittoa tavoittelevia osakeyhtiöitä. Lain esitöissä ei ole mainintaa osuuskuntien harjoittamaan hinnoitteluun, eikä osuuskuntien toiminnalle aseteta säännöksissä vaatimuksia. Viides momentti voidaan nähdä lähinnä varmistuksena, jolla voidaan tarvittaessa ehkäistä veronkierto osuuskuntien vakiintunutta verotusasetusta hyödyntäen. Osuuskunnat on VML 29 §:n esitöissä todennäköisesti sivuutettu sen seikan nojalla, että peiteltyyn osingonjaon säännösten uudistamisen aikaan osuuskuntien toiminnan tarkoituksena ei voinut olla voiton tavoittelu, minkä vuoksi ne nähtiin auto-

¹²³Myrsky – Linnakangas 2010, s. 436.

¹²⁴Tikka ym. (2016), luku 26.

¹²⁵Tikka ym. (2016), luku 26.

¹²⁶Myrsky – Linnakangas, s. 439.

¹²⁷Verohallinto 2016, luku 1, viitattu 3.1.2017.

¹²⁸Andersson – Ikkala – Penttilä 2009, s. 170.

maattisesti perustoiminnaltaan säännösten ulkopuolelle. Valtiovarainvaliokunta ei ehdottanut peiteltyä osingonjakoa koskevaan hallituksen esitykseen muutoksia, mutta totesi erikseen, että ”*keskinäisen yhtiön yhtiöjärjestykseen perustuvan omakustannehinnoittelun johdosta ei synny peiteltyä osinkoa (niin kutsuttu Mankala-periaate), eivätkä nyt ehdotetut muutokset VML 29 §:n 1. momentin sanamuotoon anna perustetta arvioida näitä tilanteita vallitsevasta tulkinnasta poikkeavalla tavalla*”¹²⁹. Kuten myöhemmin esitetään, Mankala-periaate voidaan nähdä osuuskuntien toimintaperiaatteita vastaavana ja näin ollen valtiovarainvaliokunnan mietintö antaa hieman tukea vakiintuneelle verotuskäytännölle.

Siirtohinnoitteluoikaisua koskevassa hallituksen esityksessä otetaan hieman laajemmin kantaa säännöksen soveltamiseen osuuskuntiin. Esityksen mukaan ”*vallitsevan verotuskäytännön mukaisesti säännöksellä ei olisi tarkoitus puuttua voittoa tavoittelemattomien yritysten hinnoitteluun.*” Esityksessä nostetaan esiin osuuskuntien toiminnan tarkoitus jäsenten taloudenpidon tai elinkeinon tukemisesta ja siten osuuskunnilta ei edellytettäisi markkinaehtoista hinnoittelua niiden käydessä kauppaa jäsentensä kanssa.¹³⁰ Valtiovarainvaliokunnan mietinnössä vastaava asia esitetään poikkeuksena markkinaehtoisuuden vaatimukseen¹³¹.

Verohallinnon peiteltyä osinkoa koskeva ohje on päivitetty osuuskuntia koskeneiden lakimuutosten jälkeen, mutta se ottaa vain hyvin varovasti kantaa peitellyn osingonjaon soveltamiseen. Verohallinnon ohjeessa nostetaan esiin, että osuuskunta voi toimia myös voitontuottamistarkoituksessa ja että ylijäämän vähennysoikeutta on vuoden 2015 osuuskuntien verouudistuksella rajattu. Verohallinnon käsityksen mukaan osuuskuntien verouudistus ei tuo muutoksia peitellyn osingon verotuskäytäntöön ja että peitellyn osingon säännökset tulevat jatkossakin osuuskuntien kohdalla sovellettavaksi vain poikkeustapauksissa.¹³² Verohallinto ei kuitenkaan ota kantaa, millaisia ovat poikkeustapaukset, joissa peitelty osinko voisi tulla sovellettavaksi. Epäselvissä tilanteissa verovelvollisella olisi mahdollisuus hakea tapaukseen VML 84 § mukainen ennakkoratkaisu. Oikeuskir-

¹²⁹ VaVM 13/1998

¹³⁰ HE 107/2006, s. 20.

¹³¹ VaVM 22/2006, s.4.

¹³² Verohallinto 2016, luku 4.5, viitattu 3.1.2017.

jallisuuden mukaan KVL ei kuitenkaan myöntäisi ennakkoratkaisuja arvostamista, peiteltyä osinkoa tai veron kiertämistä koskeviin kysymyksiin.¹³³ VML 29 ja 31 §:n soveltamista osuuskuntiin tutkitaan tarkemmin tämän tutkielman luvussa 5.

Perusteluja osuuskuntien poikkeavaan asemaan peitellyn osingonjaon ja ylijäämän vähennysoikeuden säännöksiä sovellettaessa voidaan periaatteellisella tasolla tutkia normiristiriitatilanteen kautta. Oikeusjärjestelmä ei aina muodosta oikeusnormien ristiriidatonta kokonaisuutta, minkä vuoksi on vakiintunut periaatteita, joilla ristiriitatilanteita voidaan tulkita.¹³⁴ Kun kaksi lakia ovat ristiriidassa, voidaan ristiriitaa lähteä purkamaan *lex specialis* -periaatteella, jonka mukaisesti erityislaki syrjäyttää yleislain. Osuuskuntien peitellyn osingonjaon tapauksessa peiteltyä osinkoa voidaan pitää yleissäännöksenä, kun puolestaan osuuskuntien ylijäämäpalautuksen vähennyskelpoisuuden mahdollistava EVL 18.4 § (vuoteen 2015 asti EVL 18.1 §) on erityissäännös. Koska osuuskunnilla on erityissäännöksen nojalla oikeus vähennyskelpoiseen ylijäämäpalautukseen, jolla ne voivat oikaista hinnoittelunsa markkinaehtoisesta poikkeavaksi, ei tätä oikeutta voida kumota yleissäännöksellä.¹³⁵ Samaan lopputulokseen ovat päätyneet myös Niskakangas & Nuutinen toteamalla, että ”*Osuuskunnasta peiteltyä osinkoa ei voida juuri ottaa, koska osuuskunnan mahdollisesti jakama ylijäämäpalautus on verotuksessa vähennyskelpoista.*”¹³⁶

Osuuskuntien ja peitellyn osingonjaon suhdetta tulkittaessa on kiinnitetty huomioita useiden lakien esitöihin. Erityisesti tulkinta-apuna on käytetty vuoden 2005 yritys- ja pääomaverouudistusta, sekä verolakien ulkopuolelta osuuskuntalain esitöitä.¹³⁷ Osuuskuntien omakustannehinnoittelun hyväksyttävyyttä tulkittaessa tulisi kuitenkin kiinnittää huomiota myös siirtohinnoittelua koskevan lain esitöihin, sillä vaikka peitellyn osingonjaon säännökset voisivat olla ensisijaisesti sovellettava säännös, on tulkinta-apua saatavissa myös siirtohinnoitteluoikaisun säännöksistä, jotka nykyään koskevat myös kansallisia tapauksia.

¹³³ Myrsky – Linnakangas 2007, s. 41.

¹³⁴ Määttä 2014, s. 137.

¹³⁵ Kilpi 1962, s. 263.

¹³⁶ Niskakangas – Knuutinen 2016, luku 19.

¹³⁷ Määttä 2014, s. 169–170.

5.2 Osuuskunnat ja peitelty osinko oikeuskäytännössä

Osuuskunnan markkinaehtoisesta poikkeava jäsenhinnoittelu (omakustannehinnoittelu) voidaan toteuttaa pääsääntöisesti kolmella eri tavalla¹³⁸:

- 1) Toteuttamalla transaktio markkinaehtoisesta poikkeavalla hinnalla, eli toimimalla suoraan omakustannehinnoilla
- 2) Maksamalla ennen tilikauden päättymistä lisätili, jolla hinta oikaistaan omakustannehintaa vastaavaksi
- 3) Maksamalla ylijäämänpalautusta, joka on EVL 18.4 § edellytysten täytyessä vähennyskelpoista osuuskunnalle.

Osuuskunnat tavat toteuttaa jäsenhinnoitteluaan ovat taloudellisesti tarkastellen samoja asioita. Toimimalla suoraan omakustannehinnoilla osuuskunnan jäsen saa hyödyn välittömästi. Lisätilin maksamisella hinta oikaistaan joko jo ennen tilikauden päättymistä, tai viimeistään ennen tilinpäätöksen vahvistamista vastaamaan omakustannehintoja. Omakustannehinnoittelu ja lisätili voidaan luokitella selviksi hinnanoikaisueriksi. Myös ylijäämänpalautus voidaan katsoa taloudellisesti hinnanoikaisueräksi, sillä se poikkeaa kahdesta edellä mainitusta tavasta vain ajallisen kohdistamisen osalta¹³⁹. Muodollisesti ylijäämänpalautus on voitonjakoa, mutta taloudellisesti se rinnastuu omakustannehinnoitteluun, joka osuuskuntien verotuksessa on hyväksytty KHO 2011:103 päätöksellä.

Oikeustapauksessa KHO 2011:103 oli kyse tavarakauppaa, maahantuontia, vientiä ja kuljetuspalveluja harjoittavasta A Oy:stä, jonka omistivat neljä osakeyhtiömuotoista tukku liikettä. A Oy haki ennakkoratkaisua, jonka mukaan se oli tarkoitus muuttaa osuuskunnaksi, sillä osuuskuntamuotoisena yhtiö pystyisi yhtiön mukaan toimimaan jäsentensä osalta omakustanneperiaatteella. Osakeyhtiömuodossaankin yhtiön tarkoituksena oli tarjota osakkailleen synergiaetuja, erityisesti suurempia volyymeja tavarahankinnoissa ja kuljetuspalvelujen toteuttamisessa. A Oy:n mukaan osuuskuntamuotoisena yrityksen taloudellisen hyödyn jakaminen osakkaille helpottuisi, sillä osuuskuntamuoto sallisi jäsenten suhteellisten ostojen eriyttämisen jäsenten toimintaan sijoittamasta pääomasta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että toimintaan sijoitetulle pääomalle voidaan maksaa tuotto

¹³⁸ Esim. Mannio 2014, s. 135–136.

¹³⁹ Mannio 2004, s. 136.

osuuspääoman koron muodossa. Palvelujen käytön suhteessa jaettava hyöty tulisi jäsenille puolestaan alentuneina hintoina ja mahdollisena palvelujen käytön suhteessa jaettava ylijäämänpalautuksena.

A Oy teki KVL:lle hakemuksen, jossa se halusi selvittää, sovellettaisiinko osuuskuntamuotoiseen yritykseen peitellyn osingon säännöksiä, mikäli jäsenkauppa hinnoiteltaisiin markkinahintaisesta poikkeavasti. KVL antoi asiasta ennakkopäätöksen, jonka mukaan perustettavan osuuskunnan markkinaehtoisesta poikkeavaan hinnoitteluun ei sovellettaisi peitellyn osingonjaon säännöksiä.

Veronsaajien oikeudenvallontayksikkö (VOVA) puolestaan valitti päätöksestä. VOVA:n perusteluiden mukaan VML 29 §:n koskee sanamuodoiltaan myös osuuskuntia ja myös lain esitöiden mukaan peitellyn osingonjaon säännöksiä on sovellettava kaikkiin yhteisöihin. KVL:n perusteluiden mukaan VML 29 § sopii osuuskunnan ja jäsenen välisen hinnoittelupoikkeaman oikaisemiseen ja verottamiseen, mutta sekä OKL 2 §:n¹⁴⁰ osuuskunnan toiminnan tarkoituksesta, että EVL 18.1 §:n ylijäämän vähennyskelpoisuus ovat tapauksessa merkityksellisiä. Ennakkopäätöstä koskevinä vuosina osuuskunnan ylijäämän vähennysoikeus oli vielä laaja ja koski kaikkien osuuskuntien kaikkea jäsenille palvelujen käytön suhteessa jaettua ylijäämää. KVL katsoi tapauksen ilmentävän EVL 18.1 §:n¹⁴¹ mukaista osuuskuntaverotusta, ja markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun olevan siten hyväksyttyä.

VOVA piti tapauksessa ratkaisevana hakijan suurta vieraskaupan osuutta, joka voisi olla jopa 35 % liikevaihdosta. Vieraskaupassa toteutettava korkeampi hinta hyödyttäisi osuuskunnan jäseniä ei-jäsenten kustannuksella. Jäsenet siis hyötyisivät omakustannehinnoittelun lisäksi vieraskaupasta syntyvistä voitoista. VOVA perusteli näin valitustaan osaltaan osuustoiminnallisista periaatteista poikkeavalla toiminnalla. Ratkaisussa kuitenkin todettiin, että verotuskäytännössä ei ole puututtu osuuskuntien niin sanottuun kaksoishinnoitteluun¹⁴², jossa jäsenhinta ja vieraskaupan hinta poikkeavat merkittävästi toisistaan. Ennakkoratkaisun perusteluina todettiin lisäksi fiskaalisen vaikutuksen olevan vähäinen, sillä jäsenhinnoittelusta syntyvä kate tulee verotettavaksi elinkeinonharjoittajajäsenen omassa verotuksessa.

¹⁴⁰ 1.1.2014 alkaen OKL 1:5.

¹⁴¹ Ennen vuotta 2015 voimassa ollut ylijäämän vähennysoikeutta koskeva säännös. Nykyisin ylijäämän vähennysoikeutta käsitellään EVL 18.4 §:ssä.

¹⁴² Myrsky – Malmgren 2014, s. 580.

KHO antoi asiassa päätöksen, jolla se jätti KVL:n päätöksen voimaan. Näin ollen tapauksessa esitetty osuuskunnan markkinaehtoisesta poikkeava jäsenhinnoittelu oli verotuksessa hyväksyttävää, eikä siihen sovellettu peitelty osingon säännöksiä. KHO:n mukaan tapauksessa perustava kysymys on, että voidaanko osuuskunnan katsoa jakavan jäsenilleen peiteltyä osinkoa markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun muodossa, kun hinnoittelu ei-jäsenille on jäsenhinnoittelua korkeampi. KHO:n perustelut asian ratkaisussa olivat hyvin samanlaiset kuin KVL:lla, mutta KHO nosti vielä selkeämmin esiin lainsäätäjän tarkoituksen liittyen EVL 18.1 §:ään. Säännös sekä sen esityöt osoittavat, että osuuskunnan suorittamaa ylijäämää kohdellaan verotuksessa eri tavalla kuin osakeyhtiön jakamaa osinkoa. Vuoden 2015 alusta uudistuneesta lainsäädännöstä ja sen esitöistä ei vastaavaa päättelyä ole enää suoraan tehtävissä. KHO otti ratkaisussaan kantaa myös VOVA:n vastineeseen liittyen vieraskaupasta jäsenille tulevaan hyötyyn. KHO:n mukaan hakemuksen mukainen jäsenhinnoittelu omakustannehintaan lisättynä voittomarginaalilla, joka on pienempi kuin vieraskaupassa, puoltaa osuuskuntaverotuksen soveltamista. Ratkaisusta on tulkittavissa, että mikäli jäsenhintana olisi vain omakustannehintana tai jopa sitä alempi, ja tämä ”tappio” kompensoitaisiin vieraskaupasta tulevilla voitoilla, voitaisiin tapauksessa päätyä erilaiseen ratkaisuun.

KHO:n päätöksen fiskaalisia näkökulmia voidaan teoreettisesti tuoda esiin seuraavalla esimerkillä. Kuvitellaan A Oy:n tarjoaman kuljetuspalvelun markkinaehtoiseksi hinnaksi 100 euroa ja omakustannehinnaksi 60 euroa. A Oy ei osakeyhtiönä toimiessaan voisi tarjota palvelua osakkaalleen tätä merkittävästi edullisemmin, sillä markkinahinnan alittavaan osakashinnoitteluun sovellettaisiin VML 29 §:n peitelty osingonjaon säännöksiä. A Oy:n osakkailtaan saama hinta on veronalaista tuloa, josta kulujen vähentämisen jälkeen maksetaan 20 %:n yhteisövero. Osuuskuntana A Osuuskunta voisi tarjota kuljetuspalvelun jäsenilleen omakustannehintaan, eli kuljetuspalvelun hinta olisi 60 euroa. Osuuskuntaan ei verotuskäytännön mukaan sovelleta peitelty osingonjaon säännöksiä, eli markkinahinnan alittavaan hinnoitteluun ei puututa. Osakeyhtiömuotoinen jäsen saa näin palvelun 40 euroa edullisemmin.

Fiskaalista eroa yhtiömuodoilla ei teoreettisesti tarkastellen ole. A Oy maksaa omakustannehinnan ja markkinahinnan erotuksesta, eli voitosta, 20 % yhteisöveron eli $40e \times 20\% = 8e$. Mikäli oletetaan A Oy:n tekevän voittoa yhteisöveron jälkeen 32 euroa, voi se jakaa voiton verovapaana osinkona osakkailleen EVL 6 a §:n mukaisena verovapaana

osinkona¹⁴³. Osuuskunta omakustannehinnoin toimiessa A:lle ei synny verotettavaa tuloa, joten se ei maksa yhteisöveroa. Jäsen Oy puolestaan maksaa lisääntyneestä voitostaan veroa $40e \times 20 \% = 8e$, jos oletetaan, että alentunut hinta ei siirry millään tavalla kuluttajahintoihin. Verokertymä olisi näin sama kuin A:n toimiessa osakeyhtiönä. Yritysmuotoneutraliteetin valossa jäsenhinnoittelua voidaan kuitenkin pitää ongelmallisena, sillä konsernin toimiessa osuuskuntana sillä olisi muita toimijoita paremmat mahdollisuudet alempaan hinnoitteluun.

Ratkaisullaan KHO linjasi nykyiseksi verotuskäytännöksi, että osuuskunnille sallitaan omakustannehinnoittelu jäsentensä kanssa käytävässä kaupassa. Tapaus on ennakkoratkaisuna merkittävä, koska yrityksen operatiivisessa toiminnassa ei tapahdu muutoksia, mutta yritysmuodon muutoksella pystytään vaikuttamaan verokohteluun. KHO perusteita voidaan kuitenkin pitää puutteellisina, sillä se ei nostanut esiin sitä, että vastaava etu olisi voitu siirtää myös verovapaan tytäryhtiöosingon myötä verovapaana osinkona. Osakeyhtiönä toimiessa A Oy:n saama voitto voidaan siirtää EVL 6 a § mukaisena verovapaana osinkona omistaville yhtiöille. Osuuskuntana omakustanneperiaatteella toimiessa veron voitosta maksavat puolestaan omistavat yhtiöt suuremman katteen myötä. Toisaalta KHO ei myöskään ottanut kantaa yritysmuotoneutraliteettiin, sillä A Oy:n toimiessa osuuskuntana voidaan sen nähdä saavan kilpailuetua laajemman hinnoittelupelivaran myötä. KHO osaltaan toteaa, että osuuskunnan voitontavoittelua ja vieraskaupasta syntyneiden voittojen jakamista jäsenille ylijäämänpalautuksena tai edullisemman hinnoittelun muodossa ei voida aina pitää osuustoiminnan ja osuuskuntaverotuksen periaatteiden mukaisena. KHO kuitenkin toteaa, että EVL 18.1 § ei sisällä kyseisiä rajoituksia minkä vuoksi peitellyn osingonjaon säännösten soveltamiselle ei ole perusteita, koska osuuskunta olisi päätenyt samaan lopputulokseen myös ylijäämänpalautuksella. Mikäli KHO olisi päätenyt päinvastaiseen lopputulokseen, olisi päätöksellä ollut todella merkittävä vaikutus osuuskuntien toimintaan.

Mikäli KHO:n päätöksessä käsiteltävänä ollut konsernirakenne olisi koostunut vain yhdestä osakeyhtiöstä, joka hankkii kuljetuspalvelut osuuskunnalta, peitellyn osingonjaon sijasta tapauksessa olisi ollut käsiteltävänä siirtohinnoitteluoikaisun soveltuminen. Tässä teoreettisessa tilanteessa osakeyhtiö omistaisi yli 90 % osuuskunnan osuuksista ja tilanne

¹⁴³ EVL 6 a §: Yhteisön veronalaista tuloa ei ole osinko, joka on saatu kotimaiselta yhteisöltä tai eri jäsenvaltioissa sijaitseviin emo- ja tytäryhtiöihin sovellettavasta yhteisestä verojärjestelmästä annetun neuvoston direktiivin 2011/96/EU, sellaisena kuin se on muutettuna neuvoston direktiiveillä 2013/13/EU ja 2014/86/EU, 2 artiklassa tarkoitettua ulkomaiselta yhtiöltä.

täyttäisi myös muilla tavoin konserniavustuksen antamisen edellytykset. Ongelmalliseksi on todettu peitellyn osingonjaon soveltaminen järjestelyyn jonka kanssa samaan lopputulokseen olisi päästy myös konserniavustusta käyttämällä¹⁴⁴. Tällöin tapauksessa olisi tullut pohtia siirtohinnoitteluoikaisun soveltumista osuuskuntien hinnoitteluun. Siirtohinnoitteluoikaisua koskevassa hallituksen esityksessä todetaan kuitenkin erikseen, että siirtohinnoitteluoikaisua ei sovelleta voittoa tavoittelemattomiin yhtiöihin, kuten osuuskuntaan¹⁴⁵.

KHO:n ratkaisusta on johdettavissa periaatteet, joiden mukaisesti markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu on osuuskuntien tapauksessa hyväksyttävää. Osuuskunnan toimissa perinteisten osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti sen toiminnan tarkoituksena on ”*jäsenten taloudenpidon tai elinkeinon tukemiseksi harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan palveluita.*” Tällöin osuuskunnan toiminnan ainoana tarkoituksena on palvella jäseniään, eikä sen tehtävänä ole tavoitella voittoa esimerkiksi sijoitetulle pääomalle. Tällöin osuuskunnan ei myöskään tulisi näyttää voittoa, vaan se toimii jäsentensä apuyhteisönä, jonka avulla saavutetut edut tulevat suoraan jäsenten hyödynnettäväksi. KHO:n ratkaisussa osuuskunnalle sallitaan näistä periaatteista tiettyjä joustoja ilman osuuskuntaverotuksen menettämistä. Tapauksessa kyseessä olleessa osuuskunnassa hyväksytään kohtuullisen laajakin vieraskauppa sekä ylijäämänjako myös pääomien suhteessa. Voidaan katsoa, että osuuskunta ei toteuta osuustoiminnan periaatteita täysin puhtaasti, mutta KHO:n mukaan se toteuttaa niitä riittävästi, jotta osuuskuntaverotusta voidaan soveltaa.

Toinen merkittävä perustelu tapauksen ratkaisussa on ollut ylijäämän vähennysoikeus. Ylijäämän vähennysoikeuden mahdollisuus on käytännössä johtanut siihen, että markkinaehtoisesta poikkeavaa hinnoittelua vastaava tilanne voidaan toteuttaa täysin veronlainsäädännön mukaisesti. Tästä voidaan johtaa perustelut sille, että peitellyn osingonjaon tai siirtohinnoitteluoikaisun säännösten soveltaminen ei ole perusteltua, koska vastaava lopputulos olisi mahdollista saavuttaa lainsäädännön mukaisesti.

5.3 Mankala-periaate ja markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu

Peitellyn osingonjaon säännösten soveltaminen osakkaan ja jäsenen poikkeavaan hinnoitteluun yhteisön kanssa tapahtuvassa kaupassa on kiistelty aihe Suomen veropolitiikassa

¹⁴⁴ Ks. tämän tutkielman luku 3.3; Mattila 2016, s. 42; Andersson ym. 2009, s. 170.

¹⁴⁵ VaVM 22/2006.

erityisesti energia-alaa koskien. Oikeuskäytännössä on tunnustettu niin kutsuttu Mankala-periaate, jonka mukaisesti tietyissä tapauksissa markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu voidaan sallia myös osakeyhtiöille, jos niiden toimintaperiaatteet täyttävät tietyt edellytykset¹⁴⁶. Mankala-periaate liittyy osakeyhtiömuotoisten energiayhtiöiden perustamiin voittoa tuottamattomiin osakeyhtiöihin. Mankala-periaatteen mukaisesti toimivissa voimalaitoksissa useampi sähkönmyyjä ja sähkön suurkäyttäjä (esim. teollisuusyritys) muodostavat yhtiön, joka rakentaa ja käyttää voimalaitosta. Kustannukset jakautuvat voimalaitosyhtiön omistajille omistusosuuksien suhteessa ja vastaavasti ne saavat energiaa omistuksensa suhteessa.¹⁴⁷ Mankala-periaatteen mukaan toimivilla voimalaitososakeyhtiöillä on hyväksyttyä hinnoitella tuottamansa sähkö omakustannehintaiseksi. Tämä on selvässä ristiriidassa sekä VML 29 §:n peiteltyä osingonjaon säännösten että VML 31 §:n siirtohinnoittelusäännösten sanamuotojen kanssa.

Mankala-yhtiöiden yhtiöjärjestyksissä on määrätty, että ne toimivat voittoa tavoittelemattomina yhtiöinä ja ne saavat sähkönsä voimalaitosyhtiöltä omakustannehintaan. Lisäksi Mankala-periaatteen mukaisesti toimivien yhtiöiden yhtiöjärjestyksissä on määräykset, että yhtiön omistajat vastaavat yhtiön kustannuksista omistusosuksiensa suhteessa. Näin riskit jakaantuvat tasaisesti, ja yhtiöt ovat verrattavissa keskinäisiin vakuutusyhtiöihin. Mankala-periaatteen mukaisesti toimiva energiayhtiöstä Pohjolan Voima Oy kertoo esitteessään seuraavasti: ”*Mankalayrityksen tavoitteena ei ole tuottaa voittoa eikä jakaa osinkoa. Omistajat saavat hyödyn käyttämällä tuotteen (sähkö, lämpö) tai myymällä sen edelleen.*”¹⁴⁸ Pohjolan Voima Oy:n esittelystä voidaan tulkita, että Mankala-yhtiöt toimivat täysin osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti, vaikka ne ovatkin yhtiömuodoltaan osakeyhtiöitä. Mankala-yrityksen toimiessa omakustannehintaan ei voittoa synny, eikä sille tule yhteisöveroa maksettavaksi. Talouselämä-lehden näkemyksen mukaan hyödyn saavat halpana energiana voimayhtiöiden omistajat, joita ovat pääasiassa suomalainen teollisuus ja kaupunkien sähköyhtiöt.¹⁴⁹

Perustavalla tasolla Mankala-yhtiöiden hinnoittelun verotuskohtelua ratkaistaessa on vastakkain kaksi säännöstä: OYL 5 § toiminnan tarkoituksesta eli osakeyhtiön tarkoitus voi-

¹⁴⁶KHO 1963 I 5 ja KHO 1968 B II 521.

¹⁴⁷ Sinervo 2013, s. 83.

¹⁴⁸ Pohjolan Voima Oy, tiedote. Viitattu 5.1.2017.

¹⁴⁹ Lundén 2012. Talouselämän uutinen 22.11.2012. <http://www.talouselama.fi/uutiset/paatos-tuli-oma-kustannussahko-saa-virrata-suomessa-3430994>. Viitattu 5.1.2017.

ton tuottamisesta omistajille, ellei yhtiöjärjestyksessä toisin määrätä, ja VML 29 §:n säännös peitelystä osingonjaosta. Osuuskuntia koskevassa tapauksessa KHO 2011:103 painoarvoa annettiin OKL:n pykälille toiminnan tarkoituksesta. Mankala-periaatteen hyväksyttävyyden sekä melko tuoreen KHO:n päätöksen valossa voidaan nähdä, että huolimatta peitellyn osingonjaon säännösten sanamuodoista, annetaan toiminnan todelliselle tarkoitukselle huomattava painoarvo oikeuskäytännössä. Myös EU-komissio tutki Mankala-yhtiöiden verokohtelun hyväksyttävyyttä, mutta ei nähnyt tarpeen puuttua oikeuskäytäntöön ja lopetti tutkimukset.¹⁵⁰

Toiminnan todellista tarkoitusta arvioitaessa tulee kuitenkin KHO 2011:103 -ratkaisun ja Mankala-periaatteen hyväksymisen valossa huomioida vieraskaupan osuus sekä jäsenkaupan ja vieraskaupan hinnanero. Mikäli vieraskaupan osuus on merkittävä, esimerkiksi yli puolet, ei yhteisön voida nähdä toimivan osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti, ja sovellettavissa voisivat olla peitellyn osingonjaon säännökset. Mankala-yhtiöt myyvät tuottamastaan sähköstä hyvin pienen osan muille kuin osakkailleen. Samoin KHO 2011:103 -tapauksessa toiminnan vieraskaupan osuus oli yhtiön mukaan pientä ja satunnaista. Vieraskaupan osuus ja vieraskaupan hinnoittelu suhteessa jäsenhinnoitteluun määrittävät, minkä verran jäsenten tai osakkaiden voidaan nähdä saavan hyötyä markkinahintaisesta poikkeavasta hinnoittelusta.

Mankala-periaate liittyy vahvasti osuuskuntiin siten, että niiden toimintaperiaate vastaa pitkälti perinteisten osuuskuntien toimintaperiaatetta. Mankala-yhtiöillä ei ole laajaa myyntiä ulkopuolisille tahoille, eikä niiden tarkoituksena ole tuottaa voittoa. Verrattaessa Mankala-periaatetta KHO 2011:103 -ratkaisussa esiintyneeseen järjestelyyn, voidaan pohtia olisiko tapauksessa käsiteltävänä ollut yritys voinut jatkaa osakeyhtiömuodossa, jos sen yhtiöjärjestyksestä olisi muokattu keskinäiseksi vastaamaan Mankala-periaatetta. Tällöin yrityksen yhtiöjärjestyksessä olisi määrätty, että osakkaat saavat kuljetuspalvelut omakustannehintaan, mutta ne myös vastaavat yrityksen kuluista omistusosuksiensa suhteessa. Tällöin tapauksessa kuvattu kohtuullisen laaja vieraskaupan osuus ei todennäköisesti olisi ollut mahdollinen, vaan yrityksen toiminta olisi pitänyt rajata koskemaan vain osakkaiden kanssa tapahtuviin transaktioihin.

¹⁵⁰ Lundén 2012, Talouselämän uutinen 22.11.2012. Viitattu 6.1.2017.

6. Osuuskuntia koskevan lainsäädännön uudistus

6.1 Osuuskuntalain uudistus

Vuoden 2012 osuuskuntalain uudistuksen tavoitteena oli saattaa osuuskuntien yhteisölainsäädäntö vastaamaan nykyaikaisen yritystoiminnan vaatimuksia. Lakiuudistuksessa pyrittiin lisäämään osuuskuntien toimintamahdollisuuksia keventämällä muotomääräyksiä eli käytännössä lisäämään osuuskuntien tahdonvaltaisuutta.¹⁵¹ Osuuskuntalain mallina käytettiin vuonna 2006 voimaantullutta osakeyhtiölakia. Nykyisin osakeyhtiö- ja osuuskuntalaki seuraavatkin toisiaan mahdollisimman pitkälle niin rakenteen, sisällön, sanamuotojen kuin mekanisminkin osalta¹⁵². Näin pyrittiin myös yhdenmukaistamaan yhteisölainsäädäntöä. Lakiuudistuksella haluttiin kuitenkin säilyttää osuuskuntien ominaispiirteet ja tavoitteena oli laki, joka mahdollistaa erityisesti toiminnan ja rahoituksen kehittämisen nykyaikaisen osuustoiminnallisen yritystoiminnan tarpeiden mukaisesti.¹⁵³

Lakimuutoksella pyrittiin helpottamaan osuuskuntien pääomien hankintaa ja mahdollistaa osakeyhtiöiden kanssa tasavertaiset mahdollisuudet rahoitusjärjestelyjen toteuttamiseen. Rahoituksen kehittämisen yhtenä tavoitteena oli myös vähentää osuuskuntien muuttamista osakeyhtiöiksi.¹⁵⁴ Hallituksen esityksen mukaan rahoitusjärjestelmän muutos ja globalisaatio luovat tarvetta uusille osuuskuntamalleille. Hallituksen esityksessä myös todetaan, että vuoden 2001 osuuskuntalain muutos ei ole pääomien hankinnan osalta vastannut odotuksia. Lisä- ja sijoitusosuuksia koskeva sääntely on koettu monimutkaiseksi eikä se ole helpottanut osuuskuntien oman pääoman hankintaa¹⁵⁵. Hallituksen esityksestä on nähtävissä, että osuuskuntien oman pääoman hankinnassa nähdään olevan suuria vaikeuksia. Osuuskunnat eivät ole osakeyhtiön kaltaisia pääomayhtiöitä ja näin ollen teoriassa osuuskunnilla pitäisi olla ongelmia oman pääoman hankinnan kanssa. Käytännössä tätä ongelmaa ei kuitenkaan ole ollut havaittavissa¹⁵⁶. Osuuskuntalailla haluttiin kuitenkin erityisesti yksinkertaistaa osuuskuntien pääomarakenteita luopumalla lisäosuuksia koskevista erityissäännöksistä. Nykyisen lain mukaisesti kaikki osuudet antavat lain nojalla samat oikeudet ja niiden eroista säädetään osuuskunnan säännöissä. Lain oletta-

¹⁵¹ HE 185/2012, s. 1.

¹⁵² Mähönen – Villa 2014, s. V.

¹⁵³ HE 185/2012, s. 18.

¹⁵⁴ HE 185/2012, s. 9–10.

¹⁵⁵ HE 185/2012, s. 17–18.

¹⁵⁶ Pellervo-Seura 2014, s. 27.

masäännöksen mukaan osuudet antavat edelleen oikeuden vain merkintähinnan palautukseen osuuskunnan purkautuessa. Osuuskunnan sijoitusosuudet korvattiin osuuskunnan osakkeilla, jotka vastaavat osakeyhtiön äänettämiä ja jako-osattomia osakkeita, mutta osakkeiden antamista oikeuksista voidaan määrätä osuuskunnan säännöissä.¹⁵⁷

Peitellyn osingonjaon soveltamisen mahdollisuuden osalta osuuskuntalain uudistuksen merkittävimpänä muutoksena voidaan pitää osuuskunnan toiminnan tarkoitusta käsittelevään OKL 1:5 §:ään tehtyä muutosta. Vuoden 2001 osuuskuntalain mukaan osuuskunnan toiminnan tarkoitukseksi voitiin säännöillä määrätä ”*pääasiassa aatteellisen tarkoituksen yhteinen tukeminen*”.¹⁵⁸ Uuden osuuskuntalain (OKL 1:5 §) mukaan: ”*Toiminnan tarkoituksesta voidaan säännöissä määrätä toisin.*” Hallituksen esityksen mukaan säännöissä voidaan määrätä, että jäsenten taloudenpidon ja elinkeinon tukemisen lisäksi osuuskunta voi tavoitella myös voittoa osuuksille ja osakkeille. Esityksen mukaan tämä on ollut mahdollista jo vuoden 2001 osuuskuntalain mukaan, sillä erilaisille osuuksille on voitu määrätä etuoikeus tietyn suuruiseen tuottoon. Muutoksen odotetaan lisäävän halukkuutta perustaa yritys osuuskuntamuodossa, sillä lakiuudistuksen jälkeen jäsenten ja muiden omistajien suhteita koskeva sääntely selkeytyy.

Hallituksen esityksessä todetaan erikseen, että lakimuutoksesta huolimatta jäsenillä on edelleen oikeus käyttää osuuskuntien palvelua muita edullisemmilla ehdoilla.¹⁵⁹ Hallituksen esityksestä on nähtävissä, että tarkoituksena on ollut kehittää osuuskuntien toimintaa siten, että ulkopuolisten sijoittajien hankinta on helpompaa, mutta osuuskunnan toimintaperiaatteita ei olla muuttamassa. Esityksellä haluttiin selkeyttää erilaisten sijoitusinstrumenttien sääntelyä ja mahdollistaa paremmin voiton tavoittelun olettaen näille sijoituksille. Esityksessä ei kuitenkaan oteta tarkemmin kantaa mahdollisuuteen, että jäsenet toimivat sekä osuustoiminnan periaatteiden mukaisina jäseninä, että esimerkiksi osuuskunnan osakkeita ostaneina sijoittajina. Nykyisen lain myötä jäsenillä voikin olla kaksoisrooli, joissa toimintaperiaatteet eroavat merkittävästi toisistaan.

Osuuskuntalakia uudistettiin myös siten, että aikaisemmasta vähintään kolmen jäsenen vaatimuksesta osuuskunnan perustamiseksi luovuttiin. Nykyisen lain myötä osuuskunnan voi perustaa yksinkin, mikä on ristiriidassa osuuskunnan jäsenten taloudellista yhteenliit-

¹⁵⁷ HE 185/2012, s. 23.

¹⁵⁸ Osuuskuntalaki 28.12.2001/1488, 2 §.

¹⁵⁹ HE 185/2012, s. 34–35.

tymää koskevan perusmääritelmän kanssa ja vähentää osuuskunnan yhteisöllistä luonnetta¹⁶⁰. Hallituksen esityksen mukaan tällä muutoksella haluttiin osaltaan helpottaa osuuskunnan perustamista ja esimerkiksi toiminimen harjoittajien siirtymistä osuuskuntamuotoon¹⁶¹.

Osuuskuntalain uudistuksen myötä osuuskuntien tahdonvaltaisuutta lisättiin merkittävästi niin toiminnan tarkoituksen kuin pääomainstrumenttienkin osalta. Osuuskuntalaki nykyisessä muodossaan mahdollistaa toiminnan harjoittamisen juridisessa muodossa osuuskuntana, mutta ilman osuustoiminnallisten periaatteiden tunnustamista. Käytännössä tämä tarkoittaa, että säännöillä osuuskunnasta voidaan tehdä täysin osakeyhtiön voitontavoittelu- ja muiden periaatteiden mukaan toimiva yhtiö. Vastaavasti tahdonvaltainen osakeyhtiölaki mahdollistaa osakeyhtiölle osuustoiminnallisten periaatteiden tunnustamisen.¹⁶² Yritysmuotoneutraliteetin valossa tahdonvaltainen yhteisömuotolainsäädäntö on perusteltu, mutta se asettaa haasteita verolainsäädännölle, jonka olisi oltava riittävän notkea kyetäkseen tunnistamaan erilaisin toimintaperiaattein toimivat yritysmuodot. Tähän on osaltaan pyritty osuuskuntien verotusta koskevassa uudistuksessa. Yhteisö- ja verolainsäädäntö valmistellaan kuitenkin pääasiassa erillään, eivätkä ne aina tunnista toisissaan esitettyjä muutostarpeita. Penttilän & Vahteran mukaan ”*Verolainsäätäjät on kuitenkin selektiivinen eikä välttämättä aina kovin johdonmukainen*”.¹⁶³ Tämä on osaltaan nähtävissä seuraavassa luvussa esiteltävässä osuuskuntien verouudistuksessa.

6.2 Osuuskuntien verouudistus

Osuuskuntien verotusta koskevan uudistuksen tarkoituksena oli pääministeri Kataisen hallitusohjelman mukaisesti keventää yhteisöjen verotusta ja ohjata verotusta enemmän yhtiöstä ulos jaetun voiton verottamiseen¹⁶⁴. Osuuskunnan verotuksen osalta merkittävin muutos oli kuitenkin ylijäämämatalautuksen vähennysoikeuden rajaaminen koskemaan vain tietyt ja tiukat kriteerit täyttäviä osuuskuntia. Verouudistuksen taloudellisia vaikutuksia ei voida pitää erityisen merkittävänä, sillä viimeaikoina vuosittain verotuksessa vähennetyt ylijäämämatalautukset ovat olleet vain n. 23–25 miljoonaa euroa.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Penttilä – Vahtera 2015, s. 472.

¹⁶¹ HE 185/2012, s. 31.

¹⁶² Penttilä – Vahtera 2015, s. 472.

¹⁶³ Penttilä – Vahtera 2015, s. 472–473.

¹⁶⁴ HE 130/2014, s. 5.

¹⁶⁵ HE 130/2014, s. 23.

Osuuskuntien ylijäämäpalautuksen vähennysoikeus oli ennen vuotta 2015 kiistattoman laaja. Ennen vuotta 2015 osuuskunta sai EVL 18.1 § nojalla vähentää tulostaan jäsenilleen palauttaman ylijäämän, jos jako tapahtui osuuskunnan palvelujen käytön suhteessa. Ylijäämän vähennysoikeus koski siis myös muusta kuin jäsenten kanssa käydystä kaupasta syntynyttä ylijäämää. Tämä oli osuuskunnille selvä etu, sillä vähennysoikeus ei koskenut muita yritysmuotoja. Ylijäämän laaja vähennysoikeus oli myös kansainvälisesti tarkastellen poikkeuksellinen, sillä muissa Euroopan maissa ylijäämäpalautuksen vähennysoikeuteen sisältyy erilaisia rajoituksia¹⁶⁶.

Ennen vuotta 2015 EVL 18.1 § säädettiin ylijäämäpalautuksen vähennysoikeuden osalta, että vähennyskelpoisia ovat: ”vuosi- ja vaihtoalennukset, osto- ja myyntihyvitykset ynnä muut sellaiset oikaisuerät sekä osuuskunnan ostojen ja myyntien taikka niihin rinnastettavien suoritusten perusteella jakama ylijäämäpalautus kokonaisuudessaan”. Nykyisin lainkohdasta on poistettu viimeinen lause, joka koskee osuuskuntien ylijäämää. EVL 18 §:ään lisättiin neljäs momentti, jossa määritellään edellytykset osuuskuntien ylijäämän vähennyskelpoisuudelle:

”1) osuuskunnan jäsenyys on avoin ja sen toiminta muodostuu jäsenten yksilöllisiä elinkeinon tai maatalouden tarpeita tukevasta taloudellisesta toiminnasta siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan tarjoamia palveluja;

2) ylijäämää palautetaan kaikille jäsenille näiden ostojen tai myyntien suhteessa;

3) määräysvalta osuuskunnassa on jäsenillä;

4) palautettava ylijäämä on syntynyt tilikauden aikana osuuskunnan luovuttaessa jäsenelleen hyödykkeitä tai osuuskunnan luovuttaessa kolmannelle jäseneltään hankkimiaan hyödykkeitä;

5) osuuskunnan jäsenen osuus osuuspääomasta ja äänivalta osuuskunnassa on tilikauden päättyessä enintään kymmenen prosenttia yhdessä verotusmenettelystä annetun lain 31 §:n 2 momentissa tarkoitettuun lähipiiriin kuuluvien ja siinä tarkoitettujen etuyhteydessä olevien jäsenten kanssa; ja

¹⁶⁶ Ks. Mannio 2004, s. 80 ja s. 85. Esimerkiksi Italiassa ja Espanjassa ylijäämä on vähennyskelpoista vain siltä osin kuin hinta oikaistaan markkinaehtoiseksi. Lisäksi Tanskassa vieraskaupan osuus ei saa ylittää 25 % osuuskunnan liikevaihdosta. Espanjassa vastaava liikevaihtoraja on 50 %.

6) *ylijäämänpalautuksen saava jäsen on ilman valintamahdollisuutta ja vapautusta velvollinen suorittamaan näin saamastaan tulosta veroa vähintään kymmenen prosenttia.*”

Ensimmäisen edellytyksen tarkoituksena on rajata ylijäämän vähennysoikeus vain osuustoiminnallisten periaatteiden mukaan toimiviin osuuskuntiin. Esimerkiksi voittoa tavoittelevat osuuskunnat on rajattu ylijäämänpalautuksen vähennysoikeuden ulkopuolelle. Lisäksi vähennysoikeus rajataan vain EVL:n tai MVL:n mukaan verotettaville henkilöille jaettavaan ylijäämään. Rajauksen tarkoituksena on rajata ylijäämä niihin osuuskuntiin, joiden toiminta tukee jäsentensä harjoittamaa elinkeinoa. Tällaisia osuuskuntia ovat esimerkiksi maidontuottajaosuuskunnat. Edellytys kuvastaa osuuskuntien asemaa jäsentensä epäitsenäisenä toiminnan jatkeena. Säännöksellä myös varmistetaan osuuskuntien ylijäämän vähintään yhdenkertainen verotus kansallisesti, sillä jaettu ylijäämä säädettiin selvyyden vuoksi EVL:ssa ja MVL:ssa veronalaiseksi tuloksi.¹⁶⁷ Lisäksi lain esitöissä todetaan, että muulle kuin elinkeinon tai maatalouden harjoittajalle jaettu ylijäämä on vähennyskelpotonta menoa.¹⁶⁸ Kokonaisuutena uudistunut sääntely on selkeämpi, eikä jätä juurikaan tulkinnanvaraa.

Ylijäämän vähennysoikeuden rajaaminen koskemaan vain elinkeinon tai maatalouden harjoittajaa rajaa TVL:n mukaan verotettavien ylijäämänpalautusten saajille jaetun ylijäämän vähennysoikeuden ulkopuolelle. Rajausta ei voida pitää täysin tarkoituksenmukaisena, koska sen myötä metsäntuottajaosuuskunnat rajautuvat ylijäämän vähennysoikeuden ulkopuolelle, sillä metsänomistajia verotetaan pääosin TVL:n mukaisesti.¹⁶⁹

Edellytys ei kuitenkaan muuta kuluttajaosuuskuntien asiakashyvitysten eli ostojen määrään perustuvien bonusten verokohtelua. Nämä hyvitykset eivät ole osuuskunnan ylijäämänjakoa, vaan niitä käsitellään edelleen taloudellisen luonteensa mukaisesti myös verotuksessa hinnanoikaisuna. Hinnanoikaisu on osuuskunnalle vähennyskelpoinen meno. Hinnanoikaisu on veronalaista tuloa, mikäli se liittyy saajan tulonhankkimistoimintaan. Mikäli kyse on elantomenoihin liittyvästä hyvityksestä, on tulo saajalleen verovapaa.¹⁷⁰

Ylijäämän vähennysoikeutta koskeva toinen edellytys ei tuonut muutosta aikaisempaan sääntelyyn nähden, sillä ylijäämän vähennysoikeuden edellytyksenä oli aikaisemminkin,

¹⁶⁷ EVL 6 d § 5. ja MVL 5 § 17.k.

¹⁶⁸ HE 130/2014, s. 20.

¹⁶⁹ Penttilä – Vahtera 2015, s. 484.

¹⁷⁰ HE 130/2014, s. 6.

että jako tapahtuu jäsenten ostojen ja myyntien suhteessa. Kolmannella edellytyksellä rajataan ylijäämän vähennysoikeus sellaisiin osuuskuntiin, joissa ulkopuolisille sijoittajille ei ole myönnetty merkittävää määräysvaltaa osuuskunnassa.

Neljäs edellytys rajaa vähennyskelpoisen ylijäämän koskemaan vain jäsenkaupassa syntyttä ylijäämää. Vieraskaupassa syntyneen ylijäämän laaja vähennysoikeus oli ongelmallinen sekä osuustoiminnan periaatteiden että yritysmuotoneutraliteetin valossa¹⁷¹. Ylijäämänjako on taloudelliselta luonteeltaan hinnanoikaisu, jolla oikaistaan jäsenhinta omakustannehinnaksi. Tämä olisi mahdollista myös suoraan alennetulla jäsenhinnoittelulla, mutta useinkaan omakustannushinta ei ole tiedossa vielä tilikauden aikana. Kuitenkaan vieraskaupassa syntyttä ylijäämää ei mitenkään voida nähdä hinnanoikaisuna jäsenille, sillä se ei ole syntynyt heidän taloudellisen toimintansa tuloksena.

Vieraskaupan ylijäämän vähennysoikeus ei ollut merkittävä kysymys osuuskuntien verotuksessa aikana, jolloin osuuskunnat kävivät kauppaa vain jäsentensä kanssa. Nykyisin talousjärjestelmässä voitontavoittelu on pääsääntö yritysten toiminnan tarkoituksessa, mikä kiristyneen kilpailun ohella on johtanut siihen, että osuuskuntienkin on laajennettava toimintaansa myös muuhun kuin jäsenpiiriinsä. Vieraskaupassa syntyneen ylijäämän vähennysoikeus säilyi kuitenkin pitkään osana verolainsäädäntöä. Mannio otti jo vuonna 2004 tiukasti kantaa laajaan vähennysoikeuteen: ”*Vieraskaupasta muodostuvan ylijäämän vähennysoikeus verotuksessa merkitsee veroetua siihen nähden, minkälainen vero-kohtelun pitäisi olla, jos osuustoiminnan periaatteet otettaisiin huomioon.*”¹⁷²

Vieraskaupassa syntyneen ylijäämän vähennysoikeuden suurin ongelma on, että osuuskunnan jäsenet saavat veroedun avulla hyödyn, jonka tuottamiseen he eivät itse ole osallistuneet. Vieraskaupasta syntyvä etu on sitä suurempi, mitä isompi on vieraskaupan osuus liikevaihdosta.¹⁷³ Siten laaja ylijäämänjaon vähennysoikeus ei ole perusteltua myöskään yritysmuotoneutraliteetin valossa. Osakeyhtiötä koskee pääsääntöisesti kahdenkertainen verotus, mutta osuuskunnan kaiken ylijäämän kohdalla verotus oli yhdenkertainen. Jotta yritysmuotoja kohdeltaisiin neutraalisti, oli ylijäämän vähennysoikeus rajoitettava koskemaan vain jäsenkauppaa, missä osuuskuntien toimintaperiaatteet toteutuvat. Osuuskuntien toimintaperiaatteena on jäsenten taloudenpidon hyödyttäminen siten, että

¹⁷¹ Mannio 2005, s. 15–16.

¹⁷² Mannio 2004, s. 88.

¹⁷³ Mannio 2004, s. 89 ja 138.

jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan palveluja. Osuuskuntien on kuitenkin erityisesti omat toimintaedellytyksensä turvataksaan käytävä kauppaa myös muiden kuin jäsentensä kanssa. Tämän vuoksi on perusteltua, että osuuskuntia verotetaan eri tavalla jäsenkaupassa ja vieraskaupassa syntyneestä ylijäämästä. Jäsenkauppaa koskee osuuskuntaverotus ja vieraskaupan osalta osuuskuntaa verotetaan kuten muitakin yhtiömuotoja.

Uutena edellytyksellä lakiin otettiin mukaan osuuskuntien omistusta koskeva viides edellytys. Vähennysoikeus koskee vain osuuskuntia, joissa yhden jäsenen osuus osuuspääomasta ja äänivallasta on enintään kymmenen prosenttia yhdessä VML 31.2 §:ssä tarkoitetun lähipiirin ja etuyhteydessä olevien jäsenten kanssa. Lain esitöissä perusteluiksi esitetään, että uuden osuuskuntalain mukaan osuuskunnassa tarvitsee entisen kolmen sijaan olla enää yksi jäsen. Näin ollen vähennyskelpoisuutta koskevalla säännöksellä ei ole enää yhteyttä yhteisöainsäädännössä määriteltyyn osuuskuntaan.¹⁷⁴ Lisäksi omistusta koskevan rajauksen arvioidaan ehkäisevän osuuskuntien käyttöä verosuunnittelun välineenä. Jäsenmäärää ja omistusosuutta koskevat rajoitukset saivat osakseen erityisen paljon vastustusta lakiuudistuksen kommenttikierroksella erityisesti Pellervo-seura ry:ltä ja Tuko Logistics -osuuskunnalta. Omistusta koskevan rajoituksen ei nähdä olevan riittävän perusteltu, eikä osuuskuntien käyttämistä verosuunnittelun välineenä ole esiintynyt Suomessa.

Kuudes edellytys on siten mielenkiintoinen, että siinä vähennysoikeus riippuu siitä miten ylijäämänpalautuksen saajaa verotetaan. Edellytyksen mukaisesti saajan on oltava velvollinen maksamaan vähintään 10 % veroa saamastaan ylijäämästä. Edellytyksellä lainsäätäjät on halunnut suojautua erityisesti kansainvälistä verosuunnittelua vastaan. Toisaalta rajaus rajaa ylijäämän vähennyskelpoisuuden pois esimerkiksi tilanteissa, joissa saaja on kotimainen tuloverosta vapaa taho, esimerkiksi yleishyödyllinen yhteisö tai kunta.¹⁷⁵

Kokonaisuutena voidaan katsoa, että ylijäämän vähennysoikeuden edellytykset on säädetty äärimmäisen tiukoiksi. Osuuskuntien tulisi täyttää tarkat edellytykset ja lisäksi ylijäämän vähennysoikeus on riippuvainen saajan verotuksellisesta asemasta. Penttilän &

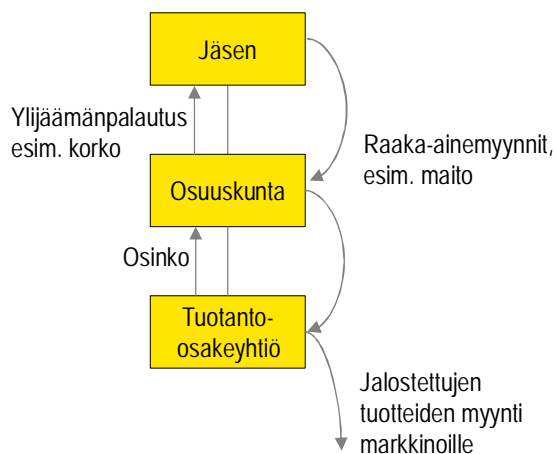
¹⁷⁴ HE 130/2014, s.20.

¹⁷⁵ Penttilä – Vahtera, s. 484.

Vahteran mukaan edellytysten täyttäminen voi olla käytännössä mahdotonta ja ylijäämänpalautuksen vähentäminen jää monien osuuskuntien kohdalla lähinnä teoreettiseksi mahdollisuudeksi.¹⁷⁶

6.3 Osuuskuntakonsernien verokohtelu

Erityisesti suuret tuottajaosuuskunnat ovat muodostaneet osakeyhtiömuotoisia tytäryhtiöitä pääomien hankintamahdollisuuksien parantamiseksi ja toiminnan tehostamiseksi. Järjestelyssä tyypillisesti tuottajajäsenet omistavat osuuskunnan, jolle ne myyvät raaka-aineen, esimerkiksi maidon. Tämä hankintaosuuskunta myy maidon edelleen tuotantotoimintaa harjoittavalle osakeyhtiölle, joka jalostaa maidon ja myy sen eteenpäin. Osakeyhtiö jakaa voittonsa osinkona hankintaosuuskunnalle, joka jakaa ylijäämänsä edelleen jäsenilleen.¹⁷⁷ Jäsenet voivat myydä tuotteensa (esimerkiksi maidon) myös kokonaan tai osittain suoraan osakeyhtiölle, jolloin osuuskunta toimii lähinnä tukipalveluja tuottavana yhtiönä. Yhtiöoikeudellisesti osakeyhtiömuotoisen tytäryhtiön käyttö on ongelmaton, sillä osuuskunta voi järjestää jäsentensä käyttämät palvelut myös tytäryhtiönsä kautta.¹⁷⁸ Verotuksellisesti ylijäämänjako ei kuitenkaan ole selvä, sillä vaikka edellä mainitun kaltaiset osuuskunnat toimivatkin osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti, voivat ne menettää osuuskuntaverotuksen mahdollisuuden.¹⁷⁹ Osuuskuntakonsernin toimintaa havainnollistava kuva on esitetty alla.

Konsernirakenteessa osuuskunta ostaa raaka-aineen jäseneltään, ja voi maksaa siitä markkinaehtoisesta parempaa hintaa. Osuuskunnan myydessä raaka-ainetta osakeyhtiölle, tai

¹⁷⁶ Penttilä – Vahtera 2015, s. 484.

¹⁷⁷ Ks. kaavio: Mannio 2004, s. 193.

¹⁷⁸ OKL 1:5 §.

¹⁷⁹ Mannio 2004, s. 196.

osakeyhtiön ostaessa niitä suoraan osuuskunnan jäseneltä, on hinnoittelun kuitenkin oltava markkinaehtoista. Osakeyhtiön jakaessa voittonsa osuuskunnalle osinko on verovapaa EVL 6 a §:n nojalla. Osuuskunta jakaa tämän voiton edelleen jäsenilleen ylijäämänä, mutta ei ole voinut vähentää sitä palvelujen käytön suhteessa jaettuna ylijäämänä vanhan EVL 18.1 § mukaisesti. Asiasta ei ole oikeuskäytäntöä, sillä osuuskunnat ovat jakaneet tytäryhtiöstä saadun ylijäämän edelleen osuuspääoman korkona. Suurissa tuottajaosuuskunnissa osuusmaksu määräytyy esimerkiksi tuotettujen teuraseläinten tai maitolitrojen mukaan, joten tällaisellakin ylijäämänjakotavalla on välillinen yhteys jäsenen käyttämien palvelujen määrään.¹⁸⁰

Ruotsissa on olemassa ennakkotapaus¹⁸¹, jonka avulla voidaan vetää karkeitä johtopäätöksiä myös Suomalaisten osuuskuntakonsernien verotukseen. Tapauksessa palvelut tuotti osuuskunnan täysin omistama osakeyhtiömuotoinen tytäryhtiö. Keskusosuuskunnan omistamat tytäryhtiöt ostivat raaka-aineensa osuuskunnan jäseninä olevilta maanviljelijöiltä, ja vieraskauppa oli hyvin marginaalista. Kyseinen tapaus vastaa Suomessa hyvin vahvasti esimerkiksi tuottajaosuuskuntien omistaman Valion toimintaa. Ruotsin tapauksessa vaadittiin ylijäämän vähennysoikeuden saamiseksi ensinnäkin suoraa, eli lähes 100 %:n omistusta. Toisekseen osuustoiminnan periaatteiden tuli tulla esiin siten, että kauppaa käydään lähes yksinomaan jäsenten kanssa. Tapauksessa koko konsernin toiminta katsottiin osuustoiminnalliseksi, ja siten osuuskuntaverotuksen edellytykset täyttyväksi huolimatta muodollisesta yhtiörakenteesta.

Mannion mukaan osuuskuntakonsernien ylijäämänpalautuksen soveltamisala on epävarma.¹⁸² Osuuskunnan omistama osakeyhtiömuotoinen tytäryhtiö voi siirtää tulostaan osuuskunnalle konserniavustuksena, tai EVL 6 a §:n mukaisena osinkona, ja jakaa sen edelleen jäsenilleen. Erityisen mielenkiintoinen on mahdollinen järjestely, jossa osuuskunta omistaisi yksin tuotantoyhtiönä toimivan osakeyhtiön. Tällöin osuuskunnan jäsenet myisivät tuotteensa osakeyhtiölle, joka jalostaisi ja myisi ne. Osakeyhtiö siirtäisi voittonsa konserniavustuksella osuuskunnalle. Pohdittavana olisi, että voiko osuuskunta vähentää tämän ylijäämän, eli käytännössä konserniavustuksen, jos se jakaa sen jäsenilleen siinä suhteessa kun jäsenet ovat myyneet palveluja osakeyhtiölle.

¹⁸⁰ Mannio 2004, s.196–197.

¹⁸¹ RÅ 1999 ref 29.

¹⁸² Mannio 2004, s. 141.

Kuvattua järjestelyä ei ole oikeuskäytännössä testattu lähinnä siitä syystä, että tuotantoyhtiönä toimivien osakeyhtiöiden omistus on usein hajautunut useammalle osuuskunnalle tai mukana on ulkopuolisia sijoittajia. Teoreettisella tasolla on kuitenkin mielenkiintoista, voisiko osuuskunta vähentää ylijäämän, joka on syntynyt osuuskunnan jäsenten ja osuuskunnan omistaman osakeyhtiön välisissä transaktioissa, jos EVL 18.4 § täyttyvät. EVL 18.4 §:n sanamuodoista ei voida suoraan päätelmää tehdä. EVL 18.4 § 1. kohdan mukaan ”*osuuskunnan jäsenyys on avoin ja sen toiminta muodostuu jäsenten yksilöllisiä elinkeinon tai maatalouden tarpeita tukevasta taloudellisesta toiminnasta siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan tarjoamia palveluja*”. OKL 1:5 §:n mukaan osuuskunta voi järjestää jäsentensä palvelut myös tytäryhtiönsä kautta. Näiden lainkohtien myötä voitaisiin päätellä, että osuuskunta voi jakaa jäsenilleen vähennyskelpoista ylijäämänpalautusta sen mukaan, kuinka paljon jäsenet ovat käyttäneet osuuskunnan osakeyhtiömuotoisen tytäryhtiön palveluja.

Vuoden 2001 osuuskuntalain uudistuksessa lisättiin osakeyhtiön toiminnan tarkoitukseen mahdollisuus järjestää jäsenten käyttämät palvelut tytäryhtiön kautta. Lain esitöissä todetaan kuitenkin, että esityksessä ei ehdoteta EVL 18 § laajentamista ja jäsenpalvelujen järjestäminen muiden yhtiöiden kautta voi johtaa verotuksessa erilaiseen lopputulokseen, kuin osuuskunnan järjestäessä palvelut suoraan itse.¹⁸³ Linja näyttää muuttuneen 14 vuodessa, sillä hallituksen esityksessä koskien uusinta osuuskuntien verotusuudistusta todetaan otsikon ”*Osuuskuntaa, sen harjoittamaa toimintaa ja jäseniä koskevat rajaukset*” alla seuraavasti: ”*Osuuskunnan ei ole välttämätöntä järjestää näitä jäsenten elinkeinotoimintaa tai maataloutta tukevia toimintoja kokonaan itse, vaan se voi käyttää näiden palvelujen tuottamisessa apuna esimerkiksi tytäryhtiötään.*”¹⁸⁴ Lain esitöistä voidaan päätellä, että lain tarkoituksena on mahdollistaa ylijäämän vähennysoikeus myös osuuskunnille, joissa varsinaista tuotantotoimintaa toteuttaa osittain tytäryhtiö. Osuuskunnan ei tarvitse järjestää toimintoja kokonaan itse, jolloin esimerkiksi Valio-konsernin osuuskunnat voisivat vähentää myös Valio Oy:ltä saadun ylijäämän jakaessaan sen jäsenilleen. Valion konsernirakenteessa osa tuotantotoiminnasta on toteutettu osakeyhtiömuotoisen Valion kautta, mutta esimerkiksi tietyt laboratoriopalvelut ovat osuuskuntien itsensä järjestämiä.

Kuvatussa järjestelyssä ylijäämän vähennysoikeutta vastaan voitaisiin argumentoida sen nojalla, että vaikka Suomen verolainsäädäntö sallii tuloksen tasaamisen konserniyritysten

¹⁸³ HE 176/2001, s. 32.

¹⁸⁴ HE 130/2014, s. 20.

välillä konserniavustuksen avulla, ei Suomessa tunneta varsinaista konserniverotusta. Konserniavustus ei siis tee konserniyrittäjästä yhtä tai yhtenäistä verosubjektia, joten voidaan perustella että osuuskunnan kuuluminen konserniin ei tee konsernijärjestelystä osuustoiminnallista. Toisena perusteluna voitaisiin käyttää jopa veron kiertämistä koskevaa VML 28 § yleissäännöstä. Tämä vaatisi, että tapauksessa ei järjestelyn perustelta- vuutta katsottaessa otettaisi lainkaan huomioon osuustoiminnan periaatteita. VML 28 §:n perusteella voitaisiin katsoa, että järjestelyyn on ryhdytty veron välttämisen tarkoituk- sessa ja osuuskunta tulisi sivuuttaa järjestelyn taloudellista luonnetta tulkittaessa. Mikäli ylijäämän vähennysoikeus sallittaisiin osuuskunnalle, johtaisi se pienempään verotaak- kaan kuin järjestelyssä jossa jäsenet omistavat osakeyhtiön suoraan.

Osuustoiminnallisen konsernin ylijäämän vähennysoikeus on kuitenkin edelleen vailla oikeuskäytäntöä. Lain esitöissä linja on aikaisempaa suopeampi, mutta vähennysoikeu- den koskeminen myös konsernirakenteena toimivia osuuskuntia on ilmeisesti haluttu jät- tää oikeuskäytännön varaan. Osuuskuntien kirjo on hyvin laaja, ja myös konserniraken- teessa toimivien osuuskuntien toiminta eroaa toisistaan. Käytännön tapauksessa merki- tyksellistä olisi todennäköisesti osuuskunnan itsensä tuottamien palvelujen osuus suh- teessa tytäryhtiön tuottamiin palveluihin, vieraskaupan osuus sekä osuuskuntien omistus- osuus osakeyhtiömuotoisessa tuotantoyhtiössä. Käytännössä osuuskuntakonsernin omis- tusosuus tytäryhtiöissä on kuitenkin vähäinen, eikä tytäryhtiöiden toiminta koostu aino- astaan osuuskunnan jäseniä hyödyttävästä toiminnasta. Suomalaisten osuuskuntakonser- nien tapauksessa osuuskuntaverotus tuskin tulisi sovellettavaksi, vaikkakin teoriassa sen pitäisi olla mahdollista omistussuhteita koskevien edellytysten täytyessä.¹⁸⁵

6.4 Kielletty valtiontuki ja verosuunnittelu

Osuuskuntien ylijäämän vähennysoikeuden rajauksen periaatteellisena syynä voidaan nähdä laajan ylijäämän vähennysoikeuden yritysmuotoneutraliteettia ja kilpailua vääris- tävät vaikutukset, vaikka se ei tulekaan lain esitöissä merkittävästi esiin. Lähes rajoitta- mattoman ylijäämän vähennysoikeuden säätäminen koskemaan vain osuuskuntia on ai- heuttanut kritiikkiä oikeuskirjallisuudessa. Vuonna 1973 julkaistussa *Uusi elinkeinovero- lainsäädäntö* -teoksessa nostetaan esiin ylijäämän vähennysoikeutta koskevan sääntelyn osuuskuntia suosiva vaikutus. Lisäksi teoksessa todetaan, että menettelyllä ei ole ole- massa taloudellisia tai oikeudellisia perusteita.¹⁸⁶ Kirjoittajat eivät kuitenkaan ota kantaa

¹⁸⁵ Mannio 2005, s. 17–18.

¹⁸⁶ Ikkala – Andersson – Nuorvala 1973, s. 172–173.

osuustoiminnallisten periaatteiden vaikutukseen sääntelyn muodostumiseen, vaan nostavat vain esiin yritysmuotojen välisen erilaisen sääntelyn. Mannio tuo läpi Osuuskunnat ja verotus -teoksensa vahvasti esiin osuustoiminnalliset periaatteet, joiden vuoksi ylijäämän vähennysoikeus on perusteltu. Mannio kuitenkin toteaa, että ylijäämän vähennysoikeuden koskeminen myös vieraskaupassa syntynyttä ylijäämää ei ole perusteltua eikä se ilmennä osuustoiminnallisia periaatteita.¹⁸⁷

Hallituksen esityksessä 130/2014 ylijäämän vähennysoikeuden rajaamista perustellaan sillä, että laajana toteutettu ylijäämän vähennysoikeus asettaa yritysmuodot epäneutraaliin asemaan tilanteessa, jossa osuuskunta kilpailee muiden yhtiömuotojen kanssa samoilla markkinoilla. Lisäksi hallituksen esityksessä nostetaan esiin, että ylijäämän vähennysoikeus on perustunut vuoden 1954 osuuskuntalain mukaiseen osuuskuntaan ja sen ylijäämään. Voimassa olevan osuuskuntalain tarkoituksena on ollut saattaa osuuskuntien toimintaedellytykset vastaamaan nykyaikaisen yritystoiminnan vaatimuksia. Näin ollen on perusteltua, että myös osuuskuntien verotus vastaa nykyaikaista yritystoimintaa myös yritysmuotoneutraliteetin valossa¹⁸⁸. Lainsäätäjä on esityksessä tuonut esiin osuustoiminnallisten periaatteiden vaikutuksen toteamalla, että ylijäämän vähennysoikeus rajataan koskemaan vain perinteisenä pidettävää osuuskuntaa¹⁸⁹.

Lain esitöissä merkittävään asemaan ylijäämän vähennysoikeuden perusteluna nostetaan EU:n valtioneuvoston sääntelyn vaikutus. EU:n luomista sisämarkkinoista johtuen kansallinen lainsäädäntö ei saa johtaa jotakin yritystä tai tuotannonalaa suosimalla kilpailua vääristävään lopputulokseen. EU:n valtioneuvoston koskevan tiedonannon¹⁹⁰ mukaisesti kielletty valtiontuen tunnusmerkkejä ovat:

- 1. Tuensaajien on saatava toimenpiteestä etua, joka keventää niiden taloutta yleensä rasittavia maksuja*
- 2. Etuuden on oltava jäsenvaltioiden myöntämä tai valtion varoista myönnetty tuki;*
- 3. Toimenpiteen tulee vaikuttaa kilpailuun ja jäsenvaltioiden väliseen kauppaan;*
- 4. Toimenpiteen on oltava erityinen tai valikoiva siten, että se suosii jotakin yritystä tai tuotannonalaa eikä valikoivuutta voida perustella yleisen verojärjestelmän luonteella tai taloudellisella rakenteella*

¹⁸⁷ Mannio 2004, s. 137–138.

¹⁸⁸ HE 130/2014, s. 18.

¹⁸⁹ HE 130/2014, s. 31–32.

¹⁹⁰ Euroopan komissio 1998, virallinen lehti nro C 384, 10.12.1998.

Näiden tunnusmerkkien valossa osuuskuntien muista yhtiömuodoista poikkeavalla verotuksella voidaan nähdä olevan kielletyn valtiontuen piirteitä. Euroopan komissio kuitenkin julkaisi vuonna 2014 valtiontukisääntelyyn liittyvän tiedonannon, jonka mukaan osuuskuntiin voidaan soveltaa muista yhtiömuodoista poikkeavaa verotusta ilman, että verotusta katsotaan kielleyksi valtiontueksi. Tiedonannon mukaan edellytyksenä kuitenkin on, että osuuskunta toimii perinteisten osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti.¹⁹¹ Tiedonannon mukaan osuuskunnat eroavat kaupallisesti toimivista yrityksistä, ja niiden toimintaa harjoitetaan jäsenten, ei sijoittajien, yhteiseksi eduksi.¹⁹² Tiedonantoluonnoksessa todetaan, että osuuskuntien poikkeava verokohtelu voi kuulua valtiontukisääntelyn ulkopuolelle, jos ne toimivat jäsentensä taloudellisen edun mukaisesti, suhd jäseniin ei ole pelkästään kaupallinen, jäsenet osallistuvat aktiivisesti liiketoiminnan harjoittamiseen ja jäsenillä on oikeus saada kohtuullinen osuus taloudellisesta tuloksesta.¹⁹³ Jos osuuskunnan voidaan katsoa olevan verrattavissa kaupallisesti toimivaan yritykseen, on tutkittava onko niiden verotuskäytäntö perusteltu verojärjestelmän yleisten periaatteiden nojalla. Toisin sanoen on selvitettävä, onko järjestelmä hyväksyttävissä verrattuna muuhun verotusjärjestelmään.

Tulkinnallisissa tapauksissa huomiota on kiinnitettävä erityisesti tuen valikoituvuuteen. On tarkasteltava, muodostaako toimenpide poikkeuksen yleisestä verojärjestelmästä. EU:n tasolla toimiessa tarkasteltavana ovat toimenpiteet, jotka ovat kaikkien jäsenvaltioiden alueella toimivien yritysten saatavilla.¹⁹⁴ Tällä perusteella luonnoksen voidaan nähdä myös harmonisoivan osuuskuntien verotusta EU:n alueella. Osuuskuntien veroetua ei tiedonantoluonnoksen mukaan katsota valtiontueksi, mikäli osuuskuntaa verotetaan vieraskaupassa syntyneistä voitoista ja osuuskunnan verotuksessa vähennetty ylijäämä tulee verotettavaksi jäsenten verotuksessa.¹⁹⁵ Euroopan Unionin tuomioistuin on ratkaissuissaan C 78/08-C ja 80/08 korostanut kyseessä olevan osuuskunnan toimintaperiaatteita.¹⁹⁶ Osuustoiminnallisilla periaatteilla ja niissä pitäytymisellä on siis huomattava merkitys tulkittaessa osuuskuntien saamaa veroetua.

¹⁹¹ HE 130/2014, s. 8–9.

¹⁹² Euroopan komission tiedonanto SEUT 107 artiklan 1 kohdan valtiontuen käsitteestä 2014, s. 40–41.

¹⁹³ Euroopan komission tiedonanto SEUT 107 artiklan 1 kohdan valtiontuen käsitteestä 2014, s. 41.

¹⁹⁴ HE 130/2014, s. 8.

¹⁹⁵ Euroopan komission tiedonanto SEUT 107 artiklan 1 kohdan valtiontuen käsitteestä (2014), s. 41.

¹⁹⁶ HE 130/2014, s. 9.

Tiedonannon pohjalta lainsäätävä ilmeisesti katsoi, että ylijäämän vähennysoikeutta on rajattava koskemaan ainoastaan tiedonannossa esitetyt osuuskuntien erityispiirteet täyttäviä osuuskuntia. Nykyisen lainsäädännön valossa osuuskuntien ei voida katsoa nauttivan yleisestä verojärjestelmästä poikkeavia etuja ylijäämän vähennysoikeuden muodossa. Osuuskuntien verotuksen erityispiirteiden ja valtiontuen osalta tulee kuitenkin punnittavaksi, onko osuuskunnille sallittu jäsenhinnoittelu yleisestä verotusjärjestelmästä poikkeava etu, jos osuuskunnan toiminta ei täytä komission tiedonannon ja esitetyn Euroopan Unionin tuomioistuimen ratkaisussa esitettyjä osuustoiminnallisia periaatteita.

Valtiontukisääntelyn nostaminen osuuskuntaverotuksen ehtojen kiristyksen perusteluksi ei ole täysin perusteltua, kun huomioidaan että osuuskuntien poikkeava verotuksellinen asema on ollut voimassa jo hyvin pitkään ennen Suomen liittymistä Euroopan Unioniin. EU:lla on tahtoa harmonisoida myös välitöntä verotusta¹⁹⁷, mutta valtiontukisääntelyn nostaminen näinkin merkittäväksi perusteluksi vaikuttaa teennäiseltä. Lainsäätävä olisi todennäköisesti kiristänyt osuuskuntien ylijäämän vähennysoikeutta EU:n valtiontukisääntelyä koskevista linjauksista huolimatta.

Osuuskuntien verouudistusta koskevassa hallituksen esityksessä nostetaan vahvasti esiin myös verosuunnittelumahdollisuuksien torjuminen. Esityksen mukaan osuuskuntiin yritysmuotona kohdistuu verosuunnittelullista kiinnostusta.¹⁹⁸ Tätä näkökulmaa voidaan pitää liioiteltuna, sillä tiedossa ei ole tapauksia, joissa suomalaisia osuuskuntia olisi käytetty verosuunnittelun välineenä. Tosin esimerkiksi Alankomaissa osuuskuntia on käytetty verosuunnittelun välineenä, mutta nykyisin Alankomaiden verolainsäädännössä on osuuskuntiin kohdistettu verosuunnittelua hillitseviä säännöksiä.¹⁹⁹ Ylijäämän vähennysoikeuden ja myös markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun osalta kansainvälisen verosuunnittelun mahdollisuudet liittyvät siihen, että osuuskunnan tuottamaa tulosta ei veroteta lainkaan Suomessa. Tämä olisi mahdollista jos osuuskunnan jäsenet tai ainoa jäsen on ulkomaalainen. Osuuskunta voisi vähentää maksetun ylijäämänpalautuksen, mutta saajan tuloa ei verotettaisi Suomessa.²⁰⁰ Hallituksen esitys on perusteltu siinä mielessä, että erittäin laaja ylijäämän vähennysoikeus mahdollistaisi kuvatun verosuunnittelujärjestelmän

¹⁹⁷ EU:ssa on käynnissä hanke yhteisen yhdistetyn yritysveropohjan luomiseksi EU-alueelle. Ks. tarkemmin: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/company-tax/common-consolidated-corporate-tax-base-ccctb_en, viitattu 2.3.2017.

¹⁹⁸ HE 130/2014, s. 19.

¹⁹⁹ Ks. tiivistelmä Alankomaiden osuuskuntia koskevasta verosääntelystä: http://www.tax-consultants-international.com/read/Incorporation_Dutch_Cooperative?sublist=3274, Viitattu 12.1.2017.

²⁰⁰ HE 130/2014, s. 19.

toteuttamisen ja tarkoituksena onkin ollut ennaltaehkäistä ei-haluttujen rakenteiden syntymistä. Verosuunnittelun aggressiivinen ehkäisy on kuitenkin tehnyt osuuskuntien verolainsäädännöstä melko monimutkaisen eikä se kaikilta osin ole tarkoituksenmukainen.²⁰¹

Kokonaisuutena osuuskuntien verotusta koskevan lakiuudistuksen valtioneuvoston- ja verosuunnitteluperusteita voidaan tarkastella kriittisesti, sillä osuuskuntien verotusaseman katsominen valtioneuvostoksi olisi epätodennäköistä huomioiden esimerkiksi Mankala-yhtiöiden myös EU-näkökulmasta vakiintunut asema. Lainsäätäjän tarkoituksena on todennäköisesti ollut tarkastella osuuskuntien asemaa kriittisesti, jolloin luontevin ja tietyllä tavalla läpinäkyvin perustelu olisi ollut verotuksen yritysmuotoneutraaliteettivaatimus.

²⁰¹ Penttilä – Vahtera 2015, s. 475.

7. Osuuskuntaverotus lakiuudistusten jälkeen

7.1 Vaikutus osuuskuntaverotuksen perusteluihin

Osuuskuntalain uudistus ei muuttanut varsinaista osuuskuntien toiminnan tarkoituksen määritelmää. Lakiin tehtiin kuitenkin merkittävä muutos, sillä nykyisen lain myötä osuuskunnan toiminnan tarkoituksesta voidaan säännöillä määrätä toisin. Käytännössä tämä tarkoittaa, että osuuskunnan toiminnan tarkoitus voi olla myös voiton tavoittelu. Lakiuudistus ei sen esitöiden mukaan vaadi osuuskunnilta välttämättömiä muutoksia niiden sääntöihin, vaan osuuskunnat ovat voineet jatkaa vanhoilla säännöillään myös uuden osuuskuntalain voimaantulon jälkeen²⁰². Toiminnan tarkoituksen tahdonvaltaisuuden lisääminen ei myöskään tuonut merkittävää muutosta osuuskuntien toimintaperiaatteisiin, sillä osan osuuskunnista voidaan katsoa toimineen jo ennen lakimuutosta ainakin osittain voitontavoittelun tarkoituksessa. Osuuskunnilla on jo pitkään ollut käytössään erilaisia pääomainstrumentteja, kuten lisä- ja sijoitusosuuksia, jotka perustuvat osuuskunnan voittoon. Näitä osuuksia ovat pääasiassa merkinneet osuuskunnan jäsenet, joten ne voidaan myös tietyllä tapaa katsoa osuuskunnan jäsenten toimintaa palveleviksi erityisesti sellaisissa osuuskunnissa, joiden käymä vieraskauppa ei ole merkittävää. Osuuskunnan mahdollinen ylijäämä / voitto perustuu tällaisessa osuuskunnassa pääasiassa jäsenten käyttämiin palveluihin, joten jäsenten omistamille pääomainstrumenteille maksetut ylijäämät ovat tavallaan ylijäämän palauttamista, vaikkakaan palautus ei perustu käytettyjen palvelujen määrään.

Toiminnan tarkoitusta koskevan lakimuutoksen myötä voi olla mahdollista, että yrityksiä perustetaan juridiselta yhtiömuodoltaan osuuskunniksi, mutta ne eivät toimintaperiaatteiltaan vastaa lainkaan osuustoiminnan periaatteita. Osuuskunnan, jonka toiminnan tarkoitukseksi on määrätty voiton tavoittelu, tulisi olla verotuksellisesti täysin osakeyhtiötä vastaavassa asemassa. Osuuskunnilla on kuitenkin vakiintuneen verotuskäytännön mukaisesti tietynlainen erityisasema, jota myös asiaan liittyvien lakien esityöt osittain tukevat.²⁰³

KHO 2011:103 -ratkaisua voidaan pitää sen viimeaikaisuuden takia verotuskäytäntöä vahvasti ohjaavana. Lisäksi päätöksessä mahdollisesti jopa 35 % vieraskaupan osuutta

²⁰² HE 185/2012, s. 31.

²⁰³ Knuutinen 2012, s. 18.

pidettiin pienenä ja osuuskuntaverotuksen ollessa sovellettavissa, vaikka osuustoiminnallisten periaatteiden valossa kyseistä vieraskaupan osuutta voidaan pitää kiistanalaisena. Näiden KHO:n ratkaisun perustelujen valossa peitellyn osingonjaon soveltaminen osuuskuntiin vaatisi kattavia perusteluja.

On kuitenkin epätodennäköistä, että yritystoimintaa alettaisiin harjoittamaan osuuskuntamuodossa puhtaasti sen vuoksi, että sillä olisi turvattu asema peitellyn osingonjaon säännösten ulkopuolisena yhteisömuotona. Esimerkiksi siirtohinnoitteluoikaisua koskevan lain esitöissä todetaan erikseen, että pykälän nojalla ei ole tarkoitus puuttua voittoa tavoittelemattomien yritysten, esimerkiksi osuuskuntien, harjoittamaan markkinaehtoisesta poikkeavaan hinnoitteluun²⁰⁴. Siirtohinnoittelua koskevan lain esityöt eivät kuitenkaan ole enää täysin päteviä tulkintalähteitä, sillä osuuskuntien lainsäädännöllisessä ympäristössä on kyseisen lain säätämisen jälkeen tapahtunut merkittäviä muutoksia. Toiminnan tarkoituksen osalta on kuitenkin mielenkiintoista tutkia, kuinka laaja osuuskunnan poikkeaminen toiminnan tarkoituksen osalta osuustoiminnan periaatteista tulee olla, jotta toiminnan tarkoitus ohittaa juridisen yhtiömuodon ja peitelty osingonjako tulee osuuskuntien kohdalla sovellettavaksi yhtä herkästi kuin osakeyhtiöiden kohdalla.

Merkittävin muutos osuuskuntien harjoittaman markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun soveltamiseen on kuitenkin ylijäämän vähennysoikeuden rajaaminen. Peitellyn osingonjaon soveltamista osuuskuntiin ei ole pidetty perusteltuna erityisesti sen vuoksi, markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun ja osuuskuntien palvelujen käytön suhteessa jäsenilleen palauttaman ylijäämän välillä ei ole taloudellisessa mielessä eroa. Muodollisesti jäsenhinnoittelu tai maksettu jälkitili ovat hinnanoikaisua ja ylijäämänpalautus voitonjakoa. Ylijäämän laajan vähennysoikeuden myötä peitellyn osingonjaon tai siirtohinnoitteluoikaisun soveltaminen ei ollut tarkoituksenmukaista, sillä osuuskunta pääsi samaan lopputulokseen ylijäämän vähennysoikeudenkin kautta. KHO 2011:103 -ratkaisussa on todettu, että osuuskunnan markkinaehtoisesta poikkeavien jäsenhintojen myötä jäsenet hyötyvät myös vieraskaupassa syntyneistä voitoista, eikä tämä ole vastaa kaikkia osuustoiminnan ja osuuskuntaverotuksen periaatteita ja joissakin valtioissa vieraskaupasta syntyneisiin voittoihin sovelletaan osinkoverotuksen periaatteita. Ratkaisun perusteluissa kuitenkin jatketaan, että tuolloin voimassa olleeseen ylijäämän vähennysoikeutta

²⁰⁴ HE 107/2006.

koskevaan EVL 18.1 §:ään ei sisälly kyseisiä rajoituksia ja näin ollen järjestelyä ei voida katsoa peiteltyksi osingoksi.

Osuuskuntien ja peitellyn osingonjaon suhteelle merkityksellisessä KHO 2011:103 -ratkaisussa käytetyt perustelu eivät nykyisen osuuskuntien verosääntelyn myötä ole relevantteja, sillä nykyisen lainsäädännön ollessa voimassa tapauksessa käsitelty osuuskunta ei olisi oikeutettu ylijäämän vähentämiseen. Nykyisen lainsäädännön myötä suurin osa osuuskunnista on ylijäämän vähennysoikeuden osalta samassa asemassa. Mikäli kyseinen tapaus olisi ollut KHO:n ratkaistavana nykyisen lainsäädännön aikana, ratkaisua ei olisi voitu perustella EVL 18.4 §:n nojalla²⁰⁵, sillä kyseinen osuuskunta ei täytä lainkohdan nykyisiä edellytyksiä. Asiassa on kuitenkin huomioitava, että osuuskunnat jäsenet olivat osakeyhtiöitä, joten osuuskunnan niille jakama tulo olisi ollut verovapaata. Kahdenkertaisen verotuksen turvaamiselle ei siis ole perusteita, jolloin peitellyn osingonjaon säännösten soveltaminen ei ole mielekästä.²⁰⁶

Ylijäämän vähennysoikeuden rajauksen perusteluna esitettiin EU:n valtiontukea koskevaa sääntelyä. Kiellettyä valtiontukea ovat esimerkiksi veroedut, jotka asettavat tietyt yritykset tai toimialat muita edullisempaan asemaan. Lisäksi tuen tulee olla valikoiva ja yleisestä verojärjestelmästä poikkeava.²⁰⁷ Valtiontukeen liittyvät kuitenkin erityiset osuuskuntia koskevat edellytykset, joiden täytyessä osuuskuntien poikkeavaa verokohtelua ei katsota valtiontueksi.²⁰⁸ Lainsäätäjät huomioi nämä edellytykset ylijäämän vähennysoikeutta koskevissa rajauksissa, jotta ylijäämän vähennysoikeus ei muodostuisi kielletyksi valtiontueksi. Tämän perusteella osuuskunnille, jotka eivät täytä ylijäämän vähennysoikeuden edellytyksiä, ei tulisi antaa veroetua sallimalla niille markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu. Ylijäämän vähennysoikeuden edellytykset voidaan nähdä myös osuuskuntaverotuksen edellytyksinä, jolloin osuuskunnat, jotka eivät täytä näitä edellytyksiä tulisi asettaa samaan asemaan kuin muutkin yhteisömuodot.

Lisäksi osuuskuntien verouudistuksella haluttiin ehkäistä osuuskuntien käyttöä verosuunnittelun välineenä. Markkinaehtoisesta hinnoittelusta poikkeamisen salliminen osuuskunnille mahdollistaa niiden käyttämisen verosuunnittelun välineenä edelleen, sillä vaikka osuuskunnilla ei olisikaan ylijäämän vähennysoikeuden mahdollisuutta, voivat ne päästä

²⁰⁵ Ennen vuotta 2015 EVL 18.1 §.

²⁰⁶ Mattila 2014, s. 82.

²⁰⁷ HE 130/2014, s. 31–32.

²⁰⁸ Ks. valtiontuesta tarkemmin tämän tutkielman luvussa 6.4.

samaan lopputulokseen hinnoittelumallilla. Mikäli osuuskunnalla on ulkomaisia jäseniä, voidaan tulo siirtää pois Suomen verotusvallan piiristä poikkeavalla hinnoittelulla, mikäli se Suomen verotuskäytännössä sallitaan. Lisäksi tämä edellyttää, että toisessa valtiossa tehdyn oikaisun perusteella Suomen verotusta ei oikaista seurannaismuutoksella. Lain esityön verosuunnittelua koskevassa kappaleessa markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu rinnastetaan ylijäämän vähentämiseen tilanteessa, jossa osuuskunnan jäsen ei ole Suomen verotusvallan piirissä. Hallituksen esityksessä mainitut verosuunnittelun keinot siis säilyvät edelleen ainakin teoriassa osuuskuntien käytössä. Asiaa monimutkaistaa edelleen, että EU:n syrjintäkiellon periaatteen mukaisesti muiden jäsenvaltioiden kansalaisia ei voi verotuksessa kohdella verotuksessa oman maan kansalaisia epäedullisemmin.²⁰⁹ Markkinaehtoisesta poikkeavan hinnoittelun salliminen osuuskunnille kansallisissa tapauksissa tarkoittaa sen sallimista myös rajat ylittävissä transaktioissa.

Ylijäämän vähennysoikeuden rajaamisesta ja osuuskuntien hinnoittelusta on erotettava erityisesti kuluttajaosuuskuntien asiakashyvitysjärjestelmät. Asiakashyvitukset ovat jäsenten ostojen määrään perustuvia hyvityksiä, mutta niitä ei silti käsitetä ylijäämänjakona vaan hinnanoikaisuna. Tämä hinnanoikaisu on osuuskunnalle vähennyskelpoinen meno ja jäsenelle veronalainen jos se liittyy jäsenen tulonhankintaan.²¹⁰ Jäsenen elantomenoihin liittyvä hinnanoikaisu on TVL 53 § 9. kohdassa erikseen säädetty jäsenelle veropaaksi edellyttäen, että hinnanoikaisulla ei aliteta omakustannehintaa.

Kuten tässä luvussa on esitetty, osuuskuntien verouudistusta koskevan lain esitöistä on pääteltävissä, että osuuskuntaverotuksen alaa halutaan kaventaa. Osuuskuntaverotusta voidaan pitää myös osuuskuntien nauttimana veroetuna, joka voi vääristää kilpailua eikä ole nykyisessä liiketoimintaympäristössä tarkoituksenmukainen. Ylijäämän vähennysoikeuden edellytysten kiristäminen on fundamentaalinen muutos osuuskuntaverotuksen periaatteisiin siinä mielessä, että osuuskuntien yhdenkertaisen verotuksen toteutuminen on nykyisin huomattavasti rajoitetumpaa eikä se toimi enää pääsääntönä.

Ylijäämän vähennysoikeuden rajaaminen ja sen perustelut ovat lain esitöissä suuressa roolissa. Osuuskuntien markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu on taloudellisessa mielessä vastaava asia, mutta lainsäätäjä on ottanut siihen kantaa vain hyvin niukasti. Esi-

²⁰⁹ Helminen 2005, s. 157.

²¹⁰ HE 130/2014, s. 6.

toissa esitellään lyhyesti vaikutukset verovelvollisen kannalta, jossa todetaan että kuluttajaosuuskunnat, jotka ovat pääasiassa ainoita ylijäämän vähennysoikeutta hyödyntäneitä osuuskuntia, eivät voi enää vähentää ylijäämää. Tässä yhteydessä todetaan, että ”*Osuuskunnat saattavat kuitenkin pystyä lieventämään rajoitusten vaikutuksia esimerkiksi jäsenkaupan hinnoittelumalleja kehittämällä*”²¹¹. Hinnoittelumallien kehittämisellä tarkoitetaan kuitenkin ilmeisesti vain kuluttajaosuuskuntien asiakashyvitysjärjestelmien kehittämistä, eikä siten vaikuta varsinaisesti esimerkiksi KHO 2011:103 ratkaisussa esitetyn kaltaisiin tilanteisiin.

7.2 Peitellyn osingon soveltaminen erilaisiin osuuskuntiin

Peitellyn osingon ja siirtohinnoitteluoikaisun soveltumista erilaisiin osuuskuntiin tulee lähteä arvioimaan peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoittelun säännösten valossa. Mikäli nämä säännökset soveltuvat, tulee seuraavaksi arvioida osuuskuntien erityisen verokohdelun ja toimintaperiaatteiden vaikutusta hinnoitteluun puuttumiseen osuuskuntalain ja osuuskuntien verotusta koskevan uudistuksen valossa.

KHO 2011:103 -tapauksessa ratkaistavana oli peitellyn osingon soveltaminen järjestelyyn, jossa osuuskunnan oli tarkoitus tarjota neljälle osakeyhtiömuotoiselle jäsenelleen palveluja omakustannehintaan, johon on lisätty pieni marginaali. Jopa 35 % liikevaihdosta muodostuisi vieraskaupasta, joka olisi hinnoiteltu markkinaehtoisesti. Vaikka järjestelyssä selvästi poiketaan VML 31 §:n mukaisesti markkinaehtoisesta hinnoittelusta, ei siirtohinnoitteluoikaisu tule sovellettavaksi, sillä osapuolten välillä ei voida katsoa olevan VML 31.2 § mukaista etuyhteyttä, koska kunkin jäsenen omistusosuus on alle 50 %. Peitellyn osingonjaon soveltamisessa oleellista puolestaan on järjestelyyn ryhtyminen osingosta menevän veron välttämiseksi. Yhteisön saamaan ylijäämään sovelletaan edellytysten täytyessä EVL 6 a §:n osinkosäännöksiä, joten osinko olisi saajalleen verovapaa. Peitellyn osingonjaon verottaminen ei siis olisi tarkoituksenmukaista, koska järjestelyyn tulisi soveltaa yhdenkertaista verotusta verolainsäädännön muiden periaatteiden mukaisesti. KHO on päätöksessään nostanutkin esiin, että koska yhteisön muusta kuin julkisesti noteeratusta yhtiöstä saama osinko ei yleensä ole veronalaista tuloa, yhteisöjä verotetaan nykyisin harvoin peitellystä osingosta. Tapauksessa ei siis olisi lainkaan tarpeen tutkia osuuskuntaverotuksen edellytysten täyttymistä, vaikkakin voidaan argumentoida sen

²¹¹ HE 130/2014, s. 24.

puolesta, että peitellyn osingon verotus voisi tulla vakiintuneesta verotuskäytännöstä johtuen herkemmin kysymykseen juridisen yhtiömuodon ollessa osakeyhtiö.

Mikäli kyseisessä tapauksessa jäseniä olisi vähemmän ja yhden jäsenen voitaisiin katsoa olevan VML 31 §:n mukaisessa etuyhteysasemassa, täyttyisivät siirtohinnoitteluoikaisun edellytykset. Siirtohinnoitteluoikaisu soveltuisi myös siinä tapauksessa, että jäseniä olisi vain yksi tai yhden omistusosuus olisi yli 90 %. Siirtohinnoitteluoikaisua koskevan lain esitöiden mukaan siirtohinnoitteluoikaisua voidaan soveltaa siitäkkin huolimatta, että järjestely olisi voitu toteuttaa konserniavustusta käyttämällä.²¹² Saman lain esitöissä todetaan kuitenkin, että siirtohinnoitteluoikaisulla ei ole tarkoitus puuttua voittoa tavoittelemattomien yritysten hinnoitteluun. Näin ollen tapauksessa tulisi punnita kyseisen osuuskunnan sääntöjä ja toiminnan tarkoitusta. KHO 2011:103 -tapauksen hakemuksessa osuuskunnan toiminnan voidaan nähdä olevan jäsentensä elinkeinon harjoittamisen tukemista, minkä puolesta siirtohinnoitteluoikaisu ei olisi sovellettavissa. Huomiota herättää kuitenkin järjestelyssä mukana oleva melko suuri vieraskaupan osuus, jossa syntyneitä voittoja voitaisiin siirtää jäsenille poikkeavan hinnoittelun avulla. Vaikka nykyisin voimassa olevista ylijäämän vähennysoikeuden edellytyksistä on selvästi nähtävissä, että osuuskunnan vieraskaupassa syntyneisiin voittoihin tulisi kohdistua kahdenkertainen verotus, tulisi tapauksessa jälleen sovellettavaksi EVL 6 a §, jonka nojalla tilanteeseen soveltuisi yhdenkertainen verotus.

Osuuskunnan jäsenten ollessa EVL 6 a §:n edellytykset täyttyviä yhteisöjä, eivät peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun säännökset ole kovinkaan herkästi sovellettavissa. Tilannetta tulisi kuitenkin tulkita toisin, mikäli osuuskunnat jäsenet ovat luonnollisia henkilöitä, esimerkiksi maatalousyrittäjiä. Peitellyn osingonjaon ja siirtohinnoitteluoikaisun keskinäisestä suhteesta johtuen luonnollisen henkilön saamaan ylijäämään tulisi ensisijaisesti soveltaa peitellyn osingonjaon säännöksiä. Mikäli KHO 2011:103 -tapauksen osuuskunnan jäsenet olisivat luonnollisia henkilöitä, esimerkiksi maidontuottajia, voitaisiin osuuskunta katsoa ns. perinteiseksi osuuskunnaksi, jonka verotukseen tulisi soveltaa yhdenkertaisen verotuksen periaatetta. Osuuskunta täyttäisi tässä tilanteessa lähes kaikki EVL 18.4 § mukaiset edellytykset ylijäämän vähennysoikeudesta, jolloin sen voitaisiin katsoa olevan osuuskuntaverotuksen piirissä. Ongelmaksi voisivat kuitenkin muo-

²¹² HE 107/2006, s. 20.

dostua vieraskaupan merkittävä osuus, minkä vuoksi osuuskunnan tulisi pystyä erittelemään vieraskaupassa syntynyt voitto ja palauttaa se jäsenilleen muussa kuin jäsenten ostoihin ja myynteihin perustuvan ylijäämäpalautuksen muodossa. Toisena ongelmana olisi jäsenten liian vähäinen määrä, sillä EVL 18.4 § 5. kohdan mukaisesti kukaan osuuskunnan jäsenistä ei saa omistaa yli 10 %:ia osuuskunnan osuuspääomasta tai äänivallasta. Osuuskunnan tulisi siis hankkia lisää jäseniä, jotta se täyttäisi osuuskuntaverotuksen edellytykset. Tämän esimerkkitalanteen myötä on helppo ymmärtää hallituksen esityksen omistusosuutta koskevaan kohtaan kohdistunut kritiikki, sillä jäsenmäärä on muodollinen vaatimus, ja osuustoiminnallisten periaatteiden toteutumista tulisi tulkita muilla perusteilla.

Osuustoiminnan alkuaikojen toimintaperiaatteiden mukaan osuuskunnan muiden kuin jäsentensä kanssa käymän kaupan tulisi olla hyvinkin rajoitettua. Monien osuuskuntien tapauksessa vieraskaupan osuus on kuitenkin merkittävä, eikä niiden siten ahtaasti tulkiten voisi nähdä toteuttavan osuustoiminnallisia periaatteita. Vaikka KHO 2011:103 -ratkaisu onkin tehty ennen tässä tutkimuksessa esitettyjä lakimuutoksia, tulee sille antaa painoarvoa erityisesti niiden asioiden osalta, joita lakimuutokset eivät muuttaneet. Ratkaisussa osuuskunnan katsottiin kuuluvan osuuskuntaverotuksen piiriin, vaikka vieraskaupan osuus osuuskunnan myynneistä olisi voinut olla jopa 35 %. Näin ollen linjan voidaan nähdä oleva melko salliva osuuskuntien harjoittaman vieraskaupan osalta.

Siirtohinnoitteluoikaisun osalta yleisenä linjana voidaan nähdä, että veronsaajalla ei ole suurta intressiä puuttua Suomen sisällä käytettäviin siirtohintoihin, vaikka laki sen sallii-kin.²¹³ Kansallisissa tapauksissa verotettavan tulon kokonaismäärä ei muutu, sillä toisen yhtiön tulo pienenee mutta toisen vastaavasti kasvaa. Näin ollen oikaisutapauksissa veronsaajien fiskaalisena hyötynä olisi lähinnä korkojen ja rangaistusmaksujen kertyminen. Keskinäisten yhtiöiden toimintaperiaatteiden mukaan toimivissa Mankala-yhtiöissä markkinaehtoisesta poikkeaviin hintoihin perustuva toimintatapa on oikeuskäytännössä ja vakiintuneessa verotuskäytännössä hyväksytty. Keskinäisten kiinteistöyhtiöiden toiminnassa markkinaehtoisuudesta poikkeaminen on puolestaan sallittu suoraan lain nojalla. TVL 53 §:n 2. kohdan mukaan asunto- ja kiinteistöosakeyhtiölle veronalaista tuloa ei ole sen osakkeenomistajien tai jäsenten saama etu huoneistosta, joihin heillä on yhtiö-

²¹³ Knuutinen 2012, s. 272.

järjestyksen mukaan hallintaoikeus. KVL 21/2012 ratkaisun mukaan säännös koskee kuitenkin vain kiinteistöyhtiön ja sen osakkaan välisiä vastikkeita ja näin ollen yhtiöiden välisissä lainasopimuksissa ei voitu soveltaa markkinaehtoisesta poikkeavia korkoja. Ratkaisun perusteluissa todettiin myös, että vaikka VML 31 §:n esitöiden mukaan säännöksellä ei ole tarkoitus puuttua voittoa tavoittelemattomien yhtiöiden hinnoitteluun, voitiin tapaukseen soveltaa VML 31 §:ää sen nojalla, että kiinteistöyhtiön osakas oli voittoa tavoitteleva yhtiö.

Tämän ratkaisun perusteella voidaan vetää johtopäätös, että VML 31 § olisi sovellettavissa osuuskuntaan tapauksessa, jossa osakkaana on voittoa tavoitteleva yhtiö. Tulkinnanvaraisen asiasta tekee se, että osuuskuntien markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu ei perustu tarkkaan lainkohtaan, vaan vakiintuneeseen verotuskäytäntöön. Näin ollen KVL 21/2012 -ratkaisun kaltaista vastikkeiden ja lainan koron välistä rajanvetoa ei voida lain pohjalta tehdä. Mikäli KVL 21/2012 -ratkaisussa käytettyjä perusteluja sovellettaisiin osuuskuntaan, voitaisiin vastaavassa tapauksessa nähdä, että markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu on sallittua yritysten operatiivisen toiminnan transaktioissa, mutta lainajärjestelyissä tulisi soveltaa markkinaehtoista korkoa.

Peitellyn osingonjaon säännösten soveltamisen yleisin käytetty soveltamisala on osakeyhtiön ja sen henkilöosakkaan väliset järjestelyt. Erityisesti pienissä henkilöomisteisissa osakeyhtiöissä on tavanomaista että yhtiön varallisuutta siirretään tahallisesti tai vahingossa omistajille siten, että peitellyn osingon säännöksen edellytykset täyttyvät. Erityisesti tuottajaosuuskuntien, missä hinnoittelupoikkeamat ovat joko jäsenhinnoittelun tai lisätilin maksamisen kautta yleisiä, jäsenen rooli ei ole pienen tai keskisuuren osakeyhtiön omistajaa vastaava. Lisäksi peitellyn osingon säännöksiä ei juurikaan sovelleta yritysten välisiin järjestelyihin, vaan näissä tapauksissa tulisi soveltaa siirtohinnoitteluoikaisua. Osuuskuntien tapauksessa siirtohinnoitteluoikaisu ei yleensä tule kysymykseen, sillä etuyhteysvaatimus ei täyty.

Verohallinto päätyy peiteltyä osinkoa koskevassa ohjeessa osuuskuntaverotuksen perusteluiden osalta samoihin lopputuloksiin kuin tämäkin tutkimus. Verohallinnon kanta ohjeen mukaan rajoittuu siihen, että KHO 2011:103 mukaisesti peitelty osinko on tullut harvoin sovellettavaksi osuuskuntien kohdalla.²¹⁴ Verohallinnon ohjeesta on pääteltävissä

²¹⁴ Verohallinto 2016, luku 4.5.

lähinnä se, että Verohallinnolla ei lakiuudistuksen jälkeenkään pitäisi olla suurta intressiä osuuskuntien markkinaehtoisesta poikkeavaan hinnoitteluun.²¹⁵

Vaikka osuuskuntien lakiuudistukset muuttavatkin osuuskuntaverotuksen kriteerejä, voidaan niiden katsoa myös osittain kaventavan peitellyn osingonjaon soveltamisalaa osuuskuntien kohdalla. Osuuskuntien verouudistuksessa lisättiin uusi TVL 53 § 9. kohta, jonka mukaan ”*luonnollisen henkilön osuuskunnasta jäsenyyden perusteella elantomenojen vähentymisenä saama etu, joka muodostuu ostoista käypää hintaa alempaan hintaan, joka ei alita osuuskunnalle hyödykkeiden tai palvelujen tuottamisesta aiheutuneita kustannuksia*” ei ole veronalaista tuloa. Näin ollen tällaiseen etuun ei voitaisi soveltaa myöskään peitellyn osingonjaon säännöksiä. Pykälä koskee lähinnä kuluttajaosuuskuntia, sekä esimerkiksi vesi- ja puhelinosuuskuntia.

Mattilan näkemyksen mukaan peitellyn osingon säännöksiä voitaisiin osuuskunnissa soveltaa vain sellaisiin tapauksiin, joissa jäsenelle on annettu poikkeuksellisia etuja²¹⁶. Mikäli etujen antaminen kuuluu osuuskuntien toiminnan tarkoitukseen ja kaikki jäsenet saavat samat edut tai edun määrä perustuu jäsenen palvelujen käytön määrään, ei peitellyn osingonjaon pitäisi tulla sovellettavaksi. Tällaisissa tapauksissa peitellyn osingon verottaminen vaatisi todennäköisesti avukseen yleisen veronkiertopykälän VML 28 §:n soveltamisen, jotta voitaisiin osoittaa veronkiertotarkoitus, joka poikkeaa osuuskuntien toimintaperiaatteista.

²¹⁵ Vrt. Verohallinnon reaktio debt push down –järjestelyjä koskeviin KHO:n päätöksiin. [http://www.vero.fi/fi-FI/Tietoa_Verohallinnosta/Uutiset/KHOratkaisujen_vaikutus_debt_push_down_j\(39826\)](http://www.vero.fi/fi-FI/Tietoa_Verohallinnosta/Uutiset/KHOratkaisujen_vaikutus_debt_push_down_j(39826)), viitattu 19.1.2017.

²¹⁶ Mattila 2015, s. 31.

8. Johtopäätökset

Osuuskuntien markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu on ollut pitkään vakiintuneessa verotuskäytännössä ja oikeuskäytännössä hyväksytty toimintamalli. Kuten aikaisemmin tässä tutkimuksessa on selvitetty, perusteluna osuuskuntien muista yhteisömuodoista poikkeavalle verotusasemalle ovat olleet erityisesti osuuskuntalaista ja osuustoiminnan periaatteista johdettu toiminnan tarkoitus, sekä EVL 18 §:n nojalla sallittu ylijäämänpalautuksen vähennyskelpoisuus. Ennen vuotta 2015 voimassa olleen EVL 18.1 §:n mukaan osuuskunnat saivat vähentää verotuksessaan kaiken ylijäämän, joka palautettiin jäsenille näiden ostojen ja myyntien suhteessa. Ylijäämän vähennysoikeuden piiriin kuului siten myös ylijäämä, joka on syntynyt osuuskunnan vieraskaupassa. Tämän lainkohdan myötä oikeuskäytännössä on katsottu, että osuuskuntiin tulisi kohdistaa yhdenkertainen verotus, eikä peitellyn osingonjaon soveltaminen osuuskuntiin näin ollen ole tarkoituksenmukaista. Lisäksi vuoden 2014 osuuskuntalain uudistuksessa osuuskuntien toiminnan tarkoitusta koskevaan lainkohtaan tehtiin muutos, jonka mukaan osuuskuntien toiminnan tarkoituksesta voidaan säännöissä määrätä toisin. Osuuskunnat voivat siis halutessaan tehdä sääntöjen avulla toiminnastaan osakeyhtiön toimintaperiaatteita vastaavaa.

Vaikka nämä perusteet olivat vahvasti esillä KHO 2011:103 -ratkaisussa, osuuskuntien verotusasema on vastaavilla perusteluilla ollut voimassa jo pitkään. Osuuskuntien verotusasema ei ole herättänyt huomioita, sillä lainsäädännössä ei ole tapahtunut muutoksia joilla olisi voinut olla vaikutusta osuuskuntien toimintaan. Osuuskuntien toiminnassa ei myöskään ole ollut piirteitä vakiintuneen verotusaseman väärinkäytöstä. Osuuskunnat ovat tunnustaneet enemmän tai vähemmän osuustoiminnallisia piirteitä, mutta kuitenkin ilman veronkiertotarkoitusta.

Osuuskuntalain ja osuuskuntien verouudistus vaikuttivat kuitenkin merkittävästi osuuskuntien asemaan ja osuuskuntaverotuksen perusteluihin. Perustelut ovat toki edelleen olemassa, mutta ylijäämän vähennysoikeuden rajaamisen myötä ne koskettavat vain erittäin harvoja osuuskuntia. Lisäksi osuuskunnat voivat säännöillään määrätä tarkoitukseen voiton tavoittelun, jolloin niitä tulisi kohdella kuten osakeyhtiöitä juridisesta yhteisömuodosta riippumatta. Mikäli yhteisön säännöissä mainittu toiminnan tarkoitus ei ohittaisi juridista yhteisömuotoa ja oikeuskäytännössä linjattuun peitellyn osingonjaon soveltumattomuutta pidettäisiin kiveen hakattuna totuutena, mahdollistaisi osuuskuntalain muutos osuuskuntien käytön verosuunnittelun välineenä.

Ylijäämän vähennysoikeuden ja osuuskuntaverotuksen välinen suhde jää lain esitöissä auki. Mikäli osuuskuntaverotuksen piiriin katsotaan kapeasti ainoastaan EVL 18.4 §:ssä mainitut ylijäämän vähennysoikeuden ehdot täyttävät osuuskunnat, tulisi muita osuuskuntia kohdella verotuksessa kuten osakeyhtiöitä. Tämä kuitenkin tuskin on ollut lainsäätäjän tarkoitus, vaan kriteerit on EU:n valtioneuvoston ja verosuunnittelun ehkäisyyn vuoksi vedetty äärimmäisen tiukalle. Lainsäätäjän markkinaehtoisen hinnoittelun hyväksyttävyyttä koskevien kommenttien perusteella voisi olla nähtävissä, että asia hallettiin jättää myöhemmän oikeuskäytännön varaan. Tätä puoltaisi se, että osuuskuntien käyttämä jäsenhinnoittelu ei ole ollut verosuunnittelumielessä vielä ongelma, mutta mikäli se sellaiseksi muodostuisi, tarjoaisi uusittu osuuskuntien verotusta koskeva lainsäädäntö siihen hyvät puuttumismahdollisuudet.

Nykyisen lainsäädännön valossa osuuskuntien yleisille arvoille ja periaatteille ei voida enää antaa suurta merkitystä, sillä osuuskunnat voivat säännöillään määrätä toimintansa tarkoituksesta vapaasti. Osa osuuskunnista on koko osuuskuntalain voimassaoloajan aikana erkaantunut osuustoiminnallisista periaatteista, eikä osuuskuntia voida nähdä yhtenäisesti samoja toimintaperiaatteita toteuttavana yhteisömuotona. Suurten osuuskuntien perustamat tytäryhtiöt toimivat usein osakeyhtiöinä ja niissä on mukana ulkopuolisia sijoittajia, mikä ei vastaa osuustoiminnan perimmäisiä arvoja.

Lainsäätäjän tarkoituksesta on merkittävistä muutoksista huolimatta nähtävissä, että osuuskuntia ei haluta pakottaa muuttamaan toimintatapojaan ja -periaatteitaan. Jotta lakiuudistukset eivät aiheuttaisi tällaisia muutoksia, tulisi lain soveltamisessa antaa suuri merkitys kulloinkin kyseessä olevan osuuskunnan säännöille sekä todelliselle, käytännössä toteutuvalla toiminnan tarkoitukselle. Mikäli osuuskunta toimii todellisuudessa jäsentensä apuorganisaationa, eikä toiminnassa esiinny verosuunnittelupäämääriä, tulisi osuuskuntaan soveltaa osuuskuntaverotusta huolimatta siitä, täyttääkö se ylijäämän vähennysoikeuden edellytyksiä. Näin ollen peitelty osingonjaon säännöksiä ei tulisi soveltaa osuuskuntaan, joka toimii osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti. Käytännössä rajanveto on hankalaa ja tilannetta tulisi tulkita tapauskohtaisesti. Koska Verohallinnon ohjeen lyhyen kannanoton perusteella veronsaajalla ei vaikuta olevan intressiä lähteä haastamaan perinteisiä osuuskuntien toimintaperiaatteita, oikeustila pysynee KHO 2011:103 -ratkaisun mukaisena vielä pitkään.

Toimintaa monimutkaistaa monien osuuskuntien nykyinen kaksoisrooli sekä jäsentensä apuorganisaationa, että osakeyhtiötä muodostavana pääomayhtiönä, jonka tulisi tuottaa voittoa myös sijoitetulle pääomalle. Tällaisten osuuskuntien tulisi pyrkiä erottamaan nämä kaksi roolia toisistaan siten, että niitä ei katsottaisi puhtaasti osakeyhtiöinä toimiviksi. Osuuskuntien tulisikin pystyä erottelemaan jäsen- ja vieraskaupan tuottamat voitot toisistaan mahdollisimman perustellusti.²¹⁷ Markkinaehtoisesta poikkeava hinnoittelu tulisi edelleen olla osittain voittoa tavoitteleville osuuskunnille sallittua, kunhan se rajoittuu jäsenkaupan osuuteen siten, että vieraskaupasta syntynyt voitto on selvästi erotettavissa ja vieraskaupan voittoon kohdistuu kahdenkertainen verotus kuten osakeyhtiöihin.

²¹⁷ Mannio 2004, ss. 85.